

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านลิ้มทองเพื่อการอนุรักษ์
พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์
Building up Strength of Ban Limthong Community for
Traditional Rice Varieties Conservation in Buriram Province

โดย
กิ่งแก้ว ปะติตังโฆ และคณะ

โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
พ.ศ. 2561
(ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์)

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านลิ้มทองเพื่อการอนุรักษ์
พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์
Building up Strength of Ban Limthong Community for
Traditional Rice Varieties Conservation in Buriram Province

โดย
กิ่งแก้ว ปะติตั้งโฆ
สมหมาย ปะติตั้งโฆ
ครุปรกรณ์ ละเอียดอ่อน

โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
พ.ศ. 2561
(ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์)

หัวข้อวิจัย	การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านลิมทองเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์
ผู้ดำเนินการวิจัย	กิ่งแก้ว ปะติตั้งโช สมหมาย ปะติตั้งโช และครุปรกรณ์ ละเอียดอ่อน
หน่วยงาน	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
ปีวิจัยฉบับสมบูรณ์	2561
เลขที่สัญญา	34/2561

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านลิมทองเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์” มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์ (2) ศึกษาแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์บ้านลิมทอง หมู่ 4 ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ การเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้นำชุมชน ชาวบ้าน และการสนทนากลุ่ม ผลการวิจัย 1) สภาพของหมู่บ้านลิมทอง ในเบื้องต้นมีการรวมกลุ่ม ได้แก่ เป็นศูนย์สาธิตเพื่อการเกษตร กลุ่มข้าววังแตง และกลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ 2) แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านลิมทอง คือ การไปศึกษาดูงาน ณ พุทธสถานศิระชะอโศก ตำบลกระแซง อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ชาวบ้านได้นำความรู้การทำปุ๋ยอินทรีย์ 1 เทพ 8 เชียน มาปฏิบัติใช้ในครัวเรือนของตนเอง และถ่ายทอดให้ชาวบ้านที่สนใจทำตาม จากศักยภาพของกลุ่มที่มีทุนเดิม คือ มีเครื่องสีข้าวขนาดเล็ก มีอาคารสถานที่ขนาดใหญ่ และขนาดกลางสามารถทำกิจกรรมเกี่ยวกับการแปกข้าวเพื่อการจำหน่ายได้ มีเครื่องแปกข้าวสุญญากาศ มีพัดลมเป่า มีกลุ่มคนที่มีสนใจและความตั้งใจทำเกษตรอินทรีย์ จึงทำให้เกิดความเข้มแข็งจนเกิดการสร้างกลุ่มใหม่ชื่อ กลุ่มเกษตรอินทรีย์ข้าวปลอดสารบ้านลิมทอง มีสมาชิก 17 คนมีการจัดตั้งประธานกลุ่ม รองประธาน ฝ่ายการเงิน ฝ่ายการผลิต และฝ่ายการตลาด ในการดำเนินงานของกลุ่มมีกติกาควบคุม สมาชิกต้องทำตามกติกา ข้าวที่ปลูกเพื่อเป็นผลผลิตของกลุ่ม ได้แก่ ข้าวจีบ ข้าวหอมนิล ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ข้าวเหลืองปลาชิว ข้าวมะลิแดง

คำสำคัญ : การเสริมสร้างความเข้มแข็ง บ้านลิมทอง ข้าวพื้นเมือง

Research Title	Building up Strength of Ban Limthong Community for Traditional Rice Varieties Conservation in Buriram Province
Researchers	Kingkaew Patitungkho, Sommai Patitungkho, Karupakon La-ead-on
Organization	Humanities and Social Sciences Faculty, Faculty of Science, Faculty of Education, Buriram Rajabhat University
Completion Year	2018
Contract Number	34/2018

ABSTRACT

The objectives of the research entitled “Building up Strength of Ban Limthong Community for Traditional Rice Varieties Conservation in Buriram Province” were (1) to investigate the strength conditions of the community for conserving traditional rice varieties in Buriram province, and (2) to find approaches for building up the strength of the community for conserving traditional rice varieties in Buriram province. The population and sample group included Ban Limthong organic rice farmers from village number 4 in Nong Bot sub-district, Nangrong district, Buriram province. The data were collected by using in-depth interviews with community leaders, villagers and focus a group discussion. The results can be summarized as follows: 1) the conditions of Ban Limthong in the beginning, there were group formations such as a formation as an agricultural demonstration center, rice cracker group, and new theory farming group, 2) the approaches for strengthening the community included going on a study trip to Sisa Asoka Buddhist Center in Krachaeng sub-district, Kantharalak district, Sisaket province. The villagers used knowledge of making organic fertilizers (1:8) in their households and transferred the knowledge to other interested villagers. From the group’s potential of having small rice mill machine and large and medium size buildings, rice packaging activities for selling can be done here. They also have a vacuum rice packing machine and industrial fans. Since there were interested people who paid attention to organic agriculture, the strength was built and the new group was formed. The group was called Ban Limthong Chemical Free and Organic Rice Farming Group with 17 members. The president and the vice president of the group as well as financial department, production department, and marketing department were established. There were rules and regulations for the group operation which the members must follow. Rice planted for group products included Jib rice, Hom-nin rice (aromatic black rice), Riceberry rice (*Oryza Sativa*), Khao Leuang Plah Sew rice, and Red Jasmine rice.

Keywords : Building up Strength, Ban Limthong, Traditional Rice Varieties

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยฉบับนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ซึ่งการดำเนินการวิจัยสำเร็จลุล่วงด้วยดี เนื่องจากได้รับการสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนาเป็นอย่างดี

ขอ鳴謝การพระคุณเจ้าทุกท่าน และขอขอบคุณบุคลากรทุกคน ณ พุทธสถานศรีสะเกษ ตำบลกระแซง อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ที่ให้ความอนุเคราะห์ให้เข้าศึกษาดูงาน และความรู้แก่กลุ่มเกษตรกรบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโปลา อำเภอมือง จังหวัดบุรีรัมย์ และคณะผู้วิจัย

ขอขอบพระคุณอาจารย์สีรุ่ง แสงน้ำ ณ สถานพุทธศรีสะเกษเป็นอย่างสูงที่บรรยายความรู้เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ และการทำน้ำหมักจุลินทรีย์สูตรต่าง ๆ จนทำให้สามารถมาทดลองทำตามและใช้ประโยชน์ได้อย่างดี

อาจารย์ธงชนะ พรหมมิ ศูนย์กสิกรรมไร้สาร อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี ที่ให้ความอนุเคราะห์เข้าศึกษาดูงานในครั้งนี้

ขอขอบคุณผู้ใหญ่บ้านบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโปลา อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ และกลุ่มเกษตรกรที่ให้ความร่วมมือในการเก็บข้อมูล ตลอดจนการเข้าร่วมศึกษาดูงาน ณ พุทธสถานศรีสะเกษ ตำบลกระแซง อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ เพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงด้วยดี

คณะผู้วิจัย

30 มิถุนายน 2561

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
คำถามการวิจัย	3
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
นิยามคำศัพท์เฉพาะ	4
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน	5
แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน	8
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	17
กรอบแนวคิดในการวิจัย	24
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	25
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	25
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	25
การวิเคราะห์ข้อมูล	26
บทที่ 4 ผลการวิจัย	27
ผลการวิจัย เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 1 สภาพของหมู่บ้านลี้มทองในการ เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นอย่างไร	27
ผลการวิจัย เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 2 ชุมชนบ้านลี้มทองมีพัฒนาการการทำ การเกษตรเป็นอย่างไร	30
ผลการวิจัย เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 3 สภาพการบริหารจัดการกลุ่ม เกษตรอินทรีย์บ้านลี้มทองเป็นอย่างไร	38
ผลการวิจัย เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 4 แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของ ชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นอย่างไร	42

สารบัญ

หน้า

บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	51
สรุปผลการวิจัย	51
ข้อเสนอแนะ	57
ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้	57
ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	57
บรรณานุกรม	58
ภาคผนวก	61
ภาคผนวก ก รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์	61
ภาคผนวก ข รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่ม	63
ภาคผนวก ค ภาพกิจกรรมการไปศึกษาดูงาน	65

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติไทย ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศไทยใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศ ส่งเสริมระบบประชาธิปไตย การใช้ภูมิปัญญา ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนาคนสู่สังคมคุณภาพ สร้างภูมิคุ้มกันตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัวและชุมชนสู่การพึ่งพาตนเอง ตลอดจนการปรับตัวตามโครงสร้างการค้าและการลงทุนให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดภายในและต่างประเทศ ส่งเสริมการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และการเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคเพื่อการพึ่งพาซึ่งกันและกัน (สรุปสาระสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 ในปี พ.ศ. 2555-2559, 2554, 7)

ภาคเกษตรกรรม เป็นภาคที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่ทำนาข้าวเป็นอาชีพหลักถึงร้อยละ 70 ของประชากรทั้งประเทศ และเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของประชาคมโลกเกือบ 3,000 ล้านคน การปลูกข้าวของไทยมีวิธีการปลูกข้าวทั้งแบบนาปีและแบบนาปรัง รวมทั้งสิ้น 67,109,000 ไร่ โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีการเพาะปลูกมากที่สุดในพื้นที่ทั้งสิ้น 879,985 ไร่ (ข้อมูลปี พ.ศ. 2550) (เสถียร ฉันทะ, 2554) ซึ่งนายชัยฤทธิ์ ดำรงเกียรติ อธิบดีกรมการข้าว ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์การผลิตและการกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าว พ.ศ. 2555-2559 เพื่อการพัฒนาพันธุ์และกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าวให้เกษตรกรอย่างเพียงพอและทั่วถึง (เอกสารประกอบการประชุม สมัชชาวิชาการ ความมั่นคงทางอาหาร : 2555 วันที่ 16-17 พฤษภาคม 2555 ณ อาคารวชิราวุธสรณ์ คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์) ปัจจุบันกรมการข้าวได้รับรองพันธุ์ข้าวกว่า 60 พันธุ์ อาทิเช่นข้าวนาสวนชลประทาน กข/กข 25 สุพรรณบุรี 60 พิษณุโลก 60-2 ข้าวนาสวนนาปีภาคเหนือ เหลืองใหญ่ 148 เหนียวสันป่าตอง เหนียวเหมยหนอง 62 ส่วนข้าวนาปีในอีสาน มี ข้าวดอกมะลิ 105 ข้าวปากหม้อ 148 ชุมแพ 60 น้ำสะกวย 19 เหนียวอุบล 1 เหนียวหางยี 71 และที่เหมาะสมกับนาปีภาคกลาง เช่น เก้ารวง 88 ขาวตาแห้ง 17 ประทุมธานี 60 พิษณุโลก 60-2 นางมล เอส 4 เหลืองประทิว 123 (สุรพล ทองมีค่า, 2554)

จากการศึกษาการจัดการข้าวไทย พบว่าการส่งเสริมเกษตรกรปลูกข้าวที่ไทยสามารถส่งออกจำหน่ายได้เป็นอันดับหนึ่งของโลก แต่ในปี 2556 การส่งออกลดลงอย่างเห็นได้ชัด ซึ่ง ร.ต.ท. เจริญ เหล่าธรรมทัศน์ นายกษมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย กล่าวถึงผลผลิตข้าวที่ลดลงร้อยละ 6.4 หรือส่งออก 6.6 ล้านตัน ทำให้การส่งออกลดลงเป็นอันดับสามของโลกติดต่อกัน 2 ปี รองจากอินเดียที่มีการส่งออก 10.5 ล้านตัน และเวียดนาม ส่งออก 7.2 ล้านตัน (เจริญ เหล่าธรรมทัศน์, 2557) สาเหตุของการส่งออกลดลงวิเคราะห์จากสภาพแวดล้อมพบว่ามีจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (นิติภูมิ เนาวรัตน์, 2557) ดังนี้ 1) จุดแข็งมีสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสม มีพันธุ์ข้าวที่หลากหลาย มีตลาดรองรับ มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับในตลาดโลก มีกำลังการผลิตเพียงพอต่อความมั่นคงทางอาหาร 2) จุดอ่อน มีต้นทุนการผลิตต่อหน่วยสูงกว่าคู่แข่ง พึ่งพาปัจจัยการผลิตจากต่างประเทศ เช่น ปุ๋ยเคมี

ขาดอำนาจในการต่อรองในตลาด กระบวนการผลิตยังเป็นแบบแยกส่วนขาดจากกัน 3) โอกาส มีรัฐบาลให้การสนับสนุนในด้านความรู้ งบประมาณ แหล่งตลาด และการประกันราคาข้าว ประชากร โลกมีจำนวนเพิ่มขึ้น มีความสนใจบริโภคข้าวมากขึ้น 4) อุปสรรค ข้อกีดกันทางการค้าระหว่างประเทศ ที่สร้างข้อจำกัดในข้าวไทย ความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศเพิ่มมากขึ้น พกพายุ น้ำท่วม ภัยแล้ง ปัญหาและอุปสรรคที่กล่าวมาแล้วนั้น

จากจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคที่กล่าวมาข้างต้น พบว่าจากผลผลิตที่ลดลงไม่พอใจ ในการเพาะปลูกในครั้งต่อไป ประกอบกับกรมการข้าวมีการพัฒนาพันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตสูงและปลูกได้ ทั้ทั้งปี เกษตรกรจึงหันมาเพาะปลูกข้าวดังกล่าว และปรับเปลี่ยนแปลงวิธีการเพาะปลูกด้วยการพึ่งพา สารเคมีมากขึ้น เนื่องจากได้ผลดี แต่ในระยะยาว เกิดผลเสียในการทำลายความอุดมสมบูรณ์ของแร่ ธาตุในดิน เป็นเหตุให้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองบางชนิดไม่ได้รับความสนใจในการเพาะปลูก เนื่องจากผลผลิต น้อย เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป (เสถียร ฉันทะ, 2554, 3) แต่มีข้อสังเกตว่าพันธุ์ข้าวพื้นเมืองหลายชนิดให้คุณค่าทางโภชนาการสูง โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับข้าวทั่วไป คือข้าวพื้นบ้านมีสาร“แอนติออกซิแดนท์” อยู่จำนวนมาก และเป็นประโยชน์เพื่อการชะลออนุมูลอิสระ ออกจากร่างกาย นอกจากนี้ข้าวพื้นบ้าน ยังมีสารทองแดง สังกะสีเบตาแคโรทีน วิตามินอี เมื่อมีการ บริโภคสารอาหารเหล่านี้ จะสามารถช่วยลดอัตราการเกิดโรคมะเร็ง ลดอัตราเสี่ยงต่อการเป็นโรค หลอดเลือดและหัวใจ โรคความจำเสื่อม โรคไขข้ออักเสบ และช่วยชะลอความชราได้ (สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2551)

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบริบทข้าว พบว่าเป็นวัฒนธรรมและวิถี ชีวิตของคนไทย ที่มีได้หวังผลกำไรสูงสุด แต่หวังสร้างอาชีพที่พออยู่พอกิน พอประมาณ มีคุณภาพชีวิต ที่ดี เพื่อการสร้างชุมชนเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้ สำหรับการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง ถือเป็น วัฒนธรรมดั้งเดิมที่อยู่คู่ท้องถิ่นตามสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมกับพันธุ์ข้าวพื้นเมือง โดยการรวบรวม ข้อมูลลักษณะเด่นและเอกลักษณ์ของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองแต่ละประเภทไว้เป็นวัฒนธรรมข้าวจังหวัด บุรีรัมย์ และพัฒนาภูมิปัญญาสู่สังคมคุณภาพ การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เมืองค์ประกอบ 7 ประการคือ 1) การมีผู้นำที่ดี 2) การบริหารจัดการที่ดี สร้างชุมชนเข้มแข็ง 3) สมาชิกมีส่วนร่วม 4) มีกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง 5) พัฒนาศักยภาพทางด้านสมรรถนะและทักษะ เพื่อการพึ่งพา ตนเอง 6) มีระบบการจัดการความรู้ ทั้งการจัดเก็บและการนำมาใช้ขององค์ความรู้ที่ดี 7) มีการสร้าง เครือข่ายความร่วมมือทั้งในและนอกชุมชนให้เกิดการพัฒนาในทุกบริบท (ครรชิต พุทธิโกษา, 2554) การเสริมสร้างความเข้มแข็งจะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง 5 ด้านคือ ด้านทรัพยากร เทคโนโลยี สังคม จิตใจ และเศรษฐกิจ

จากการลงพื้นที่บ้านลิ้มทองพบว่ามีกรรวมกลุ่มกันปลูกข้าวพื้นเมืองถึง 19 ครัวเรือน โดยผลิตเพื่อบริโภคและจำหน่ายทั่วไป ได้แก่ ข้าวจีบ ข้าวหอมนิล ข้าวมะลิแดง ข้าวตาเจริญ ข้าวขาวพระเทพ มีระบบการบริหารจัดการขายข้าวพันธุ์พื้นเมือง จนนำไปสู่การเกิดศูนย์นวัตกรรม การเรียนรู้เฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา บ้านลิ้มทอง ทำให้เกษตรกรและกลุ่มเกิดการอนุรักษ์และ มีรายได้จากข้าวพื้นเมือง นอกจากนี้ยังมีบริษัทไทยคมมาให้การสนับสนุนทั้งงบประมาณ อุปกรณ์ เครื่องมือ และยังจัดให้ศูนย์วิจัยข้าวนครราชสีมาไปห้องค์ความรู้ในเรื่องการคัดพันธุ์ข้าวและ การขยายพันธุ์ข้าวให้กับกลุ่มเกษตรกรชุมชนบ้านลิ้มทอง แต่สิ่งที่พบเกษตรกรของกลุ่มผู้ปลูกข้าว พื้นเมืองขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน เนื่องจากยังขาดองค์ความรู้ด้านการจัดการตลาด เนื่องจากไม่มี

แหล่งจำหน่ายที่ชัดเจน นอกจากนี้ยังคนในชุมชนยังขาดทักษะกระบวนการผลิตที่น่าสนใจ เช่น การบรรจุภัณฑ์ การแปรรูปข้าวที่มีความหลากหลาย ทำให้สมาชิกไม่เพิ่มขึ้น และประการสำคัญคือ สมาชิกขาดแรงจูงใจในการผลิตข้าวพันธุ์พื้นเมือง เนื่องจากมีภาวะความเสี่ยงในการบริหารจัดการกลุ่มที่ยังไม่มีประสิทธิภาพ

จากความหมายที่ได้กล่าวมาข้างต้น คณะผู้วิจัยพิจารณาเห็นถึงความสำคัญในการค้นหาการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองของกลุ่มเกษตรกรบ้านลิ้มทอง ผ่านการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ วิธีการแก้ไขปัญหา ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การพัฒนาระบบและกลไกการสร้างเสริมความเข้มแข็งต่อไป

1.2 คำถามในการวิจัย

- 1.2.1 สภาพของหมู่บ้านลิ้มทองในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นอย่างไร
- 1.2.2 ชุมชนบ้านลิ้มทองมีพัฒนาการทำการเกษตรเป็นอย่างไร
- 1.2.3 สภาพการบริหารจัดการกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านลิ้มทองเป็นอย่างไร
- 1.2.4 แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ในการวิจัย

- 1.3.1 เพื่อศึกษาสภาพความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์
- 1.3.2 เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.4.1 ได้ข้อมูลสภาพแวดล้อมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์
- 1.4.2 ได้แนวทางการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นบ้านจังหวัดบุรีรัมย์
- 1.4.3 ได้เครือข่ายความร่วมมือระหว่างเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง หน่วยงานราชการ และผู้นำชุมชน
- 1.4.4 ได้แนวทางการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งของชุมชน

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

การเสริมสร้างความเข้มแข็ง หมายถึง การรวมตัวของคนในชุมชนในการพึ่งตนเอง ร่วมทำกิจกรรมเพื่อให้เกิดการพัฒนา และแก้ไขปัญหาของชุมชนในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม การศึกษา และด้านอื่นๆ โดยกระทำอย่างต่อเนื่อง จนเกิดการรวมกลุ่ม

ชุมชนบ้านลี้มทอง หมายถึง ชาวบ้านที่มีอาชีพทางการเกษตรในพื้นที่บ้านลี้มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอมือง จังหวัดบุรีรัมย์

ข้าวพื้นเมือง หมายถึง ข้าวที่ปลูกมาแต่ดั้งเดิม มีชื่อเรียกแตกต่างกัน เช่น เรียกตามชื่อคนที่พบ ชื่อดอกไม้ ชื่อตามภาษาชนที่ใส่ ชื่อตามลักษณะของเมล็ด ตามลักษณะของรวง เป็นต้น

การอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง หมายถึง การเก็บรวบรวมรักษาข้าวพันธุ์พื้นเมืองให้คงไว้ การปลูกรักษา หรือมีการพัฒนาการปลูกแทน

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านลุ่มทองเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์

- 2.1 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน
- 2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.4 กรอบแนวคิดของการวิจัย

2.1 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (people's participation) ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชนบท ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ที่มุ่งเน้นคนเป็นสำคัญ มากกว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยได้พยายามเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาจากระดับบนลงล่าง จากล่างขึ้นบน ในกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชน มีนักวิชาการได้อธิบายการมีส่วนร่วมของชุมชนไว้ดังนี้

สมเดช สิทธิพงศ์พิทยา (2544, 3) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นความต้องการ และเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ซึ่งจำเป็นต่อการนำไปสู่เป้าหมาย บุคคลทุกคนมีเสรีภาพในการเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมตามความสมัครใจของตนเองเป็นสำคัญ ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชนบทย่อมจะมีระดับของการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันตามความสมัครใจและเหตุผลของแต่ละบุคคลที่เข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนา ซึ่งจำแนกได้เป็น 6 ระดับ ได้แก่

1. การไม่มีส่วนร่วม หมายถึง บุคคลนั้นไม่มีส่วนร่วมเลย
2. การมีส่วนร่วมน้อยมาก เป็นลักษณะที่เข้าร่วมโดยไม่ได้สมัครใจ แต่หวังค่าจ้าง หรือ รางวัลอื่นๆ ตอบแทน
3. การมีส่วนร่วมน้อย เป็นการรับทราบการดำเนินงานในโครงการต่างๆ และให้ความร่วมมือบ้างในบางกรณี
4. การมีส่วนร่วมปานกลาง เป็นการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นหรือแสดงปัญหาและความต้องการต่างๆ ต่อบุคคลหรือที่ประชุมซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานพัฒนาในลักษณะต่าง ๆ
5. การมีส่วนร่วมมาก เป็นการเข้าร่วมในโครงการพัฒนา ร่วมดำเนินงาน และการประเมินผลงานโครงการพัฒนา
6. การมีส่วนร่วมในอุดมคติ ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมที่ยากมากในทางปฏิบัติ จะยึดหลักที่ว่าเสียงของประชาชนเป็นข้อยุติ

2.1.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

Huntington and Dominguez (1975) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม คือ เป็นกิจกรรมของประชาชนที่ต้องการมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายสาธารณะ โดยที่การกระทำหรือความพยายามนั้นเป็นไปได้ทั้งที่ถูกต้องและไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ใช้กำลังหรือไม่ใช้กำลัง สำเร็จหรือล้มเหลว สมัครงใจหรือไม่สมัครงใจ

Milbrath and Goel (1977) กล่าวว่า เป็นกิจกรรมของประชาชน แต่ละบุคคลที่มีทั้งการยอมรับสนับสนุนต่อการกำหนดนโยบายสาธารณะ เช่น การเสียภาษี การเกณฑ์ทหาร และการสร้างอิทธิพลผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงหรือแก้ไขนโยบายสาธารณะตามที่ตนต้องการ เช่น การประท้วง การก่อจลาจล

พาลาก ลิงเฮสนี และคณะ (2545, 8) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม

ชลัส จงสีบพันธ์ (2546, 314) นอกจากความหมายการมีส่วนร่วมทางการเมืองแล้วยังมีคำอธิบายการมีส่วนร่วมของประชาชนในแง่มุมต่างๆ อีกดังนี้

1. การมีส่วนร่วม คือ การมีส่วนช่วยเหลือโดยสมัครงใจของประชาชนต่อโครงการใดโครงการหนึ่งของโครงการสาธารณะต่างๆ ที่คาดว่าจะส่งผลต่อการพัฒนาชาติ แต่ไม่ได้หวังจะให้ประชาชนเปลี่ยนแปลงโครงการหรือวิจารณ์เนื้อหาของโครงการ
2. การมีส่วนร่วมในความหมายที่กว้าง หมายถึง การให้ประชาชนในชนบทรู้สึกตื่นตัวเพื่อที่จะทราบถึงการรับความช่วยเหลือและตอบสนองต่อโครงการพัฒนาขณะเดียวกันก็สนับสนุนความคิดริเริ่มของคนในท้องถิ่น
3. การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท คือ การให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนา นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับความพยายามที่จะประเมินผลโครงการนั้นๆ ด้วย
4. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้นหมายถึง การที่ประชาชนได้เข้าร่วมอย่างแข็งขันในกระบวนการตัดสินใจต่างๆ ในเรื่องที่จะมีผลกระทบต่อเขา
5. การมีส่วนร่วมในชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนจะมีทั้ง สิทธิ และหน้าที่ที่จะเข้าร่วมในการแก้ปัญหาของตน มีความรับผิดชอบมากขึ้นที่จะสำรวจตรวจสอบความจำเป็นในเรื่องต่าง ๆ การระดมทรัพยากรท้องถิ่นและเสนอแนวทางแก้ไขใหม่ๆ เช่นเดียวกับการก่อตั้งและดำรงรักษาองค์กรต่างๆ ในท้องถิ่น
6. การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนได้ใช้คุณสมบัติส่วนตัวในด้านความรู้ความสามารถและทรัพยากรที่มีอยู่ เข้าไปร่วมคิดตัดสินใจในขั้นตอนต่าง ๆ ของกิจกรรมหนึ่ง ๆ ด้วยตนเองหรือองค์กรที่ประชาชนจัดตั้งขึ้นอย่างมีเสรีภาพและเสมอภาค
7. การมีส่วนร่วมนั้นจะต้องเป็นกระบวนการดำเนินการอย่างขางขัน ซึ่งหมายถึงว่าบุคคลหรือกลุ่มที่มีส่วนร่วมนั้นได้เป็นผู้มีความริเริ่มและได้มุ่งใช้ความพยายามตลอดจนเป็นตัวของตัวเองที่จะดำเนินการตามความริเริ่มนั้น

8. การมีส่วนร่วม คือ การที่ได้มีการจัดการที่จะใช้ความพยายามที่จะเพิ่มความสามารถที่จะควบคุมทรัพยากรและระเบียบในสถาบันต่างๆ ในสภาพสังคมอื่นๆ ทั้งนี้ โดยกลุ่มที่ดำเนินการ และความเคลื่อนไหวที่จะดำเนินการนี้ไม่ถูกควบคุมโดยทรัพยากรและระเบียบต่างๆ

2.1.2 ลักษณะและกระบวนการของการมีส่วนร่วมของประชาชน

ปาริชาติ วลัยเสถียร, พระมหาสุทิตย์ อบูรณ์ สหัทธยา วิเศษ, จันทนา เบญจทรัพย์ และชลกาญจน์ ฮาซันนารี (2543, 143) ได้กล่าวไว้ว่า ในทางปฏิบัติของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนา ประชาชนอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เพราะมีข้อจำกัดหลายประการ ดังนั้น การตัดสินใจ (decision making) จึงเป็นส่วนสำคัญที่นักพัฒนาจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้กระทำการตัดสินใจในกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ซึ่งจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เพราะประชาชนเป็นฝ่ายกำหนดความต้องการในการแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยตัวเอง โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจมีลักษณะดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน ซึ่งจะเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพของชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการร่วมกันค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหาตลอดจนความสำคัญของปัญหา

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน
3. การมีส่วนร่วมการดำเนินการพัฒนา
4. การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากการพัฒนา
5. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

นอกจากนี้ อภิญา กังสนารักษ์ (2544, 14-15) ได้นำเสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า ชุมชนต้องมีส่วนร่วมใน 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ ร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ร่วมตัดสินใจกำหนดความต้องการและร่วมลำดับความสำคัญของความต้องการ
2. การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน รวมถึงทรัพยากรและแหล่งวิทยากรที่จะใช้ในโครงการ
3. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินโครงการ ทำประโยชน์ให้แก่โครงการโดยร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ เพื่อให้รู้ว่าผลจากการดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยสามารถกำหนดการประเมินผลเป็นระยะต่อเนื่องหรือประเมินผลรวมทั้งโครงการในครั้งเดียวก็ได้

ส่วน อคิน รพีพัฒน์ (2547, 49) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. การกำหนดปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข
2. การตัดสินใจเลือกแนวทาง และวางแผนพัฒนา แก้ไขปัญหา
3. การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนามตามแผน
4. การประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา

โดยผู้ที่เข้ามามีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการพัฒนา สามารถแยกออกได้ 3 ประเภท คือ

1. ประชาชนในชุมชน จากสภาพความเป็นจริงในปัจจุบันที่ว่า “ชุมชนหรือหมู่บ้าน” ไม่ได้มีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหรือคนทั้งหมู่บ้านเหมือนกันหมด คนบางคนอาจจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นได้ แต่ในบางกิจกรรมอาจร่วมไม่ได้ แต่ถ้าเป้าหมายของการพัฒนาชนบทแนวใหม่คือ คนยากจนแล้ว เราต้องให้โอกาสชาวชนบทยากจนเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุดเป็นกลุ่มแรก

2. ผู้นำท้องถิ่น การที่ชาวชนบทยากจนจะเข้าร่วมในการพัฒนาชนบททั้งหมดนั้นเป็นไปได้ยาก จำเป็นต้องมี “ผู้นำ” ซึ่งเป็นตัวแทนพวกเขาเข้าไปทำหน้าที่บางอย่างบางประการแทนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการตัดสินใจ

3. เจ้าหน้าที่ของรัฐ ในประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย เจ้าหน้าที่ของรัฐมักจะเป็นผู้มีบทบาทอย่างมากในกระบวนการพัฒนาทั้งในแง่ของการตัดสินใจ การดำเนินงานผลประโยชน์ และการประเมินผล ทั้งนี้เป็นไปตามโครงสร้างทางการเมืองการปกครองที่รวมศูนย์ แต่เมื่อรัฐเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาชนบทใหม่ เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนมากขึ้น บทบาทของเจ้าหน้าที่ของรัฐจะต้องปรับเปลี่ยนไปจากในฐานะ “ผู้กระทำ” เป็น “ผู้ให้คำแนะนำ” และช่วยให้ชาวชนบทยากจนได้เข้าใจในสภาพตัวเองอย่างแท้จริง

ดังนั้นกล่าวได้ว่าการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในทุกขั้นตอนของการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นการวางแผน การดำเนินการจัดการตามแผน การกำกับติดตาม การประเมินผล และการรับประโยชน์จากการพัฒนาโดยถือว่าการพัฒนานั้นเป็นของประชาชน ลักษณะที่สำคัญของการมีส่วนร่วม คือ (1) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ (2) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการ (3) การมีส่วนร่วมของชุมชนในผลประโยชน์ โดยที่การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นจะช่วยสร้างความโปร่งใสและเพิ่มคุณภาพการตัดสินใจของภาครัฐให้มากขึ้นด้วย

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

จากการศึกษาความเข้มแข็งของชุมชน มีแนวคิดที่ต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของความเข้มแข็งของชุมชน ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชน องค์ประกอบความเข้มแข็งของชุมชน ปัจจัยที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตามลำดับ ดังนี้

2.2.1 ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชน คือ เป็นการรวมตัวของประชาชนในชุมชนต่างๆ ทั้งที่อยู่ในเมืองหรือชนบท มีการเรียนรู้ การจัดการ การแก้ปัญหาร่วมกัน และการร่วมมือช่วยเหลือกัน ด้วยความเอื้อ-อาทรต่อกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเกิดประโยชน์สุขร่วมกัน โดยมีนักการศึกษาได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความหมายของความเข้มแข็งของชุมชน ดังนี้

พีรสุด ศรีธวัช ณ อยุธยา (2541, 21) กล่าวว่า ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การรวมตัวของคน และองค์กรต่างๆ ในชุมชนที่มีประชาชนและชุมชนเป็นแกนนำโดยไม่คำนึงถึงการจัดตั้งว่า จัดตั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาชนก็ตาม เพื่อร่วมกันดำเนินและจัดการกิจกรรมอันก่อให้เกิดการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชน ในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม การศึกษา และด้านอื่นๆ อาจเป็นกิจกรรมที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำ หากแต่เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและจัดเป็นประจำ

อคิน รพีพัฒน์ (2542, 3) กล่าวว่า ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง ความเอื้ออาทร ความเอื้อเพื่อเอื้อแก่ ความเสียสละที่มีต่อกันระหว่างคนในชุมชน ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นฐานที่แข็งแรงหรือ เป็นภูมิปัญญาระดับชุมชน สำหรับการต่อต้านปัจจัยต่างๆ ที่มาจากนอกชุมชน

เสรี พงศ์พิศ (2542 : 5) กล่าวว่า ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่ชุมชนมีศักยภาพในการพึ่งตนเอง สามารถบริหารจัดการตนเอง จัดการทรัพยากร มีความรักท้องถิ่นเคารพในวัฒนธรรม ภูมิปัญญา มีการรวมกลุ่มเป็นเครือข่าย พออยู่พอกิน มีชีวิตอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีและสมดุลกับธรรมชาติ

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2542, 3) กล่าวว่า ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง กลุ่มคนในชุมชน ต้องมีความสามารถที่จะเรียนรู้ สามารถปรับตัว แก้ปัญหา สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ได้อย่างต่อเนื่อง โดยรัฐบาลเป็นผู้คอยสนับสนุน สร้างความสัมพันธ์แบบหุ้นส่วน แลกเปลี่ยนผลประโยชน์ด้วยความ เป็นธรรมของประชาชน รัฐกับชุมชนจะต้องอยู่ในลักษณะที่มีความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

2.2.2 ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชน

ชุมชนมีความเข้มแข็งจะช่วยพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนดี ไม่มีปัญหาใดๆ หรือถ้ามีปัญหาสมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะช่วยกันจัดการปัญหาและร่วมกันพัฒนาชุมชน ภายใต้การ สนับสนุนของผู้นำองค์กร ซึ่งลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนนั้นมีนักวิชาการ ได้ให้แนวคิดไว้ ดังนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2541, 13-19) ได้กล่าวว่า ชุมชนเข้มแข็งนั้นมีลักษณะ 4 ประการ ดังนี้

1. เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ คนในชุมชนมีการตื่นตัวตลอดเวลาไวต่อการรับรู้ ความเป็นไป ของโลกทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งการเพิ่มพูนความรู้ที่จำเป็นทางด้านอาชีพ การเมือง การปกครอง อย่างสม่ำเสมอ ด้วยการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาที่จะสามารถ แก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

2. เป็นชุมชนที่รู้จักการจัดการตัวเอง ซึ่งประกอบไปด้วยกิจกรรมสำคัญ 4 ประการ คือ การวางแผน การจัดกระบวนการขององค์กรภายในชุมชน การลงมือดำเนินการตามแผน และ การประเมินผลเพื่อรักษาความมั่นคง หรือความเข้มแข็งและสร้างความก้าวหน้าให้กับชุมชน

3. เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ คือ เป็นชุมชนที่สมาชิกมีจิตสำนึก มีจิตวิญญาณ มีความ ผูกพัน เสียสละเพื่อชุมชน ซึ่งอาจหมายถึง ความรักดี ความรัก ความหวัง ความรู้สึกเป็นเจ้าของ ชุมชน โดยมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกันในชุมชน

4. เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ คือ เป็นชุมชนที่สมาชิกมีความรู้เป็นเจ้าของชุมชน มีความ ผูกพัน เสียสละเพื่อชุมชน มีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกัน เป็นชุมชนที่มีความสงบสุข คนในชุมชนมีจิตใจที่ เยือกเย็น มีคุณภาพ และมีคุณธรรม

เฉลียว บุรีภักดี (2545, 76) กล่าวว่า ลักษณะของชุมชนที่เข้มแข็ง มีดังนี้

1. สมาชิกชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนา ชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง

2. สมาชิกชุมชนมีจิตสำนึกพึ่งตนเอง เอื้ออาทร รักและห่วงใยซึ่งกันและกัน อีกทั้งที่พร้อม จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน

3. สมาชิกชุมชนเลือกกำหนดผู้นำชุมชน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงและผู้แทนชุมชนที่ หลากหลายด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

4. มีกระบวนการชุมชนที่มีความเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจากเป็นวิถีของชุมชนซึ่งขับเคลื่อนโดยผู้นำองค์กรชุมชนในลักษณะเปิดกว้าง โปร่งใสและมีการแสดงความรับผิดชอบต่อที่สามารถตรวจสอบได้สำหรับสมาชิกทั้งหมด

5. สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ดำเนินงานติดตามและประเมินผลการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการของชุมชน

6. สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน

7. มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วย การพัฒนาทุกๆ ด้านของชุมชนที่มุ่งการพึ่งตนเองเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกๆ คน และหวังผลการพัฒนาที่ยั่งยืน

8. การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป

9. มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้าน/ชุมชนอื่นๆ ภาคราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการและอื่นๆ ในลักษณะการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียม

จากแนวคิดลักษณะความเข้มแข็งของชุมชน สรุปได้ดังนี้

ชุมชนมีสภาพรวมเป็นปึกแผ่น สมาชิกของชุมชนมีการพึ่งพาอาศัยและร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ และสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยมีปัจจัยพื้นฐานการดำรงชีพเพื่อครอบครัวและชุมชนของตนเองสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง โดยอาศัยความรู้ และภูมิปัญญาในท้องถิ่น เป็นหลัก

2.2.3 องค์ประกอบความเข้มแข็งของชุมชน

องค์ประกอบที่สำคัญของความเข้มแข็งของชุมชน มีนักวิชาการได้สรุปประเด็น ไว้ดังนี้ เจิมส์กัตต์ ปิ่นทอง (2541, 4) กล่าวว่า ชุมชนเข้มแข็งมีองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ กลุ่มหรือชุมชน ปัญหาร่วม และผู้นำ โดยมีกระบวนการนำไปสู่ความเข้มแข็งคือ การถ่ายทอดผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งความสำคัญอยู่ที่การมีกิจกรรมที่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้

คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ (2542, 3) กล่าวว่า ชุมชนที่มีความเข้มแข็งมีองค์ประกอบดังนี้

1. มีบุคลากรที่หลากหลายรวมตัวกันอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ
2. มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวด้วยผลประโยชน์สาธารณะและสมาชิก
3. มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักและเอื้ออาทรต่อกัน และมีความรักท้องถิ่น รักชุมชน
4. มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ
5. การระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และประสิทธิภาพ
6. เรียนรู้เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายเป็นแนวราบและติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ
7. มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะชุมชนอย่างต่อเนื่อง
8. มีการจัดการบริหารงานกลุ่ม ที่หลากหลายและมีเครือข่ายที่ดี
9. มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชน สืบทอดกันตลอดไป

ธีรพงษ์ แก้วหาญ (2544, 49-84) ได้เสนอองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งเพื่อใช้ในการนำไปสู่การปฏิบัติ ดังนี้

1. อุดมการณ์และวิสัยทัศน์ร่วม จะเป็นเครื่องมือที่สำคัญช่วยยึดเหนี่ยวคนในชุมชนและความเป็นชุมชน โดยเฉพาะวิสัยทัศน์ในการพัฒนาไปสู่เป้าหมายคุณภาพชีวิตที่ดี หรือค่านิยมสุภาพที่ดี จะเป็นแรงจูงใจที่ทำให้ทุกคนเกิดสำนึกและร่วมในกิจกรรมพัฒนา อีกทั้งการเชื่อมั่นในศักยภาพของคนในชุมชน การมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทั้งตนเอง ผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม จะทำให้เกิดความสุขในการกระทำเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเกิดอำนาจที่เป็นอำนาจสาธารณะของทุกคนและเป็นของชุมชน

2. การจัดการองค์กรและการบริหารจัดการ มีการจัดองค์กรที่ก่อให้เกิดกิจกรรมและความร่วมมือ การบริหารจัดการทรัพยากรที่ดี และมีกระบวนการวางแผนมีประสิทธิภาพ เกิดการมีส่วนร่วมจากชุมชนหรือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

3. การมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องเป็นกระบวนการเรียนรู้ และถ่ายทอดประสบการณ์แก่อนุชนหรือคนรุ่นถัดไปในการรับช่วงต่อภาระงานของชุมชน เป็นภาพของควมมีชีวิตชีวาของชุมชนและแสดงถึงการขยายกิจกรรมหรือเครือข่ายสมาชิก รวมทั้งสามารถให้เข้าร่วมอย่างหลากหลายมากขึ้น ทั้งกิจกรรม กลุ่มคน และองค์กร

4. ทุน มีทุนในเชิงกายภาพ คือ มีทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะผู้นำด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่และมีความหลากหลายในชุมชน หรือมีทุนที่เป็นตัวเงิน วัสดุอุปกรณ์ สถานที่ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และทุนทางวัฒนธรรม อันเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เป็นประสบการณ์ การเรียนรู้วิถีการปฏิบัติ และร้อยรัดผู้คนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และมีคุณภาพชีวิตที่ดี

5. เครือข่ายความร่วมมือหรือทุนเพื่อน จะทำให้มีความหลากหลายทั้งกิจกรรมและองค์กรหรือกลุ่มคนที่เข้าร่วมพัฒนา ก่อให้เกิดอำนาจต่อรองและการพัฒนากิจกรรมสาธารณะร่วมกันภายใต้กิจกรรมสาธารณะมากขึ้น มีการประมวลความคิด การตัดสินใจ และกำหนดกฎเกณฑ์การพัฒนา ร่วมกัน เพื่อประสานประโยชน์ต่อชุมชน ส่งเสริมให้ชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้

6. สิทธิและอำนาจต่อรองทางการเมือง เป็นอำนาจสาธารณะที่ก่อให้เกิดสิทธิตามมา เช่น สิทธิในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น สิทธิในการกำหนดยุทธศาสตร์ และการกระจายผลประโยชน์ทางการพัฒนาอย่างเป็นธรรมแก่ทุกคนในชุมชน และเป็นกลไกในการควบคุมกลไกตลาด การเงิน กฎหมาย การปกป้องคุ้มครองสิทธิประโยชน์ของประชาชน

7. เกิดการยอมรับจากสังคมภายนอก แสดงถึงสถานภาพหรือศักยภาพของชุมชนจนเป็นที่ยอมรับจากภายนอกและเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในขีดความสามารถและศักยภาพของชุมชนมากขึ้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและถ่ายทอดเทคโนโลยีซึ่งกันและกันเป็นเครือข่ายทางสังคมหรือการพัฒนาในระดับมหภาคมากขึ้น

จากการศึกษาแนวคิดของ อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอ่ำ (2541, 239) เกี่ยวกับชุมชนที่มีความเข้มแข็งควรมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1. มีวัฒนธรรมมาผสมผสานในการทำกิจกรรม เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้ชุมชนอยู่ร่วมกันได้
2. มีกระบวนการเรียนรู้
3. มีการรวมกลุ่ม
4. มีผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชน
5. ได้รับการยอมรับ นับถือจากภายนอกชุมชน
6. มีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

กรมพัฒนาชุมชน, กองอาสาสมัครและผู้นำชุมชน (2542, 8) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบของชุมชนที่เข้มแข็ง ดังนี้

1. วัฒนธรรมชุมชน ผูกพันแน่นแฟ้นกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน
2. จารีตประเพณี กฎ เป็นลักษณะเฉพาะของชุมชนที่หล่อหลอมประสบการณ์ของตนในชุมชนรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่ง การสร้างจิตสำนึกการอาศัยร่วมกัน ดำเนินชีวิตไปตามระบบคุณค่าและความคิดความเชื่อของชุมชน
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการเรียนรู้ที่ชุมชนได้สั่งสมมา ได้แก่ การแพทย์พื้นบ้าน ศิลปหัตถกรรม และการดูแลสุขภาพธรรมชาติ
4. ระบบความสัมพันธ์แน่นแฟ้น แบบเครือญาติ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ยึดโยงชุมชนให้เข้มแข็ง
5. ทรัพยากรบุคคล คือ กลุ่มผู้นำชาวบ้าน พระ ผู้อาวุโส ผู้ทำการเกษตร ประชาชนชาวบ้าน ดำเนินกิจกรรมสาธารณะให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนและสามารถพึ่งพาตนเองได้
6. บริหารจัดการทรัพยากร โดยมีส่วนร่วมในทุกส่วนของกิจกรรม
7. มีความเป็นธรรมในสังคม

อมรฤทธิ เอมะปาน (2543, 29) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของชุมชนที่เข้มแข็งดังนี้

1. มีการรวมตัวกันของบุคลากรที่หลากหลายทางเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ
2. สมาชิกมีเป้าหมายร่วมกันและยึดเหนี่ยวในผลประโยชน์สาธารณะร่วมกัน
3. มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รัก และเอื้ออาทรต่อกัน ตลอดจนมีความรักท้องถิ่นและชุมชน
4. มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ
5. มีการใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ
6. สามารถติดต่อสื่อสารกันอย่างหลากหลายรูปแบบและมีการเรียนรู้ต่อกันเป็นเครือข่าย
7. มีการจัดการบริการกลุ่มที่หลากหลายและมีเครือข่ายที่ดี
8. มีการจัดกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
9. มีการส่งเสริมการสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกันต่อไป

2.2.4 ปัจจัยที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน

ในการดำเนินงานใดๆ ก็ตามสิ่งสำคัญที่ขาดไม่ได้ คือ ปัจจัย เพราะปัจจัยเป็นส่วนหนึ่งของการวางแผนและการบริหารจัดการทั้งหลาย ปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ส่งเสริมให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และดำเนินงานในองค์กร ซึ่งมีนักวิชาการได้สรุปประเด็น ไว้ ดังนี้

กาญจนา แก้วเทพ (2540, 30) กล่าวถึง ปัจจัยที่สร้างความเข้มแข็งขององค์กรทางสังคมหรือองค์กรชุมชนที่มีส่วนคล้ายคลึงกัน ดังนี้

1. การสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้นกับองค์กรชุมชน
2. การเปิดเวทีการสื่อสารระหว่างสมาชิก มีการประชุมอย่างสม่ำเสมอ
3. มีสมาชิกจำนวนมากและเพิ่มจำนวนขึ้น สมาชิกและผู้นำองค์กรต่างมีความรู้ความสามารถ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีทักษะในการทำงานร่วมกัน มีคุณธรรมโอบอ้อมอารี รวมทั้งมีความรักท้องถิ่น

4. การทำงานร่วมกันและกระบวนการทำงานต้องชัดเจน มีความแบ่งงานกันทำ และสมาชิกที่เป็นชาวบ้านมีความเข้าใจในการทำงานของกลุ่ม องค์กรมีความพยายามในการเพิ่มศักยภาพในการคิดค้นหากิจกรรมเพื่อพัฒนางาน

5. การสร้างปริมาณและคุณภาพของกิจกรรม เป็นการเสริมสร้างระบบสวัสดิการของชุมชน เพื่อลดบทบาทขององค์กรภายนอก

6. ปริมาณและคุณภาพของทุน ไม่ว่าจะเป็นสิ่งของหรือสภาพแวดล้อม องค์กรชุมชนมีความสามารถในการเพิ่มปริมาณและคุณภาพของทุน และสภาพแวดล้อม ตลอดจนมีการใช้ทุนดังกล่าวให้มีอายุยืนยาวคงทนตามเงื่อนไขที่เหมาะสม

7. ทุนเพื่อนและเครือข่ายของกรชุมชน มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีเพื่อนสมาชิกและเครือข่ายที่กว้างขวาง หรือพลังในการเจรจาต่อรองกับภายนอก

เทียบ เหล่าสุวรรณ (2541, 9-10) กล่าวถึง ปัจจัยหลายอย่างที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน ดังนี้

1. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมนับเป็นหัวใจสำคัญขององค์กรชุมชนและเป็นตัวแปรสำคัญประการหนึ่ง ที่นำไปสู่ความสำเร็จของกลุ่มองค์กร เพื่อช่วยเหลือตนเองของชาวบ้าน เพราะการมีส่วนร่วมจะเป็นหลักประกันได้ว่า ความต้องการที่แท้จริงของคนจะได้รับการตอบสนอง และที่สำคัญสามารถมั่นใจได้ว่า ผู้เข้าร่วมทุกคนจะได้รับผลประโยชน์จากกลุ่มตัวอย่างยุติธรรมและเสมอภาคกัน การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าร่วมในกิจกรรมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เช่น ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติการ และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ซึ่งในกระบวนการดังกล่าวจะก่อให้เกิดการเรียนรู้ในการปัญหาร่วมกัน

2. มีการดำเนินเป็นกิจกรรมผ่านองค์กรและองค์เครือข่าย คำว่า กิจกรรม หมายถึง กิจกรรมที่เป็นธุรกิจและกิจการที่ไม่ใช่ธุรกิจ ในกรณีองค์กรชุมชนที่ดำเนินธุรกิจผ่านองค์กรและองค์กรเครือข่าย แทนการดำเนินธุรกิจเป็นรายบุคคลย่อมเป็นหลักประกันการพึ่งตนเองได้ประการหนึ่ง เพราะองค์กร คือ ที่มาของอำนาจ เช่น อำนาจทางความรู้ ซึ่งเกิดจากการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ร่วมกัน ทุกๆ ด้าน อำนาจทางเศรษฐกิจและการเงิน เกิดจากการที่องค์กรสนับสนุนให้มีการระดมทุนภายในให้มีการรวมกันซื้อรวมกันขาย ย่อมมีอำนาจต่อรองกับภายนอกมากขึ้น เมื่อองค์กรได้มีการร่วมมือกับองค์กรอื่นๆ ในรูปแบบเครือข่าย ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายผู้นำ เครือข่ายกิจกรรมหรือเครือข่ายการเรียนรู้ก็จะทำให้องค์กรมีอำนาจต่อรองเพิ่มมากขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในที่สุด

3. องค์กรมีการดำเนินกิจกรรมหรือธุรกิจแบบครบวงจร องค์กรชุมชนหลายองค์กรที่ประกอบธุรกิจไม่สามารถพึ่งตนเองได้ เพราะดำเนินธุรกิจไม่ครบวงจร เช่น ขาดแคลนเงินทุนต้องอาศัยเงินทุนภายนอก นอกจากจะมีความยุ่งยากในการกู้ยืม ยังมีดอกเบี้ยสูง การผลิตก็เช่นเดียวกัน แต่ไม่มีตลาดจำหน่าย ผลผลิตบางอย่างต้องนำมาจากแหล่งอื่นที่ห่างไกลทำให้เสียหาย หรือผลิตผลได้แต่ไม่มีวัสดุอุปกรณ์ในการแปรรูป จะเห็นได้ว่า การประกอบกิจกรรมหรือธุรกิจไม่ครบวงจรไม่สามารถพึ่งตนเองได้

สรุปปัจจัยที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน นั้น ต้องพัฒนาแบบองค์รวมโดยพัฒนาชุมชน และสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้การพัฒนาองค์กรต้องกระทำโดยคนในชุมชนซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้สึก มีปัญหา มีความต้องการในการแก้ปัญหาร่วมกัน รวมทั้งมีความรัก ความเอื้ออาทรจริงใจต่อ

กันภายใต้ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น และความต้องการที่แท้จริงของชุมชน จึงจะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

2.2.5 การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คือ การอาศัยอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยในแต่ละชุมชนจะมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น ทางด้านเศรษฐกิจ ทางด้านการเมืองการปกครอง ทางด้านสังคมและวัฒนธรรม และทางด้านสิ่งแวดล้อม ด้วยการกระตุ้นและสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งการสร้างสภาพแวดล้อมให้ชุมชนร่วมกันคิดร่วมกันทำและมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว ทั้งนี้มีเงื่อนไขหลักที่ดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งได้มีนักวิชาการ ได้กล่าวถึงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ดังนี้

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2540, 32-35) กล่าวว่า การที่จะสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนหรือองค์กรชุมชน ประกอบด้วยเงื่อนไข 14 ประการ คือ

1. โครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อความเป็นประชาสังคม อันประกอบด้วยภารกิจกลุ่มองค์กร จำนวนคน สถานที่ การพบปะ ประเด็นพูดคุย ความใกล้ชิดและการสื่อสารว่าทั้งหมดนี้มีมากนักน้อยเพียงไร
2. กระบวนการตัดสินใจและการเรียนรู้ของชุมชน ว่ามีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนและหาข้อสรุปในการแก้ไขปัญหาอย่างไร
3. ภาวะผู้นำว่ามีจำนวนมากน้อยเพียงใด มีการกระจายตัวหรือไม่ ผู้นำมีความสัมพันธ์กับสมาชิกหรือไม่ มีคุณสมบัติในการติดตามปัญหา มีการเรียนรู้ มีความเป็นกลางและมองกว้างไกลหรือไม่
4. กระบวนทัศน์เกี่ยวกับการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม มีการให้ความสำคัญกับการดึงคน มีการพัฒนาศักยภาพสมาชิก มีการเน้นกลุ่มว่ามีอำนาจและพลังในการเปลี่ยนแปลง และมีความรับผิดชอบร่วมกัน
5. ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับสถาบันต่างๆ เช่น วัด โรงเรียน หน่วยงานราชการต่างๆ
6. ความเป็นชุมชนและการหาทางออกร่วมกันโดยศึกษาประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า การทำกิจกรรมร่วมกัน การดึงเอาคนที่ยังไม่สนใจมาเข้าร่วมพัฒนา
7. บทบาทของผู้หญิงในการเป็นผู้นำที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา
8. การให้ความสำคัญกับองค์กรการบริหารส่วนตำบลในฐานะเป็นศูนย์กลางของการเสริมสร้างความเข้มแข็ง ทั้งนี้เพราะมีทรัพยากรจำนวนมาก ทั้งในเรื่องคน ทุน วัสดุอุปกรณ์และอำนาจหน้าที่
9. การมองเห็นคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมที่มีทั้งความเหมือนกันและแตกต่างกัน ในแต่ละพื้นที่และนำมาใช้ประยุกต์เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนต่อจากรากฐานเดิมทางวัฒนธรรม
10. การบริหารจัดการและกฎระเบียบที่เอื้ออำนวยและที่เป็นปัญหาอุปสรรคในการทำงาน การบริหารบุคคล กลุ่ม โครงสร้าง การบัญชี การเงิน การตรวจสอบ การบันทึกการประชุม การวางแผนแบบมีส่วนร่วม ล้วนเป็นเรื่องที่ต้องพัฒนาเพิ่มเติมภายใต้สถานะความรู้ความสามารถของชุมชนโดยประยุกต์เข้ากับหลักวิชาสากล

11. การระดมทุนภายในและภายนอกชุมชนการเสนอแนวคิดหรือหลักการที่ดีแต่ขาดทรัพยากรและทุนในการดำเนินงาน ทำให้ไม่สามารถเกิดกิจกรรมการแก้ไขปัญหาที่เป็นจริงในชุมชนได้ ดังนั้น ชุมชนจึงต้องพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในการระดมทุนภายในก่อน เมื่อขาดแคลนจึงหาแหล่งสนับสนุนจากภายนอกโดยดำรงศักดิ์ศรีและความอิสระในการทำงานของชุมชน

12. นโยบายและกลไกของรัฐที่มีอิทธิพลต่อชุมชนและพยายามจัดตั้งองค์กรให้เป็นระบบย่อยเพื่อขยายนโยบายจากศูนย์กลางสร้างเป็นกลไกของภาครัฐ ลักษณะดังกล่าวเอื้ออำนวยเป็นอุปสรรคต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็ง

13. การจัดการกับความขัดแย้งภายในและภายนอกชุมชน มีกระบวนการทั้งแบบดั้งเดิมโดยใช้วัฒนธรรมชุมชนและสันติวิธีอย่างไรบ้าง จึงทำให้ลดความขัดแย้งและหันมาเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนร่วมกัน

14. กระบวนการทำงานพัฒนาชุมชน ชุมชนมีกระบวนการหรือเครื่องมือในการทำงานอย่างไรบ้าง จึงทำให้มีกิจกรรมพัฒนาประสบความสำเร็จ ซึ่งเครื่องมือที่สำคัญในที่นี้คือ กระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วมของคนทุกคนทุกกลุ่มในตำบล

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2545, 5) กล่าวถึงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ดังต่อไปนี้

1. การที่ชุมชนท้องถิ่นมีระบบคุณค่า อุดมการณ์ ความเชื่อที่วางอยู่บนพื้นฐานของการเคารพต่อธรรมชาติและมีการเอื้อเพื่อต่อกัน
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการเรียนรู้ที่ชุมชนสร้างสรรค์และสั่งสมมา
3. ผู้นำทางปัญญาของชุมชนที่มีบทบาทในการเสริมสร้างความเข้มแข็ง
4. โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบที่เอื้อต่อการช่วยเหลือเกื้อกูล
5. สถาบันชุมชน คือ กฎ จารีต ประเพณี จิตสำนึกร่วมและองค์กรชุมชนที่ควบคุมให้ชุมชนดำเนินไปตามระบบคุณค่าและความคิด

6. ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในภาคประชาสังคมที่เข้ามาหนุนเสริม

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2540, 78-79) กล่าวถึง การพัฒนาองค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็งได้อย่างต่อเนื่อง จะต้องดำเนินงานขององค์กรตามแนวและกิจกรรม ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ให้ควบคู่กันไปที่ 4 ด้าน ดังนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ ต้องเสริมสร้างกิจกรรมเพื่อลดรายจ่าย การเพิ่มรายได้การแปรรูปผลผลิตเพิ่มพูนมูลค่า และการทำกิจกรรมชุมชนที่ชุมชนมีอำนาจ เช่น ปั้นน้ำมัน ร้านค้า การขายผ้าพื้นเมือง การแปรรูปข้าว เป็นต้น

2. ด้านการเมืองการปกครอง องค์กรชุมชนต้องอาศัยสร้างอำนาจขึ้นมาเพื่อต่อรองในการใช้ทรัพยากร จากภาครัฐและภายนอกได้ ต้องศึกษาเรียนรู้กลไกตลาดและรองรับกับภาครัฐกิจได้ รวมทั้งได้ผลักดันให้มีกฎหมายคุ้มครองการรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนไม่ต้องอยู่ภายใต้กฎระเบียบของรัฐ แต่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณทรัพยากรบุคคล วิชาการ ข้อมูล และเทคโนโลยีต่าง ๆ

3. ด้านสังคมและวัฒนธรรม ต้องสร้างการรวมกลุ่มที่จะนำเอาวัฒนธรรมประเพณี การช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาเกาะเกี่ยวกับการรวมตัวให้เหนียวแน่นยิ่งขึ้น

4. ด้านการบริหารจัดการ ต้องมีการเรียนรู้ กำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์การจัดองค์กรการแบ่งบทบาทหน้าที่และการจัดทำแผนปฏิบัติงานร่วมกัน

สรุปได้ ดังนี้ การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ในขณะนี้ที่มีการกล่าวถึงกันมาก คือ แนวคิด ประชาสังคมตำบล โดยมี องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นศูนย์กลางและมีกลุ่มองค์กร ของชาวบ้าน หน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชน เข้าไปร่วมมือ การรวมพลังใจ พลังความคิด พลังกายเพื่อร่วมกัน สร้างสรรค์และแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชนระดับตำบล

2.2.6 แนวคิดการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคมระดับตำบล

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2540) เสนอแนวทางพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน ดังนี้

1. การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน โดยภาครัฐและเอกชน มีจุดเน้นที่สิทธิ และอำนาจขององค์กรชาวบ้านในการจัดการปัญหาต่างๆ 2 ประการ ดังนี้ ประการแรก นโยบายของรัฐและกฎหมาย ต้องให้สิทธิและอำนาจแก่องค์กรชาวบ้านมากขึ้น มีระบบของการสนับสนุนงบประมาณ วิชาการ และการพัฒนาสมมติฐานารณะต่างๆ ให้แก่องค์กรชาวบ้าน ประการที่สอง การกำหนดแผนงบประมาณและโครงการจากหน่วยงานของรัฐและเอกชนต่างๆ ควรเปลี่ยนแปลงมาเป็นการวางแผนงบประมาณและโครงการ โดยองค์กรชาวบ้านร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐและเอกชน โดยให้ ผู้นำชาวบ้านมีสิทธิและอำนาจในการดูแลงบประมาณ ดำเนินงานการติดตาม เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน

2. การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านที่ริเริ่มขึ้นใหม่ มี 5 ประการแรก ดังนี้ ประการแรก การศึกษาเรียนรู้ปัญหาชาวบ้านแบบมีส่วนร่วม คือ ชุมชนเข้าร่วมทำการศึกษาปัญหา รวบรวมจัดหมวดหมู่ปัญหาต่างๆ ขั้นตอนนี้จะทำให้รู้ปัญหาและกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน ชาวบ้านเกิด เข้าใจกันเองมากขึ้นจนเกิดศรัทธา และเป็นแรงบันดาลใจในการเริ่มต้นแก้ปัญหาตนเองและรวมกลุ่มช่วยเหลือกันเองก่อน ประการที่สอง การเรียนรู้และคิดค้นกิจกรรมแก้ปัญหาเปิดโอกาสให้มีการอบรม ศึกษาดูงาน ในรูปแบบการเรียนรู้จากพื้นที่ และชาวบ้านที่มีประสบการณ์การแก้ปัญหามาก่อน ประการที่สาม การวางแผนกิจกรรมแก้ปัญหาว่าจะมีการจัดไร่นาของตัวเองอย่างไร ประการที่สี่ การรวมกลุ่มปฏิบัติร่วมกันเพื่อให้เกิดการช่วยเหลือกันและกัน ทั้งทางความคิดและเทคนิคต่าง ๆ ตลอดจนช่วยกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ประการที่ห้า การติดตามแก้ปัญหาและพัฒนาองค์กร เจ้าหน้าที่จากภายนอกและผู้นำชาวบ้านมีการติดตามสมาชิกองค์กรอย่างสม่ำเสมอเพื่อช่วยเหลือและพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งมากขึ้น

3. การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านที่มีอยู่แล้วและกำลังดำเนินกิจกรรมพัฒนามี 3 ประการ ดังนี้ ประการแรก การพัฒนาผู้นำองค์กรชาวบ้านต้องมีการจำแนกแยกแยะความรู้ ความสามารถของผู้นำ และเสริมสร้างให้เข้มแข็งขึ้นหรือจะเพิ่มทักษะความสามารถด้านอื่นเพื่อเติม โดยทั่วไปการพัฒนาผู้นำมักทำแบบรวมๆ และไม่มีแผนหรือแนวทางที่ชัดเจน รวมทั้งไม่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาผู้นำรายบุคคล ผลจึงปรากฏว่าองค์กรชาวบ้านอ่อนแอ และเมื่อผู้นำหลักที่มีอายุมากขึ้น หรือหมดแรงเสียสละก็มักขาดการสืบทอดกลายเป็นภาวะขาดแคลนผู้นำโดยปริยาย การแก้ปัญหาและสร้างความเข้มแข็งขององค์กร ต้องให้มีผู้นำหลายประเภทหลายบทบาทช่วยกันทำ และเสริมสร้างผู้นำรุ่นใหม่สืบทอดบทบาทผู้นำองค์กรต่อไป ประการที่สอง การเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์แนวความคิด กระบวนการแก้ปัญหา การทำงานเป็นทีมการวางแผนจากชาวบ้าน การวิเคราะห์ การบริหารจัดการ การถ่ายทอดความคิดสู่ประชาชนเน้นการพัฒนาความคิดของ กรรมการ และสมาชิกด้วยการประชุม การอบรมศึกษาดูงานขององค์กรชาวบ้านแบบลงไปเรียนรู้

ลึกซึ้ง และใช้วิทยากรเชี่ยวชาญช่วยจัดฝึกอบรมเป็นครั้งคราว ประการที่สาม เจ้าหน้าที่รัฐและเอกชน ซึ่งเป็นบุคคลภายนอกที่เข้าไปทำงานกับองค์กรชาวบ้านที่มีอยู่แล้วและดำเนินกิจกรรมอยู่ ควรนำเอาองค์ประกอบขององค์กรชาวบ้านเป็นตัวชี้วัดในการทบทวนและปรับตัวขององค์กรชาวบ้าน ซึ่งจะทำให้อุดมการณ์ร่วม เป้าหมาย วัตถุประสงค์ การพัฒนาผู้นำ การสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิก การทำกิจกรรมตรงกลุ่มเป้าหมายและพื้นที่มากขึ้น จะทำให้องค์กรชาวบ้านแก้ปัญหาได้มากขึ้น

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปราณี จินาบุญ (2554, บทคัดย่อ) ทำการศึกษาแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของพัฒนาการ: ศึกษากรณีการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 8 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) ปัจจัยที่มีผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของพัฒนาการในพื้นที่ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชน เขตที่ 8 (2) ปัญหาและอุปสรรคในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของพัฒนาการในพื้นที่ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชน เขตที่ 8 (3) แนวทางพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของพัฒนาการในพื้นที่ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชน เขตที่ 8 ประชากรที่ใช้ในการศึกษาได้แก่ พัฒนาการที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชน เขตที่ 8 จังหวัดชุมพร ระนอง สุราษฎร์ธานีและนครศรีธรรมราช จำนวน 902 คน โดยใช้แบบสอบถามในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 277 คน โดยการสุ่มตัวอย่างหลายขั้นตอน และใช้แบบสัมภาษณ์เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้บริหารศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขต 8 จำนวน 4 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบที การวิเคราะห์ความแปรปรวนและการวิเคราะห์การถดถอยเชิงพหุ

ผลการวิจัยพบว่า (1) ปัจจัยที่มีผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของพัฒนาการในพื้นที่ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเรียงตามความสามารถในการพยากรณ์ ได้แก่ ปัจจัยด้านความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงาน ความมีมนุษยสัมพันธ์ บรรยากาศภายในองค์กร การเป็นผู้นำทางด้านวิชาการ การเป็นผู้ประสานงาน การเป็นผู้ร่วมปฏิบัติงาน และการเป็นผู้ส่งเสริมและเผยแพร่ทักษะตามลำดับ (2) ปัญหาและอุปสรรคในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของพัฒนาการเรียงตามความคิดเห็นของผู้บริหารและพัฒนาการจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ปัญหาและอุปสรรคด้านงบประมาณเกี่ยวกับการขับเคลื่อนจำกัด การเตรียมการ การจัดกิจกรรมเพื่อให้ขับเคลื่อนในหมู่บ้าน การขยายผลหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง การเพิ่มทักษะ การทบทวนหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงตามลำดับ (3) แนวทางพัฒนาประสิทธิภาพเกี่ยวกับการขับเคลื่อน การเตรียมการอย่างรอบคอบ การจัดกิจกรรมเพื่อให้ขับเคลื่อนในหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง การขยายผลหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงให้มีขอบข่ายกว้างมากขึ้น การเพิ่มทักษะการทำงานของพัฒนาการ การทบทวนผลการดำเนินงานของหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง

พริยา เล็กพลอย (2557, บทคัดย่อ) ศึกษาแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางธุรกิจให้แก่เกษตรกรผู้ปลูกยางพารา อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เพื่อศึกษาการบริหารจัดการของเกษตรกรศึกษาสภาพแวดล้อมทางธุรกิจของเกษตรกรและศึกษาแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางธุรกิจให้แก่เกษตรกรผู้ปลูกยางพาราในอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยจากประชากร จำนวน 70 ราย ผลการวิจัยพบว่า ความสามารถในการบริหารจัดการโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยที่ความสามารถด้านการผลิตโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาประยุกต์ใช้ปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยน้อยสุด คือ ความรู้ในด้านการผลิตความสามารถด้าน

การตลาดโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยน้อยสุด คือ ความรู้ในด้านการผลิต ความสามารถด้านการตลาดโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ คุณภาพของผลผลิต ปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยน้อยสุด คือ ให้ราคาที่เหมาะสมความสามารถด้านการเงิน โดยรวมอยู่ในระดับน้อย ปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ เงินทุนหมุนเวียนในกิจการปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยน้อยสุด คือ การจัดทำบัญชีความสามารถด้านบุคลากร โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ความรับผิดชอบในหน้าที่ กิจการปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยน้อยสุด คือ ทักษะความสามารถในการทำงาน สภาพแวดล้อมทางธุรกิจ ที่มีผลต่อการดำเนินกิจการมีความสำคัญโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยที่ปัจจัยทางเศรษฐกิจ โดยรวมอยู่ในระดับมากปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือภาวะเศรษฐกิจตกต่ำของประเทศไทยปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยน้อยสุดคือการขยายตัวของเศรษฐกิจของอำเภอด่านซ้าย ปัจจัยทางการเมืองโดยรวมอยู่ในระดับมาก ปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือความมั่นคงทางการเมืองปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยน้อยสุดคือความสัมพันธ์ต่อหน่วยงานราชการปัจจัยทางสังคมโดยรวมอยู่ในระดับน้อยปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ การรวมกลุ่มของชุมชนอยู่ปัจจัยทางสังคมโดยรวมอยู่ในระดับน้อยปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือการรวมกลุ่มของชุมชนอยู่ปัจจัยทางสังคมโดยรวมอยู่ในระดับน้อยปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ การรวมกลุ่มของชุมชนอยู่ปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยน้อยสุดคือภาษาที่ใช้ในการสื่อสารปัจจัยทางภูมิศาสตร์ โดยรวมอยู่ในระดับปานกลางปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือระบบไฟฟ้าและประปาของอำเภอด่านซ้ายในปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยน้อยสุดคือทรัพยากรธรรมชาติของท้องที่ ข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการด้านการผลิตควรมีการแนะนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมีการฝึกอบรมให้ความรู้เพื่อเพิ่มทักษะด้านการประกอบอาชีพและเป็นการพัฒนาธุรกิจ

สมใจ ศรีเนตร (2555, บทคัดย่อ) ทำการศึกษาเกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชน ของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาศักยภาพ ปัญหา และความต้องการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตลอดจนความคิดเห็นเกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ให้ได้รับการต่อยอดด้านความรู้และภูมิปัญญาพัฒนาวิสาหกิจชุมชนโดยมีกลุ่มตัวอย่างคือ กลุ่มวิสาหกิจจำนวน 251 แห่ง โดยใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) จากจำนวนกลุ่มตัวอย่างวิสาหกิจชุมชน และหน่วยตัวอย่างที่จะเป็น ผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ หัวหน้ากลุ่มวิสาหกิจชุมชน หรือตัวแทน จำนวน 251 คน ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผลการวิจัยพบว่า การสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชน ของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ขึ้นอยู่กับปัจจัยพื้นฐานของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนที่มีอายุในช่วง 41-50 ปี มีความพร้อมในการพัฒนามากที่สุด ส่วนความรู้ความเข้าใจในหลักการวิสาหกิจชุมชน คิดเป็นร้อยละ 34.1 ที่มีผลต่อการตัดสินใจในการเข้าร่วมในการดำเนินงานได้ง่ายขึ้น ส่วนการพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนให้เกิดความยั่งยืนนั้น พบว่า ต้องส่งเสริมการเพิ่มมูลค่าผลผลิตและเพิ่มรายได้กับชุมชน ช่วยส่งเสริมการตลาดรายจ่ายของครอบครัวและใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของโครงการพัฒนาตามพระราชดำริ มีการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว เช่น ไม่มีการกู้หรือสร้างหนี้สิน ยึดหลักความเป็นธรรมชาติและ การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ตลอดจนสร้างความสมดุลของธรรมชาติให้ได้และเมื่อมีการนำหลักการเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้คู่กับหลักความเพียรก็จะสามารถสร้างตนสร้างครอบครัวได้เป็นอย่างดี และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีความรู้เข้าใจด้านการพัฒนาและการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของการพึ่งพาตนเองได้

โกมินทร์ กุลเวชกิจ (2558, บทคัดย่อ) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจโดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของบ้านดอนตู ต.ป่าสังข์ อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด

ผลการศึกษาพบว่า สรุปผลข้อมูลสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจโดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอนตู ต.ป่าสังข์ อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด ได้ดังนี้ บ้านดอนตู หมู่ที่ 8 ต.ป่าสังข์ อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด ในปัจจุบันมี จำนวน 26 ครัวเรือน มีผู้ใหญ่บ้านคนแรกชื่อ นายสี บุษาย และคนปัจจุบันคือ นายคำพา บัวทุม สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน ลักษณะที่ตั้งและอาณาเขตของบ้านดอนตู ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอจตุรพักตรพิมาน ระยะทางห่างจากที่ว่าการอำเภอประมาณ 17 มีเนื้อที่ประมาณ 105 ไร่ เป็นพื้นที่ทำกิน 85 ไร่ ที่อยู่อาศัย 20 ไร่ จำนวนประชากรทั้งหมด 126 คน แยกเป็นชาย 75 คน และหญิง 51 คน สภาพเศรษฐกิจ อาชีพหลัก คือ ทำนาและรับจ้าง อาชีพเสริม คือ ปลูกผัก รับจ้างทั่วไป จักสาน ปัญหาที่พบและไม่สามารถแก้ไขได้ คือ 1) ขาดความรู้ในการประกอบอาชีพและขาดการสนับสนุนอาชีพเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ 2) ขาดการฝึกอบรมอาชีพเสริม 3) มีภัยแล้งทุกปี ทำให้ขาดน้ำเพื่อทำการเกษตรในหน้าแล้ง 3) ขาดทุนหมุนเวียน และอื่นๆ อีกมากมาย ที่เป็นปัญหาอยู่ทุกวันนี้

ส่วนความต้องการของชุมชนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจโดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า ชาวบ้านต้องการความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพเพื่อนำไปฝึกปฏิบัติในการลดรายจ่าย เช่น การทำเกษตรหมุนเวียนพืชไร่ การหารายได้เสริม การเรียนรู้จากหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง การเรียนรู้แนวทางการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ และการออม โดยมีความต้องการในกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจโดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้ การทัศนศึกษาดูงานจากชุมชนต้นแบบ การเลี้ยงไก่พันธุ์พื้นเมือง การเลี้ยงเปิดการเลี้ยงวัว การปลูกผักปลอดสารพิษ การเพาะเห็ดนางฟ้า การเลี้ยงสุกร การเลี้ยงปลาตก และการเลี้ยงกบ

การสร้างรูปแบบการเสริมความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจโดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอนตู ต.ป่าสังข์ อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด พบว่า มีโครงการที่ชุมชนจะนำไปปฏิบัติเพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ดังนี้ 1) การทัศนศึกษาดูงานจากชุมชนต้นแบบ 2) การเลี้ยงกบ 3) การเลี้ยงปลาตก 4) การปลูกผักปลอดสารพิษ 5) การเพาะเห็ด 6) การเลี้ยงเปิด และ 7) การเลี้ยงไก่พันธุ์พื้นเมือง

สรุปผลการทดลองใช้และประเมินผลรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจโดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอนตู ต.ป่าสังข์ อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด พบว่า ก่อนและหลังการดำเนินงานตามรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจโดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอนตู ทุกตัวแปรแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งสรุปได้ว่า รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจโดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอนตู โดยรวมและรายตัวแปร ดีขึ้นกว่าเดิม ในด้านรายได้ครัวเรือน รายจ่ายครัวเรือน จำนวนพืชเพื่อการยังชีพจำนวนสัตว์เพื่อการยังชีพ จำนวนเห็ดเพื่อการยังชีพ และจำนวนสินค้าอุปโภคบริโภคที่ซื้อจากร้านค้า

กัธธ อุทธา (2554, 62-68) ศึกษารูปแบบและปัจจัยการเสริมสร้างความเข้มแข็งของผู้ด้อยโอกาสด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: ศึกษากรณีเทศบาลตำบลโนนสะอาด จังหวัดหนองบัวลำภู สรุปผลการวิจัย ผู้ที่เข้าร่วมโครงการเสริมสร้างรายได้แก่ผู้ด้อยโอกาสด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น มีขั้นตอนและกระบวนการ คือ ขั้นเตรียมการ ได้แก่ เตรียมจัดประชุมแลกเปลี่ยน

เรียนรู้ ตามโครงการเสริมสร้างรายได้แก่ผู้ด้อยโอกาสฯ โดยการ 1) เชิญวิทยากรจากโรงพยาบาล อำเภอสรีบุญเรือง มาบรรยายให้ความรู้ในด้านสุขภาพอนามัย 2) เชิญ คุณเกษมา สองเมือง เป็นวิทยากรที่มีความรู้ในเรื่องการส่งเสริมอาชีพ โดยมุ่งเน้นการเสริมอาชีพการทำดอกไม้จันทน์จาก วัสดุธรรมชาติตามฤดูกาล เช่น จากเปลือกข้าวโพด เป็นต้น 3) จัดแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อฝึกปฏิบัติจริงใน การจัดทำดอกไม้จันทน์ โดยให้วิทยากรผู้ช่วยเป็นผู้กำกับดูแล 4) เมื่อฝึกปฏิบัติ/หัดทำดอกไม้จันทน์ แล้ว จัดแบ่งกลุ่มประมาณ 3 กลุ่มๆ ละ 8 คน เพื่อสร้างเหตุการณ์จำลองเกี่ยวกับการบริหารจัดการ เมื่อผลผลิตเสร็จสิ้น โดยให้แต่ละกลุ่มบริหารจัดการกันเอง อาทิ การคัดเลือกประธานกลุ่ม กรรมการ กลุ่ม เลขานุการกลุ่ม เจริญญิกกลุ่ม ฝ่ายการเงิน ฝ่ายการตลาด โดยให้วิทยากรคอยเป็นผู้ช่วยกำกับ ดูแล พร้อมให้คำแนะนำ 5) ให้แต่ละกลุ่มส่งตัวแทนออกมายกข้อสงสัย และวิธีการบริหารจัดการ กลุ่มของตนเองให้คนอื่นฟัง 6) เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมทุกคนได้ซักถามปัญหา อุปสรรคในการบริหารจัดการ ถึงกรณี จะบริหารอย่างไรให้เกิดรายได้ที่เข้มแข็งและยั่งยืน ทั้งนี้ เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างกัน ซึ่งเป็นการพัฒนาไปสู่การสร้างเครือข่ายความเข้มแข็งของผู้ด้อยโอกาสในท้องถิ่น ต่อไป และนำไปสู่การพัฒนากระบวนการจัดการความรู้ การสร้างรายได้ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการบ่งชี้ถึง องค์ความรู้ที่ท้องถิ่นมี ทำให้สามารถค้นหาว่าท้องถิ่นมีความรู้อะไรบ้าง มีรูปแบบอย่างไร ใครมีความ เหมาะสมที่จะเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้นี้ต่อผู้ด้อยโอกาส ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้เป็นการมุ่งเน้น รูปแบบ การเสริมสร้างความเข้มแข็งของผู้ด้อยโอกาสด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยหา อาชีพเสริมแก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาส ซึ่งจากการสำรวจความคิดเห็นและสำรวจความต้องการของตลาด ปรากฏว่า อาชีพที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ผู้ด้อยโอกาส ได้ยาวนานและตลอดไป คือ การทำ ดอกไม้จันทน์ที่ผลิตจากวัสดุธรรมชาติภายในท้องถิ่น ซึ่งปัจจุบันมีผู้คิดค้นการประดิษฐ์ดอกไม้จันทน์ จากเปลือกข้าวโพด ได้แก่ คุณเกษมา สองเมือง อายุ 32 ปี อาชีพ ทำนา ชั้นการปฏิบัติ ได้แก่ จัดประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายใต้โครงการเสริมสร้างรายได้แก่ผู้ด้อยโอกาสด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลการสังเคราะห์กิจกรรมตามแบบสัมภาษณ์ภาพรวมปรากฏดังนี้ เทศบาลตำบลโนนสะอาด กับ แนวทางการพัฒนาความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ร่วมอบรมส่วนใหญ่ ต้องการให้เทศบาลฯ สำรวจ ข้อมูลพื้นฐานในด้านต่างๆ ให้เป็นปัจจุบัน เช่น พื้นฐานด้านครอบครัว พื้นฐานด้านรายได้ - รายจ่าย ของผู้ด้อยโอกาสความต้องการของผู้ด้อย โอกาส โดยผ่านกระบวนการประชาคมหมู่บ้าน/ชุมชน เพื่อให้เทศบาลได้นำปัญหา ความต้องการ จัดทำแผนพัฒนาเทศบาลฯ และบรรจุลงในโครงการ/ กิจกรรมของเทศบาล และต้องการให้ดำเนินการในปีงบประมาณถัดไป ต้องการให้เทศบาลฯ จัดให้มี โครงการศึกษาดูงานเกี่ยวกับการเสริมสร้างรายได้จากหน่วยงาน/ส่วนราชการอื่น เพื่อนำสิ่งที่ได้ไป ศึกษาดูงานมาปรับใช้ในพื้นที่ต่อไป จากการอบรมโครงการดังกล่าว เมื่อนำมาวิเคราะห์และ สังเคราะห์ปรากฏว่า ผู้ด้อยโอกาสยังมีความต้องการขั้นพื้นฐานที่สูงมาก เช่น ความต้องการด้านปัจจัย สี่ ต้องการความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าปัจจุบัน โดยให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามาช่วยเหลืออย่าง เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ยกตัวอย่างเช่น ต้องการให้ส่งเสริมอาชีพเสริมแก่ผู้ด้อยโอกาสอย่างจริงจังและ ต่อเนื่องโดยให้เทศบาลตระหนักถึงความสำคัญเป็นอันดับแรกในการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนใน ชุมชน ทั้งนี้ ต้องการให้มุ่งเน้นผู้ด้อยโอกาสเป็นอันดับแรกอีกทั้งต้องการให้เทศบาลจัดสรรงบประมาณ สำหรับโครงการ /กิจกรรมโดยเฉพาะให้เทศบาลจัดหาแหล่งตลาดที่ชัดเจนและมั่นคงหรืออาจให้ เทศบาลเป็นแหล่งศูนย์รวมในเรื่องการบริหารจัดการ โดยเริ่มแรกคอยเป็นที่เลี้ยงแก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาส

ในการบริหารจัดการ เช่น การบริหารคน การบริหารงบประมาณ โดยจัดเป็นองค์กรภายใต้การควบคุมของเทศบาล

เทศบาลได้เล็งเห็นว่าโครงการ/กิจกรรม ที่สามารถสร้างรายได้ ให้แก่ผู้ด้อยโอกาส คือ การนำเอาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ เช่น การนำเปลือกข้าวโพดประดิษฐ์เป็นดอกไม้จันทน์จำหน่ายภายในพื้นที่ตำบลโนนสะอาด และพื้นที่ใกล้เคียง โดยจัดทำเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้เพื่อเป็นการยกระดับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในชุมชนให้เกิดพลัง นำมาสู่ความยั่งยืนของการจัดการเรียนรู้ระดับท้องถิ่น อีกทั้งมีการดึงความรู้ที่อยู่ในท้องถิ่นมาถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ในชุมชน ดังนั้นการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนภายในเทศบาลตำบลโนนสะอาด อำเภอศรีบุญเรือง จึงเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสมเป็นสถานที่ถ่ายทอดองค์ความรู้และเป็นต้นทุนสำคัญในการพัฒนาแก้ปัญหาด้วยตนเอง อันจะนำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งแก่ผู้ด้อยโอกาสในชุมชนได้อย่างยั่งยืน “ชุมชนโนนสะอาด” ในอำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู เป็นชุมชนที่มีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่เข้มแข็งที่เกิดขึ้นจากวิถีชีวิตของชาวบ้านแต่ยังไม่เป็นระบบเท่าที่ควร ต่อมาเกิดความเปลี่ยนแปลงเมื่อสำนักงานเทศบาลตำบลโนนสะอาดและสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู ได้ร่วมกันให้ความรู้ผ่านการจัดเวทีประชาคมของหมู่บ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนประชาชนทั่วไปโดยเฉพาะกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางสังคม เช่น ผู้พิการ ผู้สูงอายุ และผู้ป่วยเอดส์ โดยเทศบาลตำบลโนนสะอาดได้มุ่งเน้นให้ประชาชนดำเนินชีวิตตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนโนนสะอาด มีกิจกรรมภายในเกิดขึ้นจำนวนมากและประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี โดยเฉพาะการรู้จักนำทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่มาใช้โดยกลุ่มชาวบ้านได้ร่วมกันวางแผนประยุกต์เอาจากทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ เพื่อให้ชาวบ้านได้เรียนรู้กระบวนการของเศรษฐกิจพอเพียงและสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสมดุล ศูนย์เรียนรู้ชุมชนโนนสะอาด จึงได้ก่อตั้งและพัฒนาขึ้นตามลำดับ โดยมีคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ชุมชนรวมทั้งสิ้น 20 คน

และเพื่อเป็นความเสมอภาคทางสังคมแก่ผู้ด้อยโอกาสโดยเฉพาะกลุ่มผู้ป่วยเอดส์ จำนวน 24 คน เทศบาลตำบลโนนสะอาด จึงได้ให้ความสำคัญในการที่จะสร้างรายได้ที่ยั่งยืนแก่ผู้ด้อยโอกาสเน้นรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของผู้ด้อยโอกาสด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยหาอาชีพเสริมแก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาส ดังนั้น จึงได้เกิด “โครงการเสริมสร้างรายได้แก่ผู้ด้อยโอกาสผู้ป่วยเอดส์ ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น เทศบาลโนนสะอาด อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู ประจำปีงบประมาณ 2554” ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความรู้แก่ผู้ป่วยเอดส์ ซึ่งเป็นผู้ด้อยโอกาสทางสังคมในชุมชน และผู้เกี่ยวข้องจากระดับฐานราก สร้างความเข้มแข็งแก่ผู้ด้อยโอกาสด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และสร้างรายได้แก่ผู้ป่วยเอดส์และผู้ด้อยโอกาสอื่นๆ ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น

ปัจจัยการเสริมสร้างความเข้มแข็งของผู้ด้อยโอกาสด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จากการศึกษาวิเคราะห์ พบว่า ปัจจัยการเสริมสร้างความเข้มแข็งของผู้ด้อยโอกาสด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยชุมชนจะต้องรู้จักพึ่งตนเอง การที่ชุมชนจะยั่งยืนได้ก็ต้องมาจากการพึ่งตนเอง โดยนำองค์ความรู้และความชำนาญจากภูมิปัญญาที่มีในชุมชนนำมาฟื้นฟูและพัฒนาความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น สนับสนุนศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนโดยการให้กลุ่มคนที่มีความรู้ด้านต่างๆ นำเอาประสบการณ์ความรู้ และความเชี่ยวชาญ ที่เป็นองค์ความรู้เดิมมาพัฒนาปรับปรุงและเปลี่ยนแปลง ให้เกิดประโยชน์มากยิ่งขึ้น ปัจจัยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

จะยั่งยืนได้ก็โดยการรวมกลุ่มกันในรูปแบบการจัดตั้งคณะทำงานโดยคนในชุมชน ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องช่วยส่งเสริมซึ่งสามารถกระทำได้หลายรูปแบบ เช่น การเชิญนักวิชาการที่มีความชำนาญการความรู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ตลอดจนผู้นำท้องถิ่นร่วมเป็นคณะทำงานฯ โดยร่วมกับหน่วยราชการ สถาบันการศึกษา ดำเนินการศึกษาวิจัยอย่างจริงจัง แล้วนำผลการศึกษามาสังเคราะห์จัดทำเป็นความเห็นและข้อเสนอแนะ

การเพิ่มประสิทธิภาพของชุมชนให้เข้มแข็งควรใช้กระบวนการสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชน ให้เกิดการขับเคลื่อนเครือข่ายในพื้นที่ การจัดให้มีศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนที่มีมาตรฐานและมีความสามารถในการให้คำปรึกษา ถ่ายทอดความรู้และให้ข้อมูลต่างๆ ที่ควรทราบแก่ประชาชนให้มากยิ่งขึ้น ส่งเสริมศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนหรือแหล่งข้อมูลของชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ซึ่งจะต้องเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของชุมชน เพื่อการเรียนรู้และการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งมากยิ่งขึ้น การพัฒนาศักยภาพนี้ก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เพื่อเป็นการสร้างสมรรถนะขององค์กรและผู้เกี่ยวข้องให้มีประสิทธิภาพและมีความเข้มแข็งเกิดขึ้นในชุมชนนั่นเอง

มุ่งระดมความคิดผ่านเวทีชาวบ้าน ซึ่งการประชุมระดมความคิดถือเป็นกิจกรรมที่สร้างโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วม และเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดกิจกรรมสาธารณะร่วมกัน ดังนั้น เทคนิคและกระบวนการในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกระดับ จึงเป็นเรื่องที่สำคัญอันจะก่อให้เกิดความรักความสามัคคีและเกิดความร่วมมือในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนมากขึ้น รวมทั้งการวางระบบการติดต่อและการสื่อสารอย่างต่อเนื่องและทั่วถึง

ปัจจัยการเสริมสร้างความเข้มแข็งของผู้ด้อยโอกาสด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยชุมชนรู้จักพึ่งตนเอง และการเพิ่มประสิทธิภาพของชุมชนให้เข้มแข็งที่ใช้กระบวนการสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชน ให้เกิดการขับเคลื่อนเครือข่ายในพื้นที่ การจัดให้มีศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนที่มีมาตรฐานและมีความสามารถในการให้คำปรึกษา ถ่ายทอดความรู้และให้ข้อมูลต่างๆ ที่ควรทราบแก่ประชาชนให้มากยิ่งขึ้น ส่งเสริมศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนหรือแหล่งข้อมูลของชุมชนให้มีความเข้มแข็ง โดยกลุ่มผู้ป่วยเอดส์ ในเทศบาลตำบลโนนสะอาด อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู ซึ่งเดิมนั้นปัจจุบันได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานเทศบาลในรูปแบบของการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพ รายละ 500 บาทต่อเดือน ซึ่งถือเป็นรายได้หลักและรายได้ประจำทางเดียวที่กลุ่มผู้ป่วยเอดส์ได้รับความช่วยเหลือสำหรับรายได้อื่นส่วนใหญ่มาจากการทำไร่ทำนาที่ต้องรอฤดูกาล จึงจะสามารถทำไร่ได้ ผลกระทบที่กลุ่มผู้ป่วยเอดส์ได้รับคือรายรับไม่เพียงพอกับรายจ่าย เมื่อกลุ่มผู้ด้อยโอกาสที่เข้าร่วมโครงการ “โครงการเสริมสร้างรายได้แก่ผู้ด้อยโอกาสผู้ป่วยเอดส์ ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น เทศบาลตำบลโนนสะอาด อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู ประจำปีงบประมาณ 2554” พบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการมีรายได้เพียงพอกับรายจ่าย จากเดิมที่มีรายได้หลักที่ได้จากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และเงินเบี้ยยังชีพจากกองสวัสดิการสังคมสำนักงานเทศบาลตำบลโนนสะอาด ปัจจุบันกลุ่มมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ทำให้ไม่เป็นภาระของครอบครัวในการดูแล ตลอดจนรายได้เพิ่มขึ้นสามารถช่วยแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายของครอบครัว อีกทั้งการร่วมกลุ่มของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสผู้ป่วยเอดส์ ทำให้ผู้ป่วยเอดส์รู้สึกว่าคุณค่าไม่เป็นภาระของครอบครัว ตลอดจนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์และทัศนคติที่มีต่อการทำให้เกิดเครือข่ายต่างๆ ที่มีการเกื้อหนุนในการสร้างเครือข่ายการค้า

รูปแบบการพัฒนาเครือข่ายความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้ด้อยโอกาสจากผู้นำท้องถิ่นใน ตำบลโนนสะอาด อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู มีการบริหารงานตามนโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นโยบายของอำเภอจังหวัด และรัฐบาล ตามที่กฎหมายกำหนดอำนาจหน้าที่ แนวความคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการพัฒนาความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้ด้อยโอกาส มีโครงสร้างภายในเครือข่ายและระหว่างเครือข่าย รูปแบบความสัมพันธ์ผ่านการรวบรวมและวิเคราะห์ ข้อมูลระหว่างเทศบาล/องค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอศรีบุญเรืองผ่านการติดต่อสื่อสาร แลกเปลี่ยนข้อมูลเพื่อเชื่อมต่อ การแลกเปลี่ยนทรัพยากรด้านต่างๆ การเปิดโอกาสรับรู้มุมมองร่วมกัน ซึ่งก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ตามความคิดของผู้นำท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่เครือข่ายการพัฒนาความรู้ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น

เนื่องจากเขตพื้นที่เทศบาลตำบลโนนสะอาด อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู ประชาชนในพื้นที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมร้อยละ 90 ดังนั้น ทรัพยากรในพื้นที่ที่สามารถนำมาต่อยอดหรือเพิ่มศักยภาพความเป็นอยู่ของประชาชนก็คือเศษวัสดุจากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ประเภทไม้จักสาน อาทิเช่น การนำไม้ไผ่มาสานทำกระบี่ข้าว การทำไม้กวาดทางมะพร้าว เป็นต้น

สาเหตุที่ใช้เศษวัสดุเปลือกข้าวโพดมาทำเป็นดอกไม้จันทน์ เทศบาลได้ทำการวิเคราะห์ตลาด แล้วเห็นว่าสินค้าประเภทนี้สามารถที่จะขายได้ตลอดเวลา เนื่องจากอัตราการเสียชีวิตของคนในปัจจุบันนั้นสูง และดอกไม้จันทน์ก็เป็นสิ่งจำเป็นในงานพิธีซึ่งคนไทย โดยเฉพาะพื้นที่ศึกษาแต่ทั่วประเทศก็นำดอกไม้จันทน์มาประกอบพิธีทั้งสิ้น ในการส่งดอกไม้จันทน์ขายนั้น เบื้องต้นเทศบาลได้ติดต่อกับวัดต่างๆ ในพื้นที่ให้ช่วยประชาสัมพันธ์แก่ประชาชนทั่วไปได้ทราบและช่วยกันอุดหนุนสินค้า โดยจัดเป็นร้านค้าชุมชนขายสินค้าที่มาจากการผลิตของคนในชุมชน มีรูปแบบการบริหารจัดการ ภายในร้านชุมชนเป็นแบบสหกรณ์มีการรวมทุนโดยการขายหุ้น และแบ่งผลตอบแทนแก่สมาชิก สำหรับราคาที่ขายสินค้าในร้านค้าชุมชนราคาสินค้าเน้นคุณภาพ ผลิตจากคนในชุมชน ราคาถูกกว่าท้องตลาดเล็กน้อยทั้งนี้เพื่อเป็นการดึงดูดลูกค้า

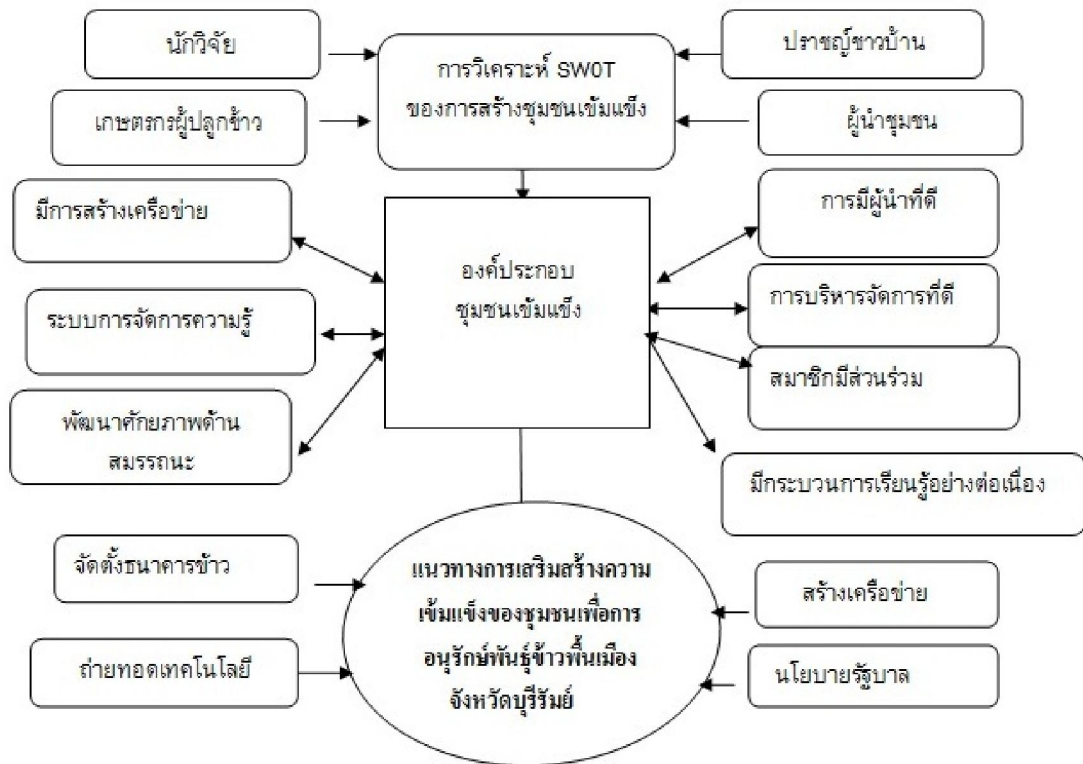
นอกจากประชาชนจะมีรายได้เสริมแล้ว ผลลัพธ์ที่ประชาชนได้รับโดยไม่รู้ตัว อาทิเช่น การเกิดความสัมพันธ์ที่ดี ความรักสามัคคีภายในชุมชน และประชาชนเริ่มรักในถิ่นฐานไม่คิดที่จะออกไปทำมาหากินที่อื่น เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ประชาชนได้ระดมความคิดเป็นกิจกรรมที่สร้างโอกาส และเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดกิจกรรมสาธารณะ

เทศบาลได้เล็งเห็นโอกาสในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในอนาคต จึงได้ทำการวิเคราะห์การตลาด และการสื่อสารต่างๆ การประชาสัมพันธ์ เช่น กระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการเรียนรู้เป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นช่องทางที่ก่อให้เกิดการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ช่องทางการให้ความรู้ความเข้าใจของชุมชน ดังนั้นเทศบาลจึงได้จัดให้ วิทยุชุมชน หอกระจายข่าวชุมชน เพื่อจะได้เป็นตัวเชื่อมระหว่างภาครัฐและประชาชนในพื้นที่ อนึ่ง เมื่อวิเคราะห์แล้วเห็นได้ว่า สื่อชุมชนนี้สามารถที่จะเข้าถึงคนในชุมชนมากที่สุด

นอกจากนี้ยังวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอื่นๆ เนื่องจากเห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นเป็นพื้นฐานความรู้ความสามารถของคนที่มีอยู่แล้วในตัวเอง ดังนั้น เมื่อวิเคราะห์ถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเห็นได้ว่ามีมากมายหลายแขนง ซึ่งส่วนใหญ่แล้วภูมิปัญญาท้องถิ่นมักสืบทอดบอกกล่าวกันเป็นการภายใน เช่น สูตรทำอาหาร สูตรการจักสาน หรือตำรับตำราต่างๆ ทำให้ไม่เป็นที่รับรู้กัน โดยทั่วไปเพื่อเป็นการสร้างและหาโอกาสในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เทศบาลจึงมุ่งศึกษาองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากตัวบุคคลและนำมาเผยแพร่ ในรูปของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือการเผยแพร่โดยการทำเป็นเอกสารสื่อการเรียนรู้ เป็นต้น

2.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านลิมทองเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นงานวิจัยเชิงประยุกต์ (Applied research) ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative data) โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

- 3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- 3.2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

3.1.1 ประชากร ได้แก่ เกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์บ้านลิมทอง หมู่ 4 ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 2 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 มีสมาชิก 9 คน ได้แก่ นายสวาท บุญกองชาติ นายสมัน บุญกองชาติ นางปวีณา ผลเลิศ นายสุกัญญา อังกาบเพชร นายบุญธรรม บุญประสาท นางพะเยา วิเศษพันธ์ นายอภิชัย บุญกองชาติ นางสนิท ทิพย์นางรอง นายสตะ วุฒิเกรียงไกร กลุ่มที่ 2 มีสมาชิก 14 คน ได้แก่ นายสมควร ขำวงศ์ นางจริยา พระงาม นางวรรณศรี เนตรกุล นางสาวรอง วัชพีช นางหงัน จันเทศ นายถาวร บุญกองชาติ นายทง ขำวงศ์ นายไพรัตน์ แสงรัมย์ นางพัศดี กิจศรีสุข นายบุญแสน แก้วกุล นายเสนอ บุญกองชาติ นายแวง ทวีชาติ นายหลง ชูเชิดเชื้อ นายวิน กรงกระโทก

3.1.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ กลุ่มที่ 2 มีสมาชิก 14 คน ได้แก่ นายสมควร ขำวงศ์ นางจริยา พระงาม นางวรรณศรี เนตรกุล นางสาวรอง วัชพีช นางหงัน จันทรเทศ นายถาวร บุญกองชาติ นายทง ขำวงศ์ นายไพรัตน์ แสงรัมย์ นางพัศดี กิจศรีสุข นายบุญแสน แก้วกุล นายเสนอ บุญกองชาติ นายแวง ทวีชาติ นายหลง ชูเชิดเชื้อ นายวิน กรงกระโทก โดยการเลือกแบบเจาะจงและสมาชิกให้ความสนใจและต้องการพัฒนาเป็นกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ที่เข้มแข็ง เพื่อก้าวต่อไปสู่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนต่อไป

3.2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

3.2.1 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) โดยการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชน และปัญหาที่เกิดขึ้น

3.2.2 การสนทนากลุ่ม (Focused group) เพื่อระดมความคิดเห็นของกลุ่ม (Group think) เพื่อให้ได้ข้อมูลพัฒนาการของการปลูกข้าวและการทำเกษตรของกลุ่มเกษตรกร ศึกษาการรวมกลุ่มการบริหารจัดการกลุ่ม ตลอดจนปัญหาของการดำเนินการกลุ่ม

3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการวิเคราะห์ข้อมูล คณะผู้วิจัยดำเนินการ ดังนี้

3.3.1 ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล (Depth interview) และการสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม คณะผู้วิจัยนำข้อมูลจากการจัดบันทึกนำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยจำแนกและนำเสนอตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

3.3.2 ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่ม (Focused group) คณะผู้วิจัยทำการจัดบันทึก แล้วนำมาวิเคราะห์จัดเป็นหมวดหมู่ตามหลักการ และเขียนเชิงพรรณนาตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

3.3.3 การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์ นั้น คณะผู้วิจัยใช้วิธีการปฏิบัติการจัดเวทีชุมชนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งมีกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ กลุ่มตัวแทนชุมชน กลุ่มสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ผู้นำหมู่บ้าน และภาคีร่วม เพื่อระดมความคิดเห็นจากการอภิปรายกลุ่ม โดยใช้การกำหนดประเด็นปัญหา การสร้างความเข้มแข็งในการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจาก “SWOT Analysis” ซึ่งการจัดเวทีชุมชนนี้ จะทำให้ได้ข้อมูลที่เกิดจากกระบวนการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ตามความต้องการของคนในชุมชน เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกัน นำไปสู่การจัดทำแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อแก้ไขปัญหาการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองต่อไป

บทที่ 4 ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านลิมทองเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์” คณะผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยตามคำถามการวิจัย ดังนี้

4.1 ผลการวิจัย เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 1 สภาพของหมู่บ้านลิมทองในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นอย่างไร

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นายสมควร คำวงศ์ (อดีตผู้ใหญ่บ้าน) หรือ ผู้ใหญ่เปี้ยก บ้านลิมทอง บ้านเลขที่ 12 หมู่ 4 บ้านลิมทอง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2560 ได้ข้อมูลดังนี้

1. พัฒนาการของกลุ่มชุมชนบ้านลิมทอง

จากการเก็บรวบรวมข้อมูล พบว่า ชุมชนบ้านลิมทองมีกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาตนเองมาอย่างต่อเนื่อง จนได้เกิดการรวมกลุ่มของคนในชุมชนทั้งด้านการปลูกข้าว การเกษตร การแปรรูป ผลผลิตทางการเกษตร สิ่งที่สร้างความชื่อเสียงและได้รับการยอมรับจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ก็คือ ระบบการบริหารจัดการน้ำชุมชนต้นแบบ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1 ศูนย์สาธิตเพื่อการเกษตร ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากโครงการพระราชดำริ ให้เกษตรกรได้มีการนำข้าวที่ทำการเพาะปลูกภายในชุมชนมาสู่การแปรรูป เพื่อเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร แต่ปัจจุบันชุมชนยังไม่ได้มีรูปแบบการบริหารจัดการกลุ่มที่ชัดเจน จึงทำให้มีการทำบ้าง หยุดบ้าง จากการบอกเล่าของนายสมควร ได้เล่าว่า “โครงการดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากโครงการพระราชดำริ จำนวน 400,000 บาท เพื่อให้เกษตรกรรวมตัวกันแปรรูปข้าว แต่ปัจจุบันก็ไม่มีใครไปทำ หากมีการทำจริง ๆ จัง ๆ ส่วนตัวผมคิดว่าสามารถดำเนินการได้ แต่ติดปัญหาอยู่ที่คนในชุมชนไม่สามารถดำเนินการอย่างต่อเนื่อง” จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าชุมชนบ้านลิมทองยังขาดทักษะองค์ความรู้ในการบริหารจัดการกลุ่ม การสร้างความรู้ความเข้าใจการจ้ดระบบการทำงานร่วมกัน จึงทำให้การขับเคลื่อนการทำงานร่วมกันยังไม่เกิดประสิทธิภาพอย่างเต็มที่

1.2 กลุ่มข้าววังแต่น (ข้าวแต่น) มีการร่วมกลุ่มของคนในชุมชนที่ซึ่งเป็นการนำข้าวมาแปรรูปให้เป็นขนม ซึ่งเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่เพิ่มมูลค่าเพิ่มให้กับข้าว ซึ่งเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ มาประยุกต์ แปรรูปข้าวให้มาเป็นขนมข้าวแต่น (วังแต่น) เพื่อเป็นการสร้างงานสร้างรายได้ อีกช่องทางของคนในชุมชน จากการบอกเล่าของ นายสมควร คำวงศ์ ได้เล่าว่า “ปัจจุบันกลุ่มข้าวแต่นก็มีการทำอยู่บ้าง ก็ทำเรื่อย ตามจำนวนที่ลูกค้าสั่ง ไม่ได้ทำขายประจำมากนัก ก็มีกลุ่มคนที่ทำหลัก ๆ ประมาณ 12 คน”

1.3 กลุ่มเกษตรกรทฤษฎีใหม่ พบว่า กลุ่มดังกล่าวมีกลุ่มคนที่ดำเนินการอยู่เกือบทั้งชุมชนเนื่องจากชุมชนบ้านลิมทองมีแหล่งน้ำล้อมรอบทั้งหมู่บ้านจึงเหมาะแก่การทำการเพาะปลูก ซึ่งชุมชนได้ผ่านการฝึกอบรม ศึกษาดูงานจากศูนย์เรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้าน อบรมจากสำนักงานเกษตรอำเภอนารอง เรียนรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง จนสามารถทำให้เกษตรกรบางคน นำความรู้ที่ได้มาทำการเพาะปลูกจนกลายเป็นพื้นที่ต้นแบบของคนในชุมชน จำนวน 4 ครัวเรือน ได้แก่

1) นางสาวสนธิ ทิพย์นางรอง (น้ำน้อย) ทำการเพาะปลูกเกษตรอินทรีย์ เกษตรผสมผสาน และการปลูกข้าวอินทรีย์ที่มุ่งเน้นการดูแลสิ่งแวดล้อม ลดปัญหาการใช้สารเคมีสร้างความหลากหลายของระบบนิเวศ มีจำนวนสมาชิกกลุ่ม คือ 19 คน ส่วนตัวนางสนธิ ทิพย์นางรอง (น้ำน้อย) ทำข้าวพื้นเมือง จำนวน 18 ไร่

2) นายสมควร ขำวงศ์ ทำการปลูกเกษตรผสมผสานที่มีแหล่งน้ำล้อมรอบ มีการเลี้ยงปลา เลี้ยงวัว ปลูกกล้วย ฝรั่ง มะพร้าว เลี้ยงหมู จึงเป็นการลดภาวะความเสี่ยงด้านการเพาะปลูก นอกจากนี้นายสมควรยังได้มีการปลูกไผ่ เพื่อสร้างรายได้นอกฤดูกาลเก็บเกี่ยวอีกด้วย

3) นายไพรัช แสงรัมย์ 97 หมู่ 4 บ้านลิมทอง อายุ 51 ปี (น้ำเมา) ทำการเพาะปลูกเกษตรผสมผสานเช่นเดียวกันนายสมควร ขำวงศ์ ได้ผ่านการอบรม ศึกษาดูงาน แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ตนเอง ปัจจุบันสามารถเลี้ยงดูและพึ่งพาตนเองได้

4) นายหลง ชูเชิดเชื้อ ทำการเพาะปลูกเกษตรผสมผสานที่ปลูกทุกอย่างที่เกื้อกูลต่อระบบนิเวศ ซึ่งนายหลงก็เป็นอีกหนึ่งคนที่ใช้พื้นที่ของตนเอง ได้มีการปลูกต้นไม้นานาชนิด เช่น ต้นสัก กล้วย มะพร้าว ฝรั่ง มะนาว นอกจากนี้ยังได้มีการเลี้ยงปลา ไก่ เป็ด วัว หมู เพื่อเป็นการสร้างความหมุนเวียนของอาหารซึ่งกันและกัน นับได้ว่าเป็นการลดปัญหาการพึ่งพาจากภายนอก เน้นการสร้างภูมิคุ้มกันทางความคิด การปฏิบัติที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมโลก

จาก 4 กลุ่มคนที่ได้ดำเนินการเป็นต้นแบบ ทำให้เกษตรกรในชุมชนหลายคนเกิดความสนใจ เรียนรู้ จนได้นำความรู้ที่ได้มาใช้ในพื้นที่ตนเอง มีเกษตรกรที่ดำเนินการเกษตรทฤษฎีใหม่ จำนวน 10 ครัวเรือน

แต่ในขณะเดียวกันก็มีเกษตรกรจำนวนมากที่ได้รับการอบรม ศึกษาดูงาน แต่ไม่สามารถนำความรู้มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์เนื่องจากมองไม่เห็นคุณค่า ชอบความสบาย ขาดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ขาดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง สามารถจำแนกกลุ่มดังกล่าวได้ดังนี้

1. กลุ่มไม่นำความรู้มาดำเนินการ พบว่า สาเหตุเกิดจากกลุ่มคนดังกล่าวมองไม่เห็นคุณค่า และอ้างเหตุผลว่าไม่มีเวลาในการทำ เป็นกลุ่มที่มองว่าการทำการเกษตรได้ผลช้า ไม่ทันต่อค่าใช้จ่าย จากการบอกเล่าของนายสมควร ขำวงศ์ เล่าว่า ชาวบ้านบางคนไปอบรมศึกษา ดูงานมา ก็ไม่ทำต่อ เพราะคิดว่า ทำแล้วได้ผลช้า ไม่เข้าใจว่าทำแล้วได้อะไร พุดง่าย ก็คือ ปลูกวันนี้กินพรุ่งนี้ ซึ่งผมมองว่ามันลำบากถ้าคิดเช่นนี้” สอดคล้องกับชาวบ้านได้ให้ข้อมูลตรงกันว่า “การทำเกษตร

แบบนายสมควร ขำวงศ์ เป็นอาชีพที่เหมาะสมกับคนที่เกษียณแล้ว มีเงินทุนเริ่มต้นมาก แต่สำหรับดิฉันคิดว่า ปลูกต้นไม้ ทำเกษตรเพื่อจะโต ต้องใช้เวลานานแต่ในขณะเดียวกันเราต้องมีภาระค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน เช่น ค่าเล่าเรียน ค่ารถ ต่าง ๆ มากมาย จึงคิดว่าการทำเกษตรแบบนายสมควร ไม่เหมาะกับคนที่มีภาระ เนื่องจากเวลาลูกขอเงินเป็นก้อน แต่พ่อแม่ขายได้ทีละ 200-300 บาท ไม่ทันกับค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น เกษตรทฤษฎีใหม่จึงเหมาะกับคนที่มีอายุ เกษียณ ต้องการความสุข ไม่มีภาระการเลี้ยงดูลูก พุดง่าย เหมาะกับอาชีพคนแก่” จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า เกษตรกรยังไม่เข้าใจและมองไม่เห็นความสำเร็จของการทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ เพราะการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ ให้เริ่มต้นทีละน้อย ๆ ค่อยเป็นค่อยไป ไม่ใช่ดำเนินการครั้งเดียวให้เป็นรูปธรรมได้ ฉะนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องค้นหาองค์ความรู้ถ่ายทอด แลกเปลี่ยน ปรับกระบวนการคิด ให้เกษตรกรมองเห็นคุณค่าต่อการพึ่งตนเองในอนาคต

2. ทำแล้วแต่ไม่สำเร็จ พบว่า กลุ่มคนดังกล่าวขาดองค์ความรู้ในการดูแลรักษา เช่น ปุ๋ย ดิน และการเพาะปลูกต้นไม้ไม่เหมาะสมกับระบบนิเวศในพื้นที่ไร่นา จึงทำให้ต้นไม้บางชนิดพอปลูกแล้วไม่โต หรือ ตาย นอกจากนี้เกษตรกรกลุ่มดังกล่าวหลังได้รับความรู้จากการศึกษาดูงาน การฝึกอบรม นำความรู้ที่ได้มาปรับใช้ในพื้นที่ตนเอง พอดำเนินการไปได้สักระยะพอมีปัญหาเช่น เพลี้ย กัดกินมะนาว มีเชื้อรา รากเน่า เป็นต้น พอไม่สามารถแก้ไขปัญหาก็ทำให้เกษตรกรหยุดทำ หรือไม่ดำเนินการต่อ และที่สำคัญหน่วยงานที่อบรมให้ความรู้ขาดการติดตามประเมินผล ช่วยเหลือเกษตรกรในลักษณะเป็นที่เลี้ยง ค่อยให้คำปรึกษาแนะนำทุกขั้นตอนจนทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด

3. กลุ่มที่ดำเนินการสำเร็จ พบว่า เกษตรกรดังกล่าวมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องติดปัญหา ก็จะพยายามค้นหาแนวทางแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง มีการลองผิดลองถูก มีเป้าหมายการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ที่ชัดเจน คือ สู้การพึ่งตนเอง ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ รอคอยความสำเร็จ มีความอดทนต่อปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น จากการบอกเล่าของนายสมควร ได้เล่าว่า “ไม่มีใครหรอกที่ทำอะไรแล้วสำเร็จ ภายในวันเดียว หน่วยงานที่เขาให้ความรู้ ก็แค่บอกกล่าว แต่เรามีหน้าที่นำความรู้จากการบอกกล่าวมาทำต่อ ไม่ใช่รอคอยความช่วยเหลือจากใครจนทำให้เราอ่อนแอ” จากความพุดดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงองค์ความรู้ของเกษตรกรที่ในอดีตเป็นผู้รอรับ เปลี่ยนเป็นผู้ขับเคลื่อนลุกขึ้นมาจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง องค์ความรู้ของเกษตรกรที่ดำเนินการประสบความสำเร็จ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จำเป็นต้องถอดบทเรียนความสำเร็จ ทั้งปัญหาอุปสรรค วิธีการแก้ไขปัญหาคือ ความรู้สึก ความอดทน การเรียนรู้ เพื่อนำองค์ความรู้ดังกล่าวถ่ายทอดต่อกลุ่มเกษตรกรที่สนใจต่อไป

2. หน่วยงานที่สนับสนุนชุมชนบ้านลุ่มทอง

1. ปี พ.ศ. 2527 ศูนย์ซีเบิร์ต (ศูนย์พัฒนาชนบทผสมผสาน) มาสนับสนุนเงิน และตั้งธนาคารหมู่บ้าน มีเงินจำนวน 900,000 บาท ทำให้รู้จักการออม และเป็นแหล่งเงินกู้ของหมู่บ้าน

2. ปี พ.ศ. 2550 หน่วยงานสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร มาให้การสนับสนุนงบประมาณ ได้ชุดสระแก้มลิง ได้แก่ คลอง 80 พรรษา คลองไส้ไก่ ทำให้ชุมชนมีน้ำใช้ในการปลูกพืชและทำนา

3. ปี พ.ศ. 2552 สำนักงานเกษตรอำเภอนางรอง ได้นำวิทยากรจำนวน 13 ราย มาให้ความรู้ แจกพันธุ์พืช และสอนการทำสารชีวภาพ ทำให้เกษตรกรได้รับความรู้นำมาปฏิบัติในครัวเรือนสามารถทำน้ำหมักชีวภาพใช้เอง

4. ปี พ.ศ. 2552 มีสำนักงานประมงอำเภอนางรอง จัดวิทยากรจำนวน 13 ราย มาให้การอบรม และนำพันธุ์พร้อมอาหารปลาชนิด ปลาตะเพียน มาแจกเกษตรกรเพื่อเลี้ยง ทำให้ชาวบ้านได้บริโภคปลาในครัวเรือน

5. ปี พ.ศ. 2552 สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอนางรอง มาอบรมโดยให้ความรู้เกี่ยวกับสินค้า OTOP ทำให้เกิดกลุ่มกล้วยฉาบ และกลุ่มปลาต้ม

6. ปี พ.ศ. 2552 วิทยาลัยการอาชีพนางรอง เข้ามาให้ความรู้ด้านการแนะนำการปลูกผักหวาน การพาไปศึกษาดูงาน ที่จังหวัดสระบุรี ได้ความรู้มาพัฒนาชุมชนและสวนของครัวเรือน

7. ปี พ.ศ. 2559 มีโครงการประชารัฐ มาให้เงินจำนวน 500,000 บาท และมาปรับปรุงเครื่องสูบน้ำให้ใช้งานได้ เพื่อทำแปลงสาธิตการเกษตรบ้านลิ้มทอง และมีโครงการธุรกิจบริการอุปกรณ์เครื่องครัว ยอดเงินจำนวน 200,000 บาท

3. ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

การบริหารจัดการกลุ่มพบว่า ชุมชนบ้านลิ้มทอง มีกลุ่มเป็นจำนวนมาก แต่ยังขาดโครงสร้างการบริหารจัดการกลุ่มที่ชัดเจน เช่น การคัดเลือกผู้นำ การมีส่วนร่วมของสมาชิก การทำกิจกรรมร่วมกัน การจัดการการเงินและบัญชี การปันผลกลุ่ม จึงทำให้มีความขัดแย้งในการทำงานร่วมกัน จนทำให้มีกลุ่มคนที่สร้างกลุ่มขึ้นมาโดยใช้ความสนิทสนมคุ้นเคยในการทำงานร่วมกันเป็นหลัก

การตลาดกลุ่มพบว่ายังขาดตลาดที่หลากหลาย ส่วนใหญ่เน้นการขายในระดับชุมชน เครือข่ายกลุ่มคนที่มีความสนิทสนมกัน ยังขาดการสร้างตลาดในระดับอำเภอ และระดับจังหวัด

4.2 ผลการวิจัย เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 2 ชุมชนบ้านลิ้มทองมีพัฒนาการทำการเกษตรเป็นอย่างไร

จากการจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อยร่วมกับ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโส ประชาชนทั่วไป ในวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2560 เกี่ยวกับพัฒนาการของการทำเกษตรกร การเพาะปลูกข้าวชุมชนบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยแบ่งออกเป็น 3 ยุค ได้แก่ ยุคก่อตั้งชุมชนกับการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร (พ.ศ. 2527-2539) ยุคเปลี่ยนแปลงเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร (พ.ศ. 2540-2552) และยุคทำเกษตรแบบพึ่งพาตนเอง (พ.ศ. 2552-ปัจจุบัน)

นอกจากนี้ยังได้ร่วมกันวาดแผนที่ทรัพยากรในการเพาะปลูกข้าวอินทรีย์ของชุมชน เพื่อเป็นการวิเคราะห์ทิศทางการขับเคลื่อนในอนาคตซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) ยุคก่อตั้งชุมชนกับการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร (พ.ศ. 2527-2539)

ชุมชนบ้านลุ่มทองได้มีการแยกออกมาจากชุมชนบ้านหนองทองลุ่ม เนื่องจากได้มีประชาชนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จนมีการตั้งเป็นชุมชนบ้าน “ลุ่มทอง” ในปี พ.ศ. 2527 ที่มาของชื่อหมู่บ้าน คือ การเรียกชื่อให้สอดคล้องกันกับหมู่บ้านเดิม คือ บ้านหนองทองลุ่ม พอแยกมาเป็นหมู่บ้านใหม่ ผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน จึงได้มีแนวคิดให้เรียกชื่อว่า “บ้านลุ่มทอง” มีพื้นที่บ้านเรือน จำนวน 500 ไร่ มีพื้นที่สาธารณะ แหล่งน้ำ จำนวน 300 ไร่ และมีพื้นที่ทำนา ทำไร่ ทำสวน จำนวน 1,000 ไร่ รวมพื้นที่ทั้งหมดของชุมชนบ้านลุ่มทอง จำนวน 1,800 ไร่ ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม ดินเป็นดินร่วน อาชีพของประชาชนส่วนใหญ่ได้แก่ การทำนา ทำไร่ มีการเพาะปลูกในพื้นที่ตนเอง มีการใช้ปุ๋ยคอกในการบำรุงสภาพดินเป็นหลัก เนื่องจากในยุคเริ่มต้นชุมชนยังไม่มีเม็ดเงินมาใช้มากนัก การทำเกษตรในยุคนี้เป็นการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ เน้นการเพาะปลูกเพื่ออุปโภค บริโภค ภายในครัวเรือน เหลือมีการแบ่งปันกันภายในชุมชน สิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความโดดเด่นของชุมชนในยุคนี้ คือ การพึ่งพาอาศัยกัน ช่วยเหลือแบ่งปันในกิจกรรมส่วนรวม เช่น การทำบุญบ้าน การทำบุญกฐิน การทำบุญเข้าพรรษา ออกพรรษา ประชาชนจะมีการช่วยเหลือข้าวปลาอาหาร จัดเตรียมงานช่วยกัน ร่วมแรงร่วมใจกันด้วยความสามัคคี เช่น ช่วยกันลงแรงในการทำนาทำไร่ สร้างบ้าน ประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่ต้องอาศัยแรงงานจำนวนมาก และการช่วยเหลือกันในส่วนองกิจกรรมทางสังคม เช่น การทำบุญ งานบวช งานแต่ง งานศพ ก็ยังเป็นวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของชุมชนบ้านลุ่มทองที่สืบทอดกันมาจนถึงทุกวันนี้ ในปี

พ.ศ. 2527 ได้มีแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านคนแรกของบ้านลุ่มทอง คือ โดยมีผู้ใหญ่บ้านคนแรก คือ นายเริง วัชพีช มีหมู่บ้านใกล้เคียง ดังนี้ ทิศเหนือติดกับบ้านสระขาม ทิศใต้ติดกับบ้านโคกพลวง ทิศตะวันออกติดกับบ้านชุมแสง ทิศตะวันตกจรดบ้านหนองทองลุ่มอยู่ห่างจากอำเภอหนองระยงทาง 15 กิโลเมตร ระยะห่างจากจังหวัดบุรีรัมย์ 66 กิโลเมตรชุมชนบ้านลุ่มทองในยุคก่อตั้งชุมชนประชาชนส่วนใหญ่หลังจากทำภารกิจในช่วงเช้าเสร็จ ผู้ชายจะไปทำไร่ ทำนา ทำสวน เพื่อเตรียมพร้อมต่อการเพาะปลูกในฤดูกาลปีต่อไป หากมีเวลาว่างก็จะไปหาอาหารไร่และนา ได้แก่ มันเทศ หน่อไม้ป่า พืชผักผลไม้ตามฤดูกาล ถือได้ว่าเป็นชุมชนที่พึ่งพิงกับธรรมชาติ

ในปี พ.ศ. 2530 เกษตรกรชุมชนลุ่มทองได้มีการปรับเปลี่ยนการเพาะปลูกจากเดิมใช้ปุ๋ยคอก เศษใบไม้ เปลี่ยนเป็นการใช้ปุ๋ยเคมีมาใช้ในการทำการเกษตร เช่น ทำนา ทำไร่ ทำสวน เป็นต้น จากการบอกเล่าของนายไพรัช แสงรัมย์ ได้ให้ข้อมูลว่า “การนำปุ๋ยเคมีมาใช้ในแรก ๆ ผลผลิตที่ได้เพิ่มขึ้นอย่างเห็นชัดเจนมาก จนทำให้ชาวบ้านมองเห็นว่า ปุ๋ยเคมีมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเพาะปลูก ส่งผลต่อต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน แต่สิ่งที่เห็นความแตกต่างจากการทำเกษตรแบบเดิมก็คือ สภาพดินแข็ง ดินไม่ร่วนซุยเหมือนในอดีตที่ใช้ปุ๋ยคอก ดินเสื่อมคุณภาพขึ้น แต่เกษตรกร

ก็ไม่ค่อยสนใจก็ใส่กันมาเรื่อย ๆ จนถึงปัจจุบัน” จากคำบอกเล่าเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีการเพาะปลูกจากการใช้ปุ๋ยคอกจากมูลสัตว์ เปลี่ยนมาเป็นการใช้ปุ๋ยเคมี นอกจากนี้ในอดีตการมีโรคพืชไม่ปรากฏให้เห็นมากนัก เนื่องจากวิวัฒนาการของศัตรูพืชมีไม่มาก จากการบอกเล่าของ นายแสวงทวีชาติ ผู้อาวุโสในชุมชนได้ให้ข้อมูลว่า “ภูมิปัญญาด้านการกำจัดแมลง คือ การใช้ใบสะเดานำไปปักไว้ตามมุมไร่นา จะทำให้พวกเพลี้ย แมลงหนีหมด แต่ไม่รู้หรือกว่าใบสะเดามีสรรพคุณอะไร เพียงเห็นพ่อแม่ ตาทวด บอกต่อกันมาจนได้ทำมาเรื่อยๆ” ซึ่งภูมิปัญญาของผู้คนในอดีตมีการเชื่อมโยงสอดคล้องกับหลักการทางวิทยาศาสตร์อย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากใบสะเดามีรสขม จะทำให้แมลง หนอนไม่ชอบ ปัจจุบันได้มีการนำใบสะเดามาเป็นสารชีวภาพผสมกับส่วนอื่น ๆ ที่มีลักษณะขม เผ็ด เมา ฉุน มาหมักรวมกันไล่แมลง

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับการทำนาที่ได้รับการสืบทอด คือ ทุกวันออกใหม่เดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ ชาวบ้านจะนำปุ๋ยคอกมาใส่ พร้อมกับใส่เกลือลงไปในพื้นที่นา เพื่อเป็นการบอกกล่าวเพื่อขออนุญาตเก็บเกี่ยวผลผลิต เมื่อเก็บเกี่ยวได้ข้าวแล้วจะประกอบพิธีนวดข้าว เนื่องจากการนวดข้าวนั้นจะเอารวงข้าวฟาดลงกับพื้นหรือใช้วัวหรือควายมาเหยียบรวง จึงต้องบอกกล่าวขอขมาพระแม่โพสพ การนำปุ๋ยคอก เกลือไปใส่จึงเป็นการชี้ให้เห็นการปรับปรุงสภาพดินให้อุดมสมบูรณ์หลังจากที่ได้มีการปลูกพืชดินก็จะถูกดูดสารอาหารไปบำรุงต้นข้าว การที่ภูมิปัญญาบรรพบุรุษเป็นการบ่งชี้ให้เห็นการเคารพนับถือต่อธรรมชาติ มีความเชื่อว่าพระแม่โพสพมีบุญคุณที่หล่อเลี้ยงให้ผู้คนมีข้าวได้อุปโภคบริโภค

ในปี พ.ศ. 2532 ศูนย์พัฒนาชนบทผสมผสาน (CBIRD) ได้เข้ามาส่งเสริมสนับสนุนให้เกษตรกรชุมชนบ้านลิ้มทองได้ทำการเกษตร เช่น เลี้ยงหมู ปลา ให้อีเอ็มทุนทำการเกษตร จ้างแรงงานคนในชุมชนขุดสระน้ำ โดยให้ค่าจ้างเป็นไข่ไก่ เป็นข่าวสาร ปลาสาวย เพื่อเป็นการให้ประชาชนมองเห็นคุณค่าแต่ทรัพยากรและการสร้างพื้นที่แหล่งอาหารให้เกิดขึ้นภายในชุมชน

ประชาชนบ้านลิ้มทองมีภาวะหนี้สินเพิ่มขึ้น จึงอยากจะทำให้ความรู้และชวนคิด ชวนคุยให้ประชาชนได้มองเห็นความสำคัญของฟุ้งพาดตนเอง โดยมีการจัดตั้งกองทุนข้าวเริ่มต้น 33 ถัง เพื่อให้ประชาชนในหมู่บ้านได้กู้ยืมไปกินภายในครัวเรือน ซึ่งมีหลักเกณฑ์ คือ ให้อีเอ็ม 3 ถัง ต้องคืนดอกเบี้ยย 1 ถัง รวมเป็น 4 ถัง จากจุดเริ่มต้น 33 ถัง ได้กลายเป็น 1,000 ถัง นอกจากนี้ทางศูนย์พัฒนาชนบทผสมผสาน (CBIRD) ให้ทุนกับชาวบ้าน จำนวน 1,500 บาท เพื่อเป็นกองทุนในการฟุ้งพาดตนเอง จนได้นำมาต่อยอดเป็นร้านค้าชุมชนในปัจจุบัน

การทำนาของชุมชนบ้านลิ้มทองในยุคเริ่มต้นมีการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง ได้แก่ ข้าวกะหมัน ดอกแพง ข้าวเปือย ข้าวขาวดอกแห้ง ข้าวจีบ ข้าวกระโทก ข้าวชาปอ ข้าวพญาชม ข้าวมะลิหางอน ข้าวม้า ข้าไร่ใบ ข้าวขาวเศรษฐี ข้าวสอย เป็นต้น ผลผลิตที่ได้ก็นำไปขายที่โรงสีบ้านจะบวก โดยมีการบรรทุกใส่เกวียน ขายในราคากระสอบละ 150 บาท นอกจากการนำไปจำหน่ายแล้วชาวบ้านก็นำไปแปรรูปข้าว ได้แก่ ทำขนมจีน ทำหมี่ สาโท เหล้าป่า ขนมตาล ขนมฟักบัว และขนมครก เป็นต้น

ซึ่งการดำรงชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ยังให้ความสำคัญกับธรรมชาติอยู่ แม้จะมีการใช้ปุ๋ยเคมีบ้าง คนในชุมชนอาศัยความหลากหลายและความสมบูรณ์ของระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตแบบพอเพียง เวลาเจ็บป่วยก็ใช้สมุนไพรจากป่า และแพทย์แผนไทยในการรักษาเป็นสังคมแบบเอื้ออาทร แบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เน้นการผลิตเพื่อบริโภคเป็นส่วนใหญ่ จึงเป็นผลทำให้ชุมชนบ้านลี้มทองในยุคก่อตั้งมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์

2) ยุคเปลี่ยนแปลงเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร (พ.ศ. 2540-2550)

ในปี พ.ศ. 2540 เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากมีวิธีการเปลี่ยนแปลงการทำนา ทำไร่ ทำสวนอย่างเห็นได้ชัด มีการนำรถไถนาเดินตามมาใช้แทนแรงงานควาย เริ่มมีการใช้สารเคมี ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้ามาใช้ในการทำการเกษตรเพิ่มมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมแหล่งอาหารทางธรรมชาติลดลงได้แก่ กุ้ง หอย ปู ปลา กบ เขียด อึ่งอ่าง ต๊กแตน เป็นต้น เนื่องจากได้รับผลกระทบจากสารเคมีตามหัวไร่ปลายนา นอกจากนี้สภาพดินที่เคยอุดมสมบูรณ์กลับแข็งกระด้าง ดินเค็ม พืชไม่เจริญเติบโต สารเคมีปนเปื้อนในน้ำสำหรับอุปโภคบริโภค ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกรมากขึ้น จากการบอกเล่าของคนในชุมชน พบว่า ในช่วงการฉีดพ่นสารเคมี ประชาชนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงเกิดโรคมะเร็ง เป็นไข้หวัด เป็นต้น

การประกอบอาชีพของคนส่วนใหญ่ในช่วงเวลาดังกล่าว ทำนา ทำไร่ ได้แก่ ปลูกอ้อย ปลูกมัน ข้าวโพด อาชีพรองได้แก่ เลี้ยงสัตว์ รับจ้างในภาคเกษตรในชุมชน และเป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้การทำนา ทำไร่ ไม่ค่อยได้ผล ชุมชนได้มีการทดลอง ปรับปรุง เรียนรู้และสรุปบทเรียนหาประสบการณ์จากการปฏิบัติจริงในด้านอาชีพ เช่น การทำไร่ป่อ การทำไร่แบบใช้เทคโนโลยี ซึ่งต้องใช้ต้นทุนสูง ราคาผลผลิตไม่แน่นอนและขาดแคลนแหล่งน้ำในการเพาะปลูก รวมทั้งขาดแคลนแหล่งเงินทุนของชุมชน ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนอ่อนแอและต้องพึ่งพาภายนอกมากขึ้น จนทำให้หลายครัวเรือนปัญหาด้านหนี้สินเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีเครื่องอำนวยความสะดวกไม่ว่าจะเป็นพัดลม ตู้เย็น ทีวี หม้อหุงข้าวไฟฟ้า ฯลฯ เงินจึงมีบทบาทมากขึ้น เพราะเครื่องอำนวยความสะดวกทั้งหลายต้องใช้เงินซื้อ และเป็นความเจริญทางวัตถุ ที่มีผลต่อด้านจิตใจ ประกอบกับเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่ขึ้นส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีการเพาะปลูกเริ่มเปลี่ยนแปลงไป มีการทำลายทรัพยากรป่าไม้ โดยการตัด โค่น ถาง บุกรุก เพื่อบุกเบิกพื้นที่ทำการเกษตรมากขึ้นประกอบกับมีหน่วยงานทางราชการมาส่งเสริมสนับสนุน ได้แก่ สำนักงานเกษตรอำเภอนางรอง กรมพัฒนาที่ดิน ธนาคารเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ได้เข้ามาให้ความรู้ในการลด ละ เลิก การใช้สารเคมี ให้กู้ยืมเงินในดอกเบี้ยที่ถูก จนทำให้เกษตรกรบางคนได้เป็นลูกค้าธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัด คือ การปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองได้สูญหายไปจากชุมชน เนื่องจากได้มีการส่งเสริมให้มีการปลูกข้าวตามความต้องการของตลาด จึงส่งผลกระทบต่อข้าวพันธุ์พื้นเมืองอย่างเห็นได้ชัด เหลือเพียง ข้าวจีบ ข้าวเหลืองปลาชิว ข้าวมะลิแดง เป็นต้น การทำเกษตรกรรม เน้นการเพาะปลูกเพื่อการขาย จึงก่อให้เกิดภาวะหนี้ตามมา เนื่องจากประชาชน

ขาดความรู้ความเข้าใจในการผลิต เช่น อ้อย มันสำปะหลัง ยางพารา เป็นต้น ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจ จำเป็นอย่างยิ่งที่ประชาชนต้องมีความรู้ในการดูแลรักษาอย่างถูกต้อง ประกอบกับมีเกษตรกรปลูกเป็นจำนวนมากทำให้ราคาผลิตผลลดลง ในที่สุดประชาชนก็เป็นหนี้สินเนื่องจากไปกู้เงินมาทำการเพาะปลูก เอาหลักฐานที่ดินไปจำนองกับนายทุน จนหลายคนเริ่มอพยพเข้าไปเป็นขายแรงงานต่างถิ่น การทำงานก่อสร้าง ชั๊บแท๊กซี่ หาบของขาย รับจ้างทั่วไป หรือไปรับจ้างต่างจังหวัด เป็นต้น บางครอบครัวทิ้งสามีภรรยาทิ้งไร่นา ทิ้งลูกหลานให้อยู่กับตายาย บางครอบครัวไปทำงานต่างประเทศ บางคนประสบผลสำเร็จ ได้เงินมากมายร่ำรวย แต่บางครอบครัวก็เสียไร่นา จนกลายเป็นปัญหาของชุมชนในที่สุด

3) ยุคทำเกษตรแบบพึ่งพาตนเอง (2551 - ปัจจุบัน)

จากที่ชุมชนได้มีการปรับเปลี่ยนการทำนา ทำไร่ ทำสวน โดยการนำสารเคมี ยาฆ่าหญ้า มาใช้ในการเพาะปลูกมากขึ้น จนได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศตามหัวไร่ปลายนา จนได้มีสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (สสนก) เข้ามาส่งเสริมการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ เพื่อให้เกษตรกรได้เห็นความสำคัญกับการพึ่งพาตนเองใช้ศาสตร์พระราชาในการพัฒนาตนเอง ซึ่งเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นระบบเกษตรกรรมที่เน้นการแก้ไขปัญหากล้งที่ทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำ และไม่มี ความมั่นคงทางด้านอาหารของเกษตรกรโดยแบ่งเป็น 3 ชั้น คือ

ชั้นที่ 1 เน้นเรื่องการจัดการน้ำเพื่อสร้างผลผลิตและอาหารให้เพียงพอต่อการบริโภค ในครอบครัว ทั้งพืชและสัตว์ เช่น พืชสวนครัว ไม้ยืนต้น พืชไร่ ปศุสัตว์ และเลี้ยงปลา เพื่อเป็นรายได้ เสริมและการลดค่าใช้จ่าย มีการจัดสรรที่ดินเพื่อการใช้ประโยชน์ในเนื้อที่ขนาด 10-15 ไร่ คือ 30 : 30 : 30 : 10

30 % ของพื้นที่ให้มีการขุดสระเพื่อเก็บน้ำไว้ในฤดูแล้ง และการ เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำได้

30 % ของพื้นที่ใช้เพาะปลูกพืชผักสวนครัว ปลูกไม้ยืนต้นเพิ่มรายได้เสริม ให้กับครอบครัว

30 % ของพื้นที่ในการทำนาหรือการปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครอบครัว

10 % ของพื้นที่ใช้เป็นบริเวณในการปลูกบ้านและสิ่งก่อสร้างเพื่อที่อยู่อาศัย

ชั้นที่ 2 เป็นการรวมกลุ่มของเกษตรกรในการผลิต การตลาด การจัดสวัสดิการ การศึกษา การรวมกับองค์กรภายนอก เพื่อขยายกิจการของกลุ่ม

ชั้นที่ 3 การร่วมมือกับแหล่งเงินทุนและพลังงานตั้งบริการโรงสี ร้านค้าสหกรณ์ ช่วยกันลงทุน พัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นการสร้างงานและสร้างอาชีพเสริมให้กับเกษตรกร (ศรีไพร บุญสังข์, 2546, 20) จากหลักการดังกล่าวข้างต้น จึงทำให้สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร บริษัทโคคา โคล่า และสำนักงานเกษตรอำเภอนางรอง ได้มุ่งเน้นการส่งเสริมการเกษตรให้ ชุมชนบ้านลิ้มทองได้เห็นคุณค่าต่อการพึ่งตนเองใน

พ.ศ. 2551 ได้มีการชุดคลอง 80 พรรษา และโครงการแก้มลิงของโคคา โคล่า มาช่วยในการสร้างสระในการเก็บกักน้ำเพื่อการเกษตร โดยให้ทั้งงบประมาณ การส่งเสริมความรู้ในการศึกษาดูงาน การให้อุปกรณ์ทางการเกษตร เช่น ท่อ PVC บั๊มน้ำ ท่อน้ำหยด เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้มีสำนักงานเกษตรอำเภอนางรอง ได้เข้ามาให้ความรู้ในการลด ละ เลิกการใช้สารเคมี โดยมุ่งเน้นการปลูกพืชหมุนเวียน ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ ในการปรับปรุงสภาพดินให้เหมาะแก่การเพาะปลูกซึ่งทิพวรรณ สิทธิรังสรรค์ (2542, 2-3) มีนักวิชาการด้านปฐพีวิทยาได้ให้อธิบายว่า การปลูกพืชที่ลดต้นทุนต้องเน้นการเลียนแบบธรรมชาติ ซึ่งมีองค์ประกอบ 3 ส่วน ได้แก่ ดิน พืช และแมลง คือ การปรับปรุงดินให้มีคุณภาพ การใช้ระบบการปลูกพืชหลายชนิดและการอนุรักษ์แมลงที่มีประโยชน์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การปรับปรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ โดยการใช้ปุ๋ยอินทรีย์การคลุมดินและการปลูกพืชหมุนเวียน

2. การใช้ระบบการปลูกพืชหลากหลายชนิด โดยการปลูกพืชหมุนเวียน ปลูกพืชแซมเพื่อจำลองธรรมชาติมาไว้ในไร่ นา ช่วยป้องกันการระบาดของโรคแมลง

3. การอนุรักษ์แมลงที่มีประโยชน์ โดยการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช เพราะสารเคมีทำลายแมลงศัตรูพืช ทำลายตัวห้ำและตัวเบียนที่เป็นตัวทำให้เกิดสมดุลของแมลงตามธรรมชาติ ฉะนั้นหัวใจของการทำเกษตรธรรมชาติอยู่ที่ดินดี เนื่องจากพืชเจริญเติบโตขึ้นมาจากดิน อาศัยดินที่เกาะยึดของรากพืช ได้รับธาตุอาหารที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของพืชจากดิน และนอกจากนี้ ดินยังมีจุลินทรีย์ที่เป็นประโยชน์ต่อการเจริญเติบโตของพืชด้วย ดังนั้นจึงต้องมีการปรับปรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ มีคุณสมบัติทางเคมี ชีวภาพ และกายภาพดี ซึ่งจะส่งเสริมให้พืชเจริญเติบโตดี มีความแข็งแรงสามารถต้านทานศัตรูพืชได้ดีและได้ผลผลิตดีตามไปด้วย จากองค์ความรู้ดังกล่าวจึงเป็นการชี้ให้เห็นว่าการที่มีหน่วยงานมาอบรมให้ความรู้ ตลอดจนการไปศึกษาดูงาน เพื่อเป็นการปรับเปลี่ยนแนวคิดและให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ ได้แก่ ไปศึกษาดูงานที่เขาหินซ้อน ศูนย์กสิกรรมไร้สารพิษ ชุมชนอินแปลง เขาวัง และ Cooping Farm เพื่อให้เกษตรกรได้เกิดการแลกเปลี่ยนรู้จากประสบการณ์ผู้ที่ดำเนินการตามหลักเกษตรทฤษฎีใหม่ หลังจากทุกคนได้ไปศึกษาดูงานตามสถานที่ต่าง ๆ แล้วจึงได้นำแนวคิดมาทำในพื้นที่ตนเอง เช่น ปลูกกล้วย ขุดสระเลี้ยงปลา ปลูกต้นไม้ ทำปุ๋ยชีวภาพ เป็นต้น วิธีชีวิตของคนในชุมชนบ้านลุ่มทองเริ่มกลับมาสู่การพึ่งพาตนเองอีกครั้งเน้นการปรับเปลี่ยนวิธีการเพาะปลูกจากการใช้สารเคมีก็มาใช้ปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมักผสมผสานมากขึ้น โดยมีการปลูกไม้ยืนต้น พืช ผัก แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ 1) พืชระยะสั้นเป็นพืชที่ปลูกกินในระดับครัวเรือน เช่น ถั่ว พริก ข่า ตะไคร้ มะเขือเทศ เป็นต้น 2) พืชระยะปานกลางมีความคงทนในระดับหนึ่ง ได้แก่ สมุนไพร มะนาว กล้วย เป็นต้น 3) พืชที่มีอายุยาวนาน เช่น มะขาม มะม่วง ขนุน มะพร้าว เป็นต้น ซึ่งการทำเกษตรแบบพึ่งพาตนเอง เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้คนในชุมชนเกิดการพึ่งพาตนเองภายใต้กระแสยุคโลกาภิวัตน์ ตลอดจนการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้เน้น

การปลูก เพื่อเลี้ยงชีพ เหลือแบ่งปัน และนำผลผลิตไปขายตามท้องตลาดหรือตามชุมชนโดยเฉพาะการปลูกพืชผักสวนครัวหลายชนิด เช่น กัลฉ่าย ข้าว พริก ข่า ตะไคร้ มะเขือ มะพริ้ว ฝรั่ง เป็นต้น นอกจากนี้คนในชุมชนยังได้มีการขุดสระเลี้ยงปลา เพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน อาหารการกินก็จะนำแลกเปลี่ยนกันและขายภายในชุมชน

จากการสัมภาษณ์เจาะลึก นายสมควร ขำวงศ์อายุ 61 ปี อาชีพ เกษตรผสมผสานภายในครัวเรือน ได้ให้ข้อมูลว่า “หลังจากมีหน่วยงานเข้ามาส่งเสริมให้ทำเกษตรทฤษฎีใหม่ คือ ใน พ.ศ. 2552 เริ่มปลูกต้นไม้ในปี พ.ศ. 2553 เช่น กัลฉ่าย มะพริ้ว ฝรั่ง ขนุน เป็นต้น ขุดสระเลี้ยงปลา ประมาณ 3,000 ตัน ในพื้นที่ 2 ไร่ปัจจุบันปลูกไม้ กัลฉ่าย ฝรั่งเพิ่มขึ้นอีก แต่เงินทุนยังไม่เพียงพอการปลูกต้นไม้และเลี้ยงปลาทำกับครอบครัว เริ่มแรกภรรยาไม่ชอบเรื่องการปลูกต้นไม้ ขุดสระเลี้ยงปลาแบบนี้ และไม่ชอบที่จะให้ไปขุดสระทำแบบนี้เนื่องจากเปลืองพื้นที่การทำนา เพราะเห็นว่าการทำการเกษตรแบบนี้ไม่ใช่เรื่องง่ายที่ใครๆ ก็ทำได้ ปัจจุบันภรรยามีแนวคิดที่เปลี่ยนไป และช่วยเหลือสนับสนุน เพราะเห็นความตั้งใจและทำอย่างจริงจัง ได้ขายปลากัลฉ่ายมะพริ้ว ฝรั่ง มะนาว พันธุ์ไม้มีรายได้เพิ่มขึ้น สุขภาพร่างกายตอนนี้ แข็งแรงมีความสุขมากไม่เจ็บป่วย” ปัจจุบันชุมชนบ้านลิ้มทองได้เกิดกลุ่มเกษตรกรกรที่ได้ทำเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งแบ่งได้ 3 กลุ่ม คือ

3.1 กลุ่มเข้มแข็ง คือ กลุ่มมีการเพาะปลูกทำการเกษตรแบบผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป ได้แก่

1. นายสมควร ขำวงศ์
2. นางหงษ์ จันทร์เทศ
3. นางสาวมาน ชูเชิดเชื้อ
4. นายสแต่ะ วุฒิเกรียงไกร
5. นายไพรัตน์ แสงรัมย์
6. นายแวง ทวีชาติ
7. นางสนิท ทิพย์นางรอง

3.2 กลุ่มปานกลาง คือ กลุ่มที่มีการเพาะปลูกทำการเกษตรแบบผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ตั้งแต่ 3-4 ปี ได้แก่

1. นายสำราญ บุญกองชาติ
2. นางพัศดี กลิ่นสีสุข
3. นายหยก ทองดำ
4. นางปาด กิ่งกระโทก
5. นางประสิทธิ์ ปรีชาพูด

3.3 กลุ่มเริ่มต้น คือ กลุ่มที่มีการเพาะปลูกทำการเกษตรแบบผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ตั้งแต่ 1-3 ปี ได้แก่

1. นางพเยา วิเศษพันธุ์
2. นางสุตา พายายม
3. นางวรรณศรี เนตรกุล
4. นางจรรย์ คนชุม
5. นายธนพล อังกาบเพชร
6. นางทอย รังพงษ์
7. นางสุภาพ แก้วกุล

ตั้งนั้นปัจจุบันชุมชนบ้านลิมทองได้มีการปรับเปลี่ยนวิถีการเพาะปลูกเน้นการเกษตร เพื่อ การพึ่งตนเองและวิถีการดำเนินชีวิตของเกษตรกรที่เอื้ออำนวยต่อการฟื้นฟู การดำรงรักษาไว้ซึ่ง ความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ สภาพแวดล้อมของหัวไร่ปลายนา สร้างระบบความเกื้อกูล สมดุลต่อ ธรรมชาติเกิดการเรียนรู้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปสู่คำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” และความมั่นคงทาง อธิปไตยทางอาหาร การทำเกษตรกรรมพึ่งตนเองจึงเป็นการลดภาวะปัจจัยเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต โดยคำนึงถึงผลกระทบต่อสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม มุ่งให้เกิดการเกื้อหนุน สร้างความ สมบูรณ์และความสมดุลของระบบนิเวศในหัวไร่ปลายนา ให้เห็นคุณค่าของดิน น้ำ ต้นไม้ และ ภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษที่สอนให้คนในชุมชนเคารพต่อพระแม่ธรณี พระแม่คงคา พระแม่โพสพ ไม่ให้ทำลายสภาพดิน น้ำ ใสสารเคมีในพื้นที่ไร่นา ให้ความสำคัญกับการผลิตที่ตอบสนองความจำเป็น พื้นฐานของครัวเรือน สร้างเศรษฐกิจพอเพียงอันก่อให้เกิดการพึ่งตนเองในสภาวะการเปลี่ยนแปลง สังคมไทยและสังคมโลกในอนาคตนายไพรัช แสงรัมย์เกษตรกรผู้ทำเกษตรทฤษฎีใหม่ได้กล่าวว่า “การทำเกษตรแบบพึ่งตนเอง ในการเริ่มต้นแรก ๆ ก็คือ เกิดจากการปรับเปลี่ยนวิถีคิด แสวงหา ความรู้ พอเราได้ไปเรียนรู้ เราก็อยากจะนำมาทำในพื้นที่ตนเอง อยากทดลอง พอมาทดลองแรก ๆ อาจจะไม่เห็นผล แต่ในระยะยาวก็เห็นผล ปัจจุบันผมเลี้ยงปลา ปลูกมะพร้าว มะนาว เลี้ยงสัตว์ให้ ผสมผสานหมุนเวียนกัน เพื่อเป็นแหล่งอาหาร ลดความฟุ่มเฟือย ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ สู้วิถีการ พอมีพอกิน พอใช้ สร้างคุณค่าให้กับดิน ปลูกต้นไม้ ผักต่าง ๆ ให้เกิดการหมุนเวียนพึ่งพาอาศัยกัน ปัจจุบันผมมีความสุขที่ได้อยู่กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ มีแหล่งอาหารที่เพียงพอ ไม่ซื้อทุกอย่าง แต่เราปลูกทุกอย่าง” จะเห็นได้ว่าการทำเกษตรแบบพึ่งตนเอง หากเกษตรกรเกิดการเรียนรู้ ปรับเปลี่ยนนำความรู้มาทดลอง ลงมือปฏิบัติ ทำที่ละเล็ก ละน้อย ค่อยเป็นค่อยไป ก็จะกลายเป็น เกษตรที่มีแหล่งอาหารที่สมบูรณ์ภายในครัวเรือนและที่สำคัญการปลูกที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเป็น ปัจจัยที่สำคัญทั้งรัฐบาล หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน กำลังให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยน พฤติกรรมการเพาะปลูกของเกษตรกรไทยในปัจจุบันและอนาคต

4.3 ผลการวิจัย เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 3 สภาพการบริหารจัดการกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านลิมทองเป็นอย่างไร

การบริหารจัดการกลุ่มข้าวอินทรีย์บ้านลิมทอง

ได้มีการเริ่มก่อตั้งกลุ่มในปี พ.ศ. 2552 ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรอำเภอ ได้มาส่งเสริมให้เกษตรกรได้ปลูกเมล็ดพันธุ์ข้าว และทำการส่งเสริมการปลูกข้าวอินทรีย์ นอกจากนี้ยังได้มีหน่วยงานศูนย์วิจัยพันธุ์ข้าวจังหวัดนครราชสีมา ได้มาสนับสนุนส่งเสริมทั้งด้านพันธุ์ข้าว ความรู้ด้านการเพาะปลูก ตลอดจนงบประมาณในการศึกษาดูงานจากพื้นที่ต้นแบบ

ในช่วงแรก ๆ มีการเริ่มก่อตั้งกลุ่มจากบุคคลที่สนใจ จำนวน 10 คน โดยมีทางมูลนิธิไทยคม ได้มาให้การสนับสนุนการก่อตั้งเป็นโรงสีข้าวชุมชน จำนวน 500,000 บาท เพื่อให้ประชาชนได้มีการนำข้าวที่ปลูกมาแปรรูปและส่งขายให้กับทางมูลนิธิไทยคมเป็นประจำทุกปี นอกจากนี้ยังได้มีการพาไปศึกษาดูงานในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อเป็นการให้เกษตรกรได้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่าย ตลอดจนได้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวคิดในการทำเกษตรอินทรีย์ที่มุ่งเน้นการปรับสภาพดินโดยการใช้อินทรีย์วัตถุ ลด ละ เลิกการใช้สารเคมีในหัวไร่ปลายนา จากการให้ข้อมูลของนางสนธิ ทิพย์นางรองได้เล่าว่า "ในยุคแรก ๆ ก็มีทางเกษตรอำเภอ มูลนิธิไทยคมมาส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกเมล็ดพันธุ์ เริ่มต้นก็ทำเพื่อกิน เหลือกก็ขาย พอดำเนินการได้สักพัก เขาเห็นชาวบ้านสามารถดำเนินการได้ ก็ได้มีการส่งเสริมสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง มีการลงทุนทำโรงสีข้าวชุมชน เพื่อแปรรูปข้าว ส่งขายให้กับมูลนิธิไทยคม การสั่งมาแต่ละครั้งก็จะจำนวนมาก ทางกลุ่มก็ได้ซื้อจากสมาชิกในราคาที่สูงกว่าท้องตลาด แล้วนำมาสี บรรจุใส่ถุงแล้วจัดส่งให้กับทางมูลนิธิไทยคม" จากคำพูดดังกล่าวเป็นการชี้ให้เห็นว่าชุมชนบ้านลิมทองได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนอย่างต่อเนื่อง แต่ปัจจุบันผลการจากการสนทนาพูดคุยกับสมาชิก พบว่า ทางกลุ่มผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ยังไม่สามารถขยายกลุ่มได้ เนื่องจากยังขาดความรู้ความเข้าใจ และยังไม่เห็นถึงความสำคัญ จากการบอกเล่าของนายแวง ทวีชาติ ได้กล่าวว่า "การทำข้าวอินทรีย์ดี แต่มันได้ผลช้า บางทีเราเห็นคนข้าง ๆ แปลงนาตัวเองข้าวงาม ก็เลยอดไม่ได้ ผมเลยเอาปุ๋ยเคมีไปใส่หนึ่งถึง พอมีเจ้าหน้าที่มาตรวจแปลงบอกว่าไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานอินทรีย์ เพราะมีสารเคมีปนเปื้อนอยู่ นายแวงถามตัวเอง ว่ารู้ไหม ก็รู้แต่อดทำไม่ได้ แต่ด้วยความเคยชิน และการทำอินทรีย์มันได้ผลช้า ไม่ทันใจคนในสังคมปัจจุบันที่ต้องใช้เงินจำนวนมากทั้งภาวะหนี้สิน และเสี่ยงลูกเรียน จึงทำให้บางคนหันกลับมาทำเคมีเช่นเดิม" จากคำพูดดังกล่าวเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า การปรับเปลี่ยนวิถีคิดของเกษตรกรเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากการที่จะปรับพฤติกรรมของเกษตรกรที่เคยชินกับการเพาะปลูกจากเคมี มาใช้อินทรีย์ เป็นเรื่องสำคัญ และที่สำคัญไปกว่านั้นควรมีตลาดรองรับการซื้อข้าวอินทรีย์ จากการบอกเล่าของนายไพรัช แสงรัมย์ ได้เล่าว่า "ผมทำอินทรีย์ ไม่ใช่สารเคมี แต่เวลานำไปขายก็ไปขายตามโรงสีทั่วไป ไม่มีตลาดรองรับที่ชัดเจน จึงทำให้ไม่สามารถขยายกลุ่มได้ เพราะจะชวนคนข้างเคียงหรือเพื่อนบ้านมาทำตาม เขาก็บอกว่า ขนาดเราทำอินทรีย์ยังต้องไปขายในราคาที่ทำแบบเคมีทั่วไป ที่สำคัญ

ผลผลิตลดลงอีก ในช่วงแรก ๆ จึงทำให้หลายคนในชุมชนมองไม่เห็นความสำคัญของการทำข้าวอินทรีย์ ถามว่าทำแบบนี้ดีขึ้นไหม ดีขึ้นข้าวจะหอมนุ่ม ต้นทุนการผลิตลดลงอย่างเห็นได้ชัด" จากข้อมูลดังกล่าวเป็นการชี้ให้เห็นถึงการหาตลาดเฉพาะข้าวอินทรีย์ให้กับกลุ่มผู้ปลูกข้าว ที่สำคัญต้องมีการจัดบันทึกต้นทุนการผลิต และรายรับรายจ่าย ผลผลิตที่เกิดขึ้น เพื่อนำไปสู่การเปรียบเทียบให้คนทั่วไปได้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ผลที่ดีที่ตามมาจากการปลูกข้าวอินทรีย์ ซึ่งปัจจุบันกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์กำลังเผชิญกับปัญหาด้านการตลาด การบริหารจัดการกลุ่มที่เข้มแข็ง และการขยายกลุ่มที่ชัดเจน มีรายละเอียดดังนี้

1. ปัญหาด้านการตลาด พบว่า การผลิตข้าวอินทรีย์ไม่มีตลาดรองรับที่ชัดเจน เพราะปัจจุบันมีสมาชิก จำนวน 13 ครัวเรือน ได้มีการปรับเปลี่ยนการเพาะปลูกจากเคมีมาเป็นอินทรีย์ระยะเวลา 3-5 ปี เป็นที่เรียบร้อยแล้ว และสมาชิกบางคนก็มีใบรับรองจากกรมการข้าวว่าผ่านการตรวจมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ และสมาชิกบางคนก็ได้ใบรับรอง GAP (Good Agricultural Practices) การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี แต่ยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาส่งเสริม หรือมาให้คำแนะนำเกี่ยวกับให้นำผลผลิตไปขายในตลาดเฉพาะอินทรีย์ มีเพียงการติดต่อจากกลุ่มเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน แต่ส่งแต่ละครั้งก็ไม่ได้ส่งเป็นจำนวนมาก ทางสมาชิกจึงต้องการแสวงหาตลาดเฉพาะ เพื่อเป็นการสร้างแรงจูงใจให้กับสมาชิกอีกด้วย

2. การบริหารจัดการกลุ่มที่เข้มแข็ง พบว่า ปัจจุบันยังไม่มีการรวมกลุ่มที่ชัดเจน แม้ว่าจะมีการส่งเสริมให้เกษตรกรเกิดการรวมกลุ่ม แต่การรวมกลุ่มข้าวอินทรีย์บ้านลิมทอง ยังมีปัญหาการบริหารจัดการกลุ่มหลายอย่าง เช่น ปัญหาการขาดการมีส่วนร่วมของสมาชิกส่วนใหญ่เป็นการบริหารจัดการเพียงคนเดียว มีการจัดโครงการการทำงานเป็นกลุ่ม แต่ไม่มีการประชุม ระดมสมอง การตรวจสอบการเงินและบัญชี จากการบอกเล่าของสมาชิกเล่าว่า “การบริหารจัดการกลุ่มไม่มีจริงหรอก มีเพียงการจัดโครงสร้างกลุ่ม และมีการดำเนินการทั้งด้านการเงิน การขาย และเงินทุกอย่างอยู่ที่คนเดียว ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วม เวลาซื้อข้าวมาขายก็จะสั่งซื้อกับชาวบ้าน แล้วก็จ้างชาวบ้านไปบรรจุช่วย สีข้าวช่วย แล้วก็ถ่ายรูปส่งให้กับหน่วยงาน หรือเครือข่าย โดยใช้คำว่า “ชาวบ้านลิมทองบรรจุข้าวขาย พร้อมเพียงกัน” ซึ่งส่งให้เขาก็ออ กี่เลย งง ว่า มันเป็นการบริหารจัดการกลุ่มอย่างไร และคนในชุมชนก็ไม่อยากจะไปยุ่งกลัวผิดใจกัน ไม่อยากจะทำ” จากคำพูดดังกล่าวเป็นการชี้ให้เห็นว่า การบริหารจัดการกลุ่มข้าวอินทรีย์เป็นเพียงการสร้างกลุ่มขึ้นมาเพื่อขอการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แต่ขาดการมีส่วนร่วมและการสร้างกิจกรรมร่วมกัน ตลอดจนการตรวจสอบถ่วงดุลด้านการเงิน การปันผลประโยชน์ จึงทำให้เกิดปัญหาซ้ำซ้อนจนปัจจุบันกลายเป็นปัญหาความขัดแย้งของคนในชุมชนบ้านลิมทอง

3. การขยายกลุ่มที่ชัดเจนพบว่า ยังไม่มีการขยายกลุ่ม มีเพียงการตั้งกลุ่มขึ้นมาใหม่เพียงเท่านั้น ส่วนใหญ่เป็นการทดลองทำ หรือ ทำเพื่อกินภายในครัวเรือน แต่ยังไม่มีการทำขายอย่างจริงจัง เนื่องจากมีปัญหาด้านสภาพแวดล้อมบริเวณใกล้เคียงยังใช้เคมี จากการบอกเล่าของ นางสาวรอง วัชพืช

ได้เล่าว่า “นาของดิฉันทำอินทรี แต่พื้นที่นาข้าง ๆ กัน รอบ ๆ กัน ยังใช้เคมีอยู่ การใช้น้ำก็มีการปนเปื้อนอยู่ การฉีดพ่นในแต่ละครั้งก็มีลมพัดเข้าในทีนาเรา เพราะเราไม่มีการปลูกพืชกันชนไว้ เคยชวนเขา บอกว่าเขาให้ปรับเปลี่ยนมาใช้อินทรี เขาก็บอกว่า ขนาดเราทำอินทรี เรายังต้องนำข้าวไปขายที่โรงสีเดียวกับเขา แล้วทำไมเขาต้องทำเหมือนเรา และที่สำคัญผลผลิตเขาดีด้วย” จากคำพูดดังกล่าวเป็นการชี้ให้เห็นว่าประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดการแปลงข้าวอินทรีย์อย่างชัดเจน จึงกลายเป็นข้อจำกัดในการขับเคลื่อนการดำเนินการกลุ่ม ตลอดจนการขยายกลุ่มให้ประชาชนในหมู่บ้านเห็นคุณค่าและความสำคัญของการผลิตข้าวอินทรีย์

รายชื่อสมาชิกกลุ่มข้าวอินทรีย์บ้านลิ้มทอง

ที่	ชื่อ-นามสกุล	จำนวนไร่	ผลผลิตที่ได้	ใบรับรองมาตรฐาน
1	นายสมควร ขำวงศ์	4	4,000 ก.ก.	-
2	นางจรียา พระงาม	17	1,320 ก.ก.	-
3	นางวรรณศรี เนตรกุล	7	2,600 ก.ก.	-
4	นางสำรอง วัชพีช	18	1,440 ก.ก.	-
5	นางหงัน จันทร์เทศ	4	2,100 ก.ก.	-
6	นางปวีณา ผลเลไลย์	5	2,300 ก.ก.	-
7	นายทง ขำวงศ์	4	2,200 ก.ก.	-
8	นายไพรัตน์ แสงรัมย์	4 ไร่ 2 งาน	2,400 ก.ก.	-
9	นายบุญแสน แก้วกุล	10	4,300 ก.ก.	-
10	นายเสนอ บุญกองชาติ	4	2,200 ก.ก.	GAP
11	นายแวง ทวีชาติ	3	1,200 ก.ก.	-
12	นางสายมาน ชูเชิดเชื้อ	8	4,200 ก.ก.	-
13	นายวิน กรงกระโทก	5	2,200 ก.ก.	-
14	นางสนิท ทิพย์นางรอง	25	6,800 ก.ก.	GAP
15	นายวีระฉัตรย์ ทองคำ	4	17,00 ก.ก.	-
16	นางพะเยา วิเศษพันธ์	5	1,500 ก.ก.	-
17	นางวีรัตน์ กิจสีสุข	4	1,500 ก.ก.	-

ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนากลุ่มผู้ปลูกข้าวอินทรีย์

การไปฝึกอบรม และการศึกษาดูงานจากพื้นที่ต้นแบบ เพื่อให้ชาวบ้านได้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวคิดร่วมกัน ตลอดจนการสอบถามข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคหรือสิ่งที่ต้องการพัฒนาต่อยอด มีรายละเอียดดังนี้

1. การบริหารจัดการกลุ่มที่มีประสิทธิภาพ
2. การตลาดข้าวอินทรีย์
3. การแปรรูปข้าวที่หลากหลาย
4. การสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร

4.4 ผลการวิจัย เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 4 แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นอย่างไร

จากการประชุมกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ข้าวพื้นเมืองบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโปลา อำเภอนารอง จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ข้อสรุปสิ่งแรกที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน คือ

4.4.1 การศึกษาดูงาน ณ พุทธสถานศีระะอโศก ตำบลกระแซง อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ เพื่อนำความรู้กลับมาใช้ในการเกษตรอินทรีย์และพัฒนากลุ่มต่อไป

สาเหตุของการเลือกสถานที่พุทธสถานศีระะอโศก คือ องค์ความรู้จากพุทธสถานศีระะอโศก ตำบลกระแซง อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นชุมชนที่ใช้วิถีชีวิตแบบเรียบง่าย ที่ยึดมั่นในหลักคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่รับประทานเนื้อสัตว์ รับประทานแต่มังสวิรัต ซึ่งความโดดเด่นของพุทธสถานศีระะอโศก มีรายละเอียดดังนี้

1) ด้านจิตใจ เป็นจิตใจที่มีธรรม แบ่งปันเพื่อนร่วมโลก มีการอยู่อาศัยแบบสันโดษ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ซึ่งเป็นตัวกำหนดแบบแผนในการดำเนินชีวิต มีกฎกติกาการอยู่ร่วมกัน คือ (1) สมาชิกชุมชนต้องถือศีล 5 ละอบายมุข เป็นอย่างต่ำ และ ทานอาหารมังสวิรัต ไม่เกินวันละ 2 มื้อ (2) ห้ามมีเครื่องใช้ไฟฟ้าส่วนตัวในชุมชน เช่น หม้อหุงข้าวไฟฟ้า ตู้เย็น โทรทัศน์ เครื่องซักผ้า เตารีด เครื่องปั่นผลไม้ต่าง ๆ เป็นต้น (3) ห้ามเลี้ยงสัตว์ หรือนำสัตว์เลี้ยงใด ๆ เข้ามาในหมู่บ้าน (4) ห้ามทำธุรกิจเพื่อการส่วนตัวในหมู่บ้าน (5) ห้ามนำเครื่องสำอางเข้ามาในหมู่บ้าน เช่น เครื่องสำอางของขลัง การทรงเจ้าเข้าผี หมอดู ไสยศาสตร์ต่าง ๆ เป็นต้น

2) แบบแผนการผลิต เป็นการผลิตที่เน้นการบริโภคภายในครัวเรือน เน้นการปลูกที่หลากหลาย เหลือแบ่งปัน โดยเน้นการผลิตแบบกสิกรรมไร้สารพิษ ที่มองทุกอย่างที่เกิดความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การทำกสิกรรมไร้สารพิษจึงมองทุกอย่าง คือ เพื่อนร่วมโลกไม่มีศัตรู แต่ทุกอย่างจะมีการพึ่งพาอาศัยกัน และสามารถนำมาผลิตเป็นปุ๋ยหมักได้ทุกชนิด จึงทำให้เกิดระบบความสมดุลของธรรมชาติ

3) การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ ชุมชนศิระชะอโศกมีการให้ความรู้แก่บุคคลที่สนใจที่จะเน้นการพึ่งพาตนเอง เนื่องจากชุมชนศิระชะอโศกมีระบบการผลิตตั้งแต่สร้างความสำเร็จของระบบพืชทุกชนิด การปรับสภาพดิน ผลิตปุ๋ยใช้เอง การเก็บเกี่ยว การแปรรูป และการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการเพาะปลูกภายในชุมชน และนำเงินที่ได้จากการขายเข้ามาบริหารจัดการในรูปแบบบุญนิยมทุกคนจะผลิตเพื่อส่วนรวม

4) การอบรมและถ่ายทอดความรู้แก่ประชาชนทั่วไป พุทธสถานศิระชะอโศกเป็นแห่งให้ความรู้การเกษตรที่ดี เนื่องจากชาวอโศกทั้งหมดรับประทานมังสวิรัตเป็นอาหาร ไม่รับประทานเนื้อสัตว์ จึงทำให้ชาวอโศกต้องผลิตพืชผักที่สะอาดปลอดภัยไร้สารพิษ ซึ่งเน้นการฝึกอบรมให้เกษตรกรเข้าใจการนำทุกอย่างที่อยู่รอบตัว หรือ ที่เรียกว่าขยะนำมากลับมาใช้ใหม่ จึงได้มีการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการทำกิจกรรมไร้สารพิษ การผลิตปุ๋ยคุณภาพสูง ให้กับประชาชนที่สนใจ หลักสูตร 2 คืน 3 วัน เป็นหลักสูตรที่ทำให้เกษตรกรได้เกิดการเรียนรู้และปรับเปลี่ยนแนวคิด คือ 1 เทพ 8 เขียน ได้แก่ (1) 1 เทพ คือ การทำจุลินทรีย์ปลา (IMO) (2) การทำปุ๋ยหมักจากอินทรีย์วัตถุ (OM) (3) น้ำหมักปลา (A.M. 2) (เขียน 2) (4) น้ำหมักแม่ (จากยอดของผัก) (A.M. 3) (เขียน 3) (5) การทำน้ำหมักจาวปลวก (เขียน 4) (6) น้ำหมักพ่อ : ใช้ผลไม้สุก (เขียน 5) (7) น้ำหมักนมชั้นหวาน (เขียน 6) (8) แบททีเรียสังเคราะห์แสง (เขียน 7) (9) จ้าวเจ๋ง (เขียน 8)

4.4.2 สรุปบทเรียนที่ได้จากการศึกษาดูงาน

ซึ่งหลักสูตรทั้งหมดเป็นการให้ความรู้และฝึกปฏิบัติให้เกษตรกรได้เกิดการเรียนรู้และนำไปสู่การประยุกต์ใช้ในการเพาะปลูกพืชผักอย่างแท้จริง

จากการศึกษาดูงานนั้นชาวบ้านได้ความรู้เกี่ยวกับการนำจุลินทรีย์มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการทำเกษตรและข้าวอินทรีย์ มี 1 เทพ 8 เขียน (8 สูตร) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) การทำ IMO (1 เทพ)

1 เทพ คือ IMO (indigenous microorganisms, IMO) มีประโยชน์ในการปรับปรุงดิน ช่วยย่อยสลายอินทรีย์วัตถุ ให้แร่ธาตุแก่พืช ช่วยดูดน้ำและแร่ธาตุ ช่วยป้องกันโรคพืชเป็นจุลินทรีย์จากดินป่าที่สมบูรณ์และแข็งแรงที่สุด ประเทศไทยมีข้อได้เปรียบในความหลากหลายเนื่องจากมีจุลินทรีย์มากกว่า 20,000 ชนิด

1 เทพ หรือ IMO เป็นการเอาจุลินทรีย์มาทั้งป่าเพื่อใช้ประโยชน์

ส่วนประกอบ 1) รำอ่อน 2) กากน้ำตาล และ 3) น้ำหมักตัวใดตัวหนึ่ง

วิธีทำ เลือกที่ที่มีใบไม้ร่วงหล่นทับถมกันหนาๆ เปิดใบไม้ออกให้เห็นแต่หน้าดิน ขนาดพื้นที่ 2x2 เมตร

1. เลือกบริเวณที่มีต้นไม้ มีแดดส่องเล็กน้อยจะดีที่สุด ใช้จอบขุดลึกประมาณ 5 cm (เพราะจุลินทรีย์จะอยู่หน้าดิน) ใช้หน้าดิน 1 ถัง รำ 1 กระสอบ (รำ 1 ถัง เท่ากันกับดิน)

ดิน : รำอ่อน

1 : 1

2. คลุกดินและรำให้เข้ากัน ดินหุบให้ละเอียดคลุกให้เข้ากัน จากนั้นนำส่วนผสมระหว่างกากน้ำตาล 2 kg น้ำหมัก 1 ลิตร และน้ำ 100 ลิตร นำไปรดกองดินผสมรำให้ได้ความชื้น 60 % (ถ้าดินแล้วแต่แสดงว่าน้ำไม่พอ) ปิบแล้วน้ำไหลออกเยี่ยมแสดงว่าน้ำเกินให้เติมดินหรือรำอ่อนเพิ่ม

กองเป็นรูปภูเขาแล้วเอารำโรยจากบนสู่ฐานและโรยรอบๆ เพื่อล่อหรือดึงดูดจุลินทรีย์รอบทิศทางเข้ามา ใช้บัวรดน้ำรดพอเปียก โดยน้ำผสมรำนี้จะหอมดึงดูดจุลินทรีย์ คมด้วยไปไม่รดน้ำแล้วใช้ผ้าคลุมหรือกระสอบคลุมไว้ รอ 3 วัน จะร้อนอุณหภูมิประมาณ 62.5°C จุลินทรีย์จะกินรอบๆ ข้างในจะเข้าไปไม่ถึงเพราะขาด O_2 ดังนั้น เมื่อครบ 3 วันจึงต้องกลับกอง

จะมีราพวกที่มองเห็น เช่น ไมโครไรซา [Microrhiza (สีขาว)] และยังมีพวกที่มองไม่เห็นอีกประมาณ 20,000 ชนิด ครบ 3 วันจะเห็นขาวทั้งกอง คุกให้เข้ากันใหม่ในช่วงวันที่ 4 จะเห็นไอน้ำ แสดงว่าจุลินทรีย์เริ่มทำงานแล้ว โดยจุลินทรีย์จะลงมากินอาหาร แบ่งเซลล์ เจริญเติบโต ซึ่งเราจะต้องปรับเป็นกองเตี้ยสูงประมาณไม่เกิน 1 คืบ ใช้พลาสติกคลุมปล่อยไว้อีก 4 วัน จะเห็นเชื้อขาว โปนเต็มกอง รวมเวลาทั้งสิ้น 7 วัน นำไปใช้ได้ แต่ถ้าเป็นบริเวณที่มีภูมิอากาศหนาวจะใช้เวลานานกว่านี้ เช่น ที่ประเทศจีน ในกอง IMO นี้บางที่จะพบจุลินทรีย์สีแดง นั่นคือจุลินทรีย์สังเคราะห์แสง (A.M.7)

ใน IMO จะพบ 1) Microrhiza, 2) เกิลีตีสีเงินๆ คือ Actinomycetes 3) สีแดง คือ จุลินทรีย์สังเคราะห์แสงจะช่วยให้ข้าวแตกกอดี

2) การผลิต OM (เขียน 1)

โดยเริ่มจากการนำ IMO	—————>	OM (ปุ๋ยหมัก)
ดิน : รำ	1 แกลบดิบ	= 1 คิว
1 : 1	2 รำ	= 1 คิว
	3 มูลสัตว์	= 1 คิว
	4 ใบไม้	= 1 คิว
	5 แกลบดำ	= 1 คิว
	6 IMO	= 1 kg
	7 น้ำ	= 200 ลิตร
	8 กากน้ำตาล	= 4 kg
	9 อาหารกระตุ้นจุลินทรีย์	= 200 mL

วิธีทำเหมือนกับการทำ IMO ครบ 3 วันกลับกอง แผ่เป็นกองเตี้ยใช้พลาสติกคลุมปล่อยไว้ 4 วัน ใช้งานได้ เก็บใส่กระสอบอย่าให้ถูกฝนเพราะจะทำให้เน่า (แห้งๆ เก็บไว้ได้เป็นปี)

3) น้ำหมักปลา (A.M. 2) (เขียน 2)

วิธีทำ : นำปลา 2 kg + กากน้ำตาล 1 kg + เกลือ 200 g (2 ชีด) คลุกให้เข้ากัน ใช้กระดาดขิดทิ้งไว้ 15 วัน เติมน้ำ 10 ลิตร ทิ้งไว้อีก 3 เดือน จึงนำมาใช้

วิธีใช้ : นำน้ำหมักปลามากรองแล้วผสมน้ำ 400 mL กับสารอาหาร (micronutrient) 100 mL

เขียน 2 นี้ถ้าไม่ใช้ปลาก็ใช้กากถั่วเหลืองแทนได้
น้ำหมักปลาสามารถเพิ่มอัตราการงอกของเมล็ดข้าวและเพิ่มความแข็งแรงให้กับต้นข้าวได้ดี

เมื่อทดสอบกับท่อนมันสำปะหลังพบว่า ท่อนมันที่แช่น้ำหมักสูตร 2 นี้ ทำให้ท่อนมันสร้างรากสะสมอาหารมากมายซึ่งต่อไปจะกลายเป็นหัวมัน ส่วนท่อนมันที่แช่น้ำหมักชีวภาพส่วนมากจะเป็นรากฝอย

4) น้ำหมักแม่ (จากยอดของผัก) (A.M. 3) (เขียน 3)

- หลักการทั่วไป
1. น้ำหมักเพื่อการเกษตรยิ่งใช้เร็วยิ่งดี
 2. น้ำหมักเพื่อตี๋มยิ่งนานยิ่งดี

ส่วนประกอบ : หน่อกล้วยสูงไม่เกินศอก ใบยังไม่กางออก (ยังเป็นใบดาบ) ให้ตัดระดับดินผักบุง ผักขมและยอดผักต่างๆ

วิธีทำ : หั่นส่วนผสมต่างๆ รวมกันให้ได้ 3 kg เติมหากน้ำตาล 1 kg และเกลือ 2 ชีด คลุกให้เข้ากันทิ้งไว้ 15 วัน แล้วจึงเติมน้ำ 10 ลิตร ปล่อยให้ทิ้งไว้ต่อไปอีก 3 เดือน จึงกรองเอาน้ำมาใช้ฉีดผักกินใบทั้งหลาย ในอัตราส่วน 50-100 mL ต่อน้ำ 20 ลิตร ฉีดพ่นทุกๆ 7 วัน

น้ำหมักแม่ 400 mL + สารอาหารจุลินทรีย์ 100 mL

5) การทำน้ำหมักจาวปลวก (เขียน 4)

หารังปลวกหรือจาวปลวกที่มีความสมบูรณ์ที่สุดใช้รังปลวกร้าง

วิธีทำ ใช้ข้าวสุก 2 kg ผสมกับจาวปลวก 1 kg คลุกให้เข้ากันใช้เวลาประมาณ 30 นาที สำเร็จแล้วใส่ถังปิดให้สนิท ปล่อยให้ 15 วัน เมื่อได้ 1-2 วัน จะพบรา Microrhiza มีลักษณะขาวๆ พูๆ ถ้าเกิน 7 วันจะมีสีแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับชนิดของรา เช่น ไรโซปัส (Rhizopus) จะมีสีดำ ส่วนแอสเปอร์กิลลัส (Aspergillus) จะมีสีดำปนน้ำตาล ถ้าเป็นสีเขียวคือ ราไตรโคเดอร์มา

เมื่อใช้งานให้เติมน้ำ 10 ลิตร (เมื่อครบ 15 วัน) จะได้กลิ่นแอลกอฮอล์ (แสดงว่ามีีสต์) นำมารดหญ้า ผางและใบไม้จะช่วยย่อยได้

ถ้าสภาวะ 3 อย่างนี้เหมาะจะได้เห็นปลวก คือ อุณหภูมิ ความชื้น และอาหารในดิน IMO, OM ผสมจาวปลวกใช้หมักดิน

1. กรณีมี นาข้าว อ้อย มันสำปะหลัง ข้าวโพด ต้องเตรียม OM ให้ได้มาก ๆ คือ 2-4 ต้นต่อไร่ เปิดกระสอบใช้รถไถเทกลบ

2. กรณีไม้ผล ต้องขุดให้กว้างประมาณ 1x1x1 เมตร หาเศษอินทรีย์ใส่ลงไปหนาที่ละคืบ โรย IMO+OM เป็นหัวเชื้อระหว่างชั้น ทำสลับกันไปจนเต็มหลุม ถ้าเหยียบแล้วยุบก็ใส่อีกจนเต็ม จากนั้นเติมส่วนผสมของน้ำ 100 mL + กากน้ำตาล 2 kg + EM 1 ลิตร เทราดลงไปปล่อยให้ 2 เดือนจึงปลูก

ถ้าปลูกต้นไม้ไปแล้วให้ขุดหลุมรอบต้นไม้แล้วดำเนินการเช่นเดียวกับข้างต้น และในแต่ละปีให้ขุดรอบต้นไม้ห่างจากจุดเดิมออกมา 30 cm

ถ้าปลูกผักให้ขุดหลุมขนาด ก x ล x ย เท่ากับ 1 m x 30 cm x 10 m ใส่ผักตบชวี้เลื่อย และอื่นๆ ให้เต็ม แล้วโรย IMO+OM + น้ำหมัก ให้ชุ่มแล้วใช้ดินกลบ รดน้ำทิ้งไว้ 1 เดือนจึงปลูกได้

6) น้ำหมักพ่ : ใช้ผลไม้สุก (เขียน 5)

ส่วนประกอบ : พวกผลไม้สุกทั้งหลาย เช่น กล้วยสุก มะละกอสุก ฟักทอง มะเขือเทศ ส้ม

วิธีทำ : นำส่วนผสมทั้งหมดเทรวมกัน 3 kg เติมหากน้ำตาล 1 kg และเกลือ 2 ช้อน (เกลือช่วยให้เกิดปฏิกิริยาเร็ว) ทิ้งไว้ 15 วัน ไม่เติมน้ำ (หมักแห้ง) เพื่อให้เกิดออสโมซิส เมื่อครบ 15 วันแล้วจึงเติมน้ำ 10 ลิตร หมักต่อไปอีก 3 เดือน

เขียน 5 : ใช้ผลไม้สดอย่างเดียว

วิธีใช้ : นำน้ำหมักพ่มา 50-100 mL ผสมน้ำ 20 ลิตร ฉีดพ่นหลังเกสรร่วงแล้ว 10 วัน

7) น้ำหมักนมข้นหวาน (เขียน 6)

ใช้นมข้นหวานหมดอายุ (จะได้ไม่ต้องซื้อ)

วิธีทำ : ใช้นมข้นหวาน 6 กระป๋อง ผสมน้ำตาลทรายแดง 1 kg เติมน้ำ 40 ลิตร เติมนมเปรี้ยว 1 ขวด (ขวดขนาดเล็กหรือใหญ่ก็ได้) คนผสมกันเทใส่ถังขาวใช้กระดาษปิด หมักไว้ 3 เดือน นมผงเลี้ยงทารก

วิธีทำ : นำนมผงมา 600-750 g ละลายน้ำเย็นแล้วเติมน้ำตาลทราย 2 kg เติมนมเปรี้ยว 1 ขวด ทิ้งไว้ 3 เดือน

นมพร้อมดื่ม

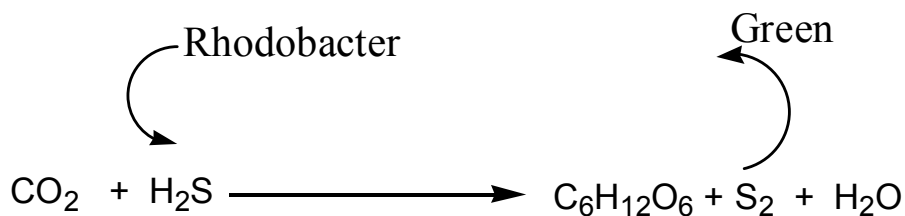
วิธีทำ : นำนมพร้อมดื่ม UHT ผสมน้ำตาลทรายแดง 2 kg เติมนมเปรี้ยว 1 ขวดใหญ่ น้ำ 40 ลิตร หมักไว้ 3 เดือน

วิธีใช้ : นำน้ำหมักนมมา 50-100 mL ผสมน้ำ 20 ลิตร ฉีดพ่นให้ทั่วใบพืช

ประโยชน์ : แรงความกรอบ ความหวานของผัก

8) แบคทีเรียสังเคราะห์แสง (เขียน 7)

จะทำหน้าที่เปลี่ยน H_2S ไปเป็นแร่ธาตุที่พืชใช้ประโยชน์ได้ คือ S_2 ดังสมการ

วิธีทำ : นำไข่ 1 ฟอง ผสมน้ำ 10 ลิตร เทใส่ขวดปิดฝาทิ้งไว้ 10 วัน ที่มีแดดรำไร

9) จ้าวเจ๋ง (เขียน 8)

เป็นแคปซูล

4.5 รูปแบบการสร้างความเข้มแข็งในการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง

4.5.1 ศักยภาพของกลุ่มบ้านลิ้มทอง

จากการลงพื้นที่ประชุมกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ ทำให้ทราบจุดแข็งและจุดอ่อนของชุมชนบ้านลิ้มทอง ดังนี้

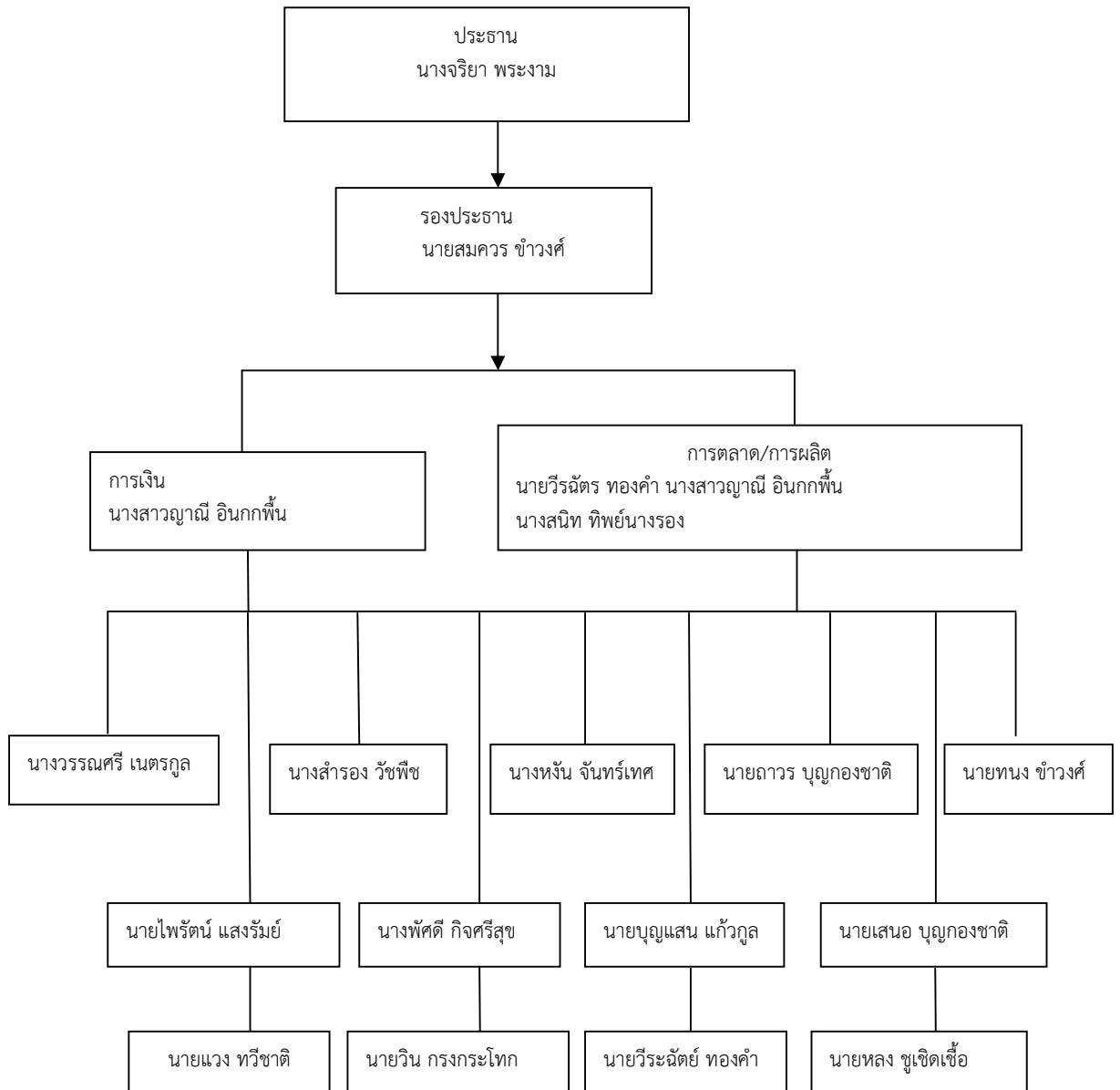
จุดแข็ง : มีดังนี้

1. เครื่องสีข้าวขนาดเล็กสามารถทำการสีข้าวให้กับสมาชิกในหมู่บ้านได้
2. อาคารสถานที่เป็นขนาดใหญ่ และขนาดกลางสามารถทำกิจกรรมเกี่ยวกับการแป็กข้าวเพื่อการจำหน่ายได้
3. เครื่องแป็กข้าวสุญญากาศ
4. พัดลมเป่า ซึ่งใช้ในกระบวนการสีข้าวทำให้แยกเศษละอองหรือสิ่งเจือปนออกจากข้าว
5. คนที่มีสนใจและความตั้งใจทำเกษตรอินทรีย์ 14 คน โดยมี 2 คน ที่ผ่าน GAP ได้แก่ นางสนิท ทิพยนากรอง และนางสาวปวีณา ผลเลิศย์ กลุ่มกำลังจะขอประมาณ 13 คน ข้าวที่จะปลูกได้แก่ ข้าวจีบ ข้าวหอมนิล ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ข้าวเหลืองปลาชิว ข้าวมะลิแดง
6. หน่วยงานที่มีศักยภาพมาสนับสนุน ได้แก่ เกษตรอำเภอ และศูนย์วิจัยข้าวนครราชสีมา (อำเภอพิมาย)
7. กองทุนหมู่บ้าน (กทบ) มีเงินจำนวน 200,000 บาท
8. ที่เก็บข้าว (ฉาง)
9. ผลผลิต คือ มีข้าวหอมมะลิ ข้าวมะลิแดง ข้าวจีบ เหลืองปลาชิว

4.5.2 การสร้างกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมือง

- (1) ชุมชนบ้านลิ้มทองมีการจัดตั้งกลุ่มใหม่มีสมาชิก 17 คน ดังแผนภูมินี้

คณะกรรมการกลุ่ม “ข้าวปลอดภัยบ้านลี้มทอง”

(2) มีกติกากลุ่ม ดังนี้

1. สมาชิกต้องขายข้าวให้กลุ่มเท่านั้น
2. ต้องเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ
3. การปันผลเงินให้แก่สมาชิก
 - 3.1 สมาชิกหาตลาดได้ ให้คิดค่าส่วนต่างให้แก่สมาชิก
 - 3.2 มีปันผลรายได้กลุ่มปีละ 1 ครั้ง คิดเป็น 10% ของรายได้ทั้งหมด

3.3 ค่าตอบแทนการแพ็กข้าวอยู่ในดุลพินิจของคณะกรรมการกลุ่ม โดยยึดตามเสียงโหวตเกินครึ่งของสมาชิกที่มาประชุม

4. บทลงโทษ

4.1 เตือน

4.2 ปรับ

4.3 ไล่ออก

5. การประชุมกลุ่ม กำหนดเดือนละครั้ง

6. หากสมาชิกเอาเงินของกลุ่มไปใช้ต้องถูกลงโทษตัดออกจากสมาชิกกลุ่ม

7. การระดมทุนได้ไม่เกิน 500 บาท

8. ค่าสมาชิก 100 บาท

9. กรอกใบสมัครสมาชิกแรกเข้า

10. ห้ามใช้สารกำจัดวัชพืช แต่ใช้ปุ๋ยเคมีได้ไม่เกิน 5 กิโลกรัมต่อไร่

(3) มีเงินกองทุน 200,000 บาท

(4) มีผลิตภัณฑ์

(5) มีโลโก้

4.5.3 รูปแบบการปลูกข้าวพื้นเมืองของกลุ่ม

ข้าวที่ปลูก	จำนวนไร่	ผู้ปลูก
ข้าวหอมมะลิ 105	3 ไร่	นายแวง ทวีชาติ
ข้าวหอมมะลิ 105	11 ไร่	นางจรรยา พระงาม (ผู้ใหญ่บ้าน)
ข้าวไรซ์เบอร์รี่	6 ไร่	นางจรรยา พระงาม (ผู้ใหญ่บ้าน)
ข้าวหอมมะลิ 105	4 ไร่ 2 งาน	นายไพรัตน์ แสงรัมย์
ข้าวมะลิแดง	2 ไร่	นายไพรัตน์ แสงรัมย์
มะลินิลสุรินทร์	1 ไร่	นายไพรัตน์ แสงรัมย์
ข้าวหอมมะลิ 105	4 ไร่	นายสมควร ขำวงศ์
มะลินิลสุรินทร์	2 ไร่	นายสมควร ขำวงศ์
ข้าวหอมมะลิ 105	9 ไร่	นายบุญแสน แก้วกุล
ข้าวหอมมะลิ 105	4 ไร่	นางสายมาน ชูเชิดเชื้อ
มะลินิลสุรินทร์	2 ไร่	นางสายมาน ชูเชิดเชื้อ
ข้าวเหลืองปลาชิว	2 ไร่	นางสายมาน ชูเชิดเชื้อ
ข้าวหอมมะลิ 105	7 ไร่	นางวรรณศรี เนตรกุล
ข้าวหอมมะลิ 105	4 ไร่	นายทง ขำวงศ์
ข้าวหอมมะลิ 105	5 ไร่	นายวิน กรงกระโทก

ข้าวที่ปลูก	จำนวนไร่	ผู้ปลูก
ข้าวกริม	1 ไร่	นายวีระฉัตรย์ ทองคำ
ข้าวจีบ	14 ไร่	นางสนิท ทิพย์นางรอง
ข้าวมะลิแดง	8 ไร่	นางสนิท ทิพย์นางรอง
ข้าวไรซ์เบอร์รี่	10 ไร่	นางสนิท ทิพย์นางรอง
ข้าวหอมนิล	2 ไร่	นางสนิท ทิพย์นางรอง
ข้าวหอมมะลิ 105	4 ไร่	นางหังน จันทรเทศ
ข้าวเหลืองปลาชีว	10 ไร่	นางสำรอง นิเวชกุล
ข้าวหอมมะลิ 105	3 ไร่	นางห็น กิจสีสุข

บทที่ 5

สรุปผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัย “การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านลิมทองเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์” เป็นรายงานวิจัยเพื่อศึกษาสภาพและหาแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านลิมทอง ซึ่งคณะผู้วิจัยขอเสนอประเด็นหลักสำคัญ ประกอบด้วย สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ โดยมีรายละเอียดดังนี้

5.1 สรุปผล

5.1.1 สภาพของหมู่บ้านลิมทองมีพัฒนาการ ดังนี้

5.1.1.1. พัฒนาการของกลุ่มชุมชนบ้านลิมทอง

ชุมชนบ้านลิมทองมีกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง จนได้เกิดการรวมกลุ่มของคนในชุมชนทั้งด้านการปลูกข้าว การเกษตร การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร สิ่งที่สร้างความชื่อเสียงและได้รับการยอมรับจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ก็คือ ระบบการบริหารจัดการน้ำชุมชนต้นแบบ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) ศูนย์สาธิตเพื่อการเกษตร ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากโครงการประชารัฐ ให้เกษตรกรได้มีการนำข้าวที่ทำการเพาะปลูกภายในชุมชนมาสู่การแปรรูป เพื่อเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร แต่ปัจจุบันชุมชนยังไม่ได้มีรูปแบบการบริหารจัดการกลุ่มที่ชัดเจน จึงทำให้มีการทำบ้าง หยุดบ้าง

2) กลุ่มข้าววังแดน มีการรวมกลุ่มของคนในชุมชนที่ซึ่งเป็นการนำข้าวมาแปรรูปให้เป็นขนม ซึ่งเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่เพิ่มมูลค่าเพิ่มให้กับข้าว กลุ่มคนที่ทำหลัก ๆ ประมาณ 12 คน

3) กลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ พบว่า มีกลุ่มเกษตรกรได้ผ่านการฝึกอบรม ศึกษาดูงาน จากศูนย์เรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้าน อบรมจากสำนักงานเกษตรอำเภอนารอง เรียนรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง จนสามารถทำให้เกษตรกรบางคน นำความรู้ที่ได้มาทำการเพาะปลูกจนกลายเป็นพื้นที่ต้นแบบของคนในชุมชน ได้แก่ นางสนิท ทิพย์นารอง (น้าน้อย) ทำการเพาะปลูกเกษตรอินทรีย์ ทำข้าวพื้นเมือง นายสมควร ขำวงศ์ ทำการปลูกเกษตรผสมผสานที่มีแหล่งน้ำล้อมรอบ มีการเลี้ยงปลา เลี้ยงวัว ปลูกกล้วย ฝรั่ง มะพร้าว เลี้ยงหมู นายไพรัช แสงรัมย์ ทำการเพาะปลูกเกษตรผสมผสาน นายหลง ชูเชิดเชื้อ ทำการเพาะปลูกเกษตรผสมผสานที่ปลูกทุกอย่างที่เกื้อกูลต่อระบบนิเวศ

5.1.2 หน่วยงานที่สนับสนุนชุมชนบ้านลิมทอง

5.1.2.1 ศูนย์ซีเบิร์ต (ศูนย์พัฒนาชนบทผสมผสาน) มาสนับสนุนเงิน และตั้งธนาคารหมู่บ้าน

5.1.2.2 หน่วยงานสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร มาให้การสนับสนุนงบประมาณ ได้ขุดสระแก้มลิง ได้แก่ คลอง 80 พรรษา คลองไส้ไก่ ทำให้ชุมชนมีน้ำใช้ในการปลูกพืชและทำนา

5.1.2.3 สำนักงานเกษตรอำเภอหนอง ได้นำวิทยากร มาให้ความรู้ แจกพันธุ์พืช และสอนการทำสารชีวภาพ ทำให้เกษตรกรได้รับความรู้นำมาปฏิบัติในครัวเรือน สามารถทำน้ำหมักชีวภาพใช้เอง

5.1.2.4 สำนักงานประมงอำเภอหนอง จัดวิทยากรมาให้การอบรม และนำพันธุ์พร้อมอาหารปลานิล ปลาตะเพียน มาแจกเกษตรกรเพื่อเลี้ยง ทำให้ชาวบ้านได้บริโภคปลาในครัวเรือน

5.1.2.5 สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอหนอง มาอบรมโดยให้ความรู้เกี่ยวกับสินค้า OTOP ทำให้เกิดกลุ่มกล้วยฉาบ และกลุ่มปลาสาม

5.1.2.6 วิทยาลัยการอาชีพหนอง เข้ามาให้ความรู้ด้านการแนะนำการปลูกผักหวาน การพาไปศึกษาดูงาน ที่จังหวัดสระบุรี ได้รับความรู้มาพัฒนาชุมชนและสวนของครัวเรือน

5.1.2.7 โครงการประชารัฐ มาให้เงินจำนวน 500,000 บาท และมาปรับปรุงเครื่องสูบน้ำให้ใช้งานได้ เพื่อทำแปลงสาธิตการเกษตรบ้านลิมทอง และมีโครงการธุรกิจบริการอุปกรณ์เครื่องครัว ยอดเงินจำนวน 200,000 บาท

5.1.3 ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันของชุมชนบ้านลิมทอง จากการศึกษาพบปัญหาเกี่ยวกับการบริหารจัดการ กลุ่มพบว่า ชุมชนบ้านลิมทอง มีกลุ่มเป็นจำนวนมาก แต่ยังขาดโครงสร้างการบริหารจัดการกลุ่มที่ชัดเจน เช่น การคัดเลือกผู้นำ การมีส่วนร่วมของสมาชิก การทำกิจกรรมร่วมกัน การจัดการการเงินและบัญชี การปันผลกลุ่ม จึงทำให้มีความขัดแย้งในการทำงานร่วมกัน จนทำให้มีกลุ่มคนที่สร้างกลุ่มขึ้นมาโดยใช้ความสนิทสนมคุ้นเคยในการทำงานร่วมกันเป็นหลัก ปัญหาการตลาด กลุ่มพบว่า ยังขาดตลาดที่หลากหลาย ส่วนใหญ่เน้นการขายในระดับชุมชน เครือข่ายกลุ่มคนที่มีความสนิทสนมกัน ยังขาดการสร้างตลาดในระดับอำเภอ และระดับจังหวัด

5.1.4 ชุมชนบ้านลิมทองมีพัฒนาการเกี่ยวกับการทำเกษตร โดยแบ่งออกเป็น 3 ยุค ได้แก่

5.1.4.1 ยุคก่อตั้งชุมชนกับการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร (พ.ศ. 2527-2539)

ชุมชนบ้านลิมทองได้มีการแยกออกมาจากชุมชนบ้านหนองทองลิม เนื่องจากมีประชาชนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จนมีการตั้งเป็นชุมชนบ้าน “ลิมทอง” มีพื้นที่บ้านเรือน จำนวน 500 ไร่ มีพื้นที่สาธารณะแหล่งน้ำ จำนวน 300 ไร่ และมีพื้นที่ทำนา ทำไร่ ทำสวน จำนวน 1,000 ไร่ รวมพื้นที่ทั้งหมดของชุมชนบ้านลิมทอง จำนวน 1,800 ไร่ ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม ดินเป็นดินร่วน อาชีพของประชาชนส่วนใหญ่ได้แก่ การทำนา ทำไร่ มีการเพาะปลูกในพื้นที่ตนเอง มีการใช้ปุ๋ยคอกในการบำรุง

สภาพดินเป็นหลัก เนื่องจากในยุคเริ่มต้นชุมชนยังไม่มีหรือนำปุ๋ยเคมีมาใช้มากนัก การทำเกษตรในยุคนี้เป็นการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ เน้นการเพาะปลูกเพื่ออุปโภค บริโภคภายในครัวเรือน เหลือมีการแบ่งปันกันภายในชุมชน ทิศเหนือติดกับบ้านสระขาม ทิศใต้ติดกับบ้านโคกพลวง ทิศตะวันออกติดกับบ้านชุมแสง ทิศตะวันตกจรดบ้านหนองทองลิม ประชาชนส่วนใหญ่หลังจากทำภารกิจในช่วงเช้าเสร็จผู้ชายจะไปทำไร่ ทำนา ทำสวน เริ่มเปลี่ยนเป็นการใช้ปุ๋ยเคมีมาใช้ในการทำการเกษตรบ้าง และมีภูมิปัญญาด้านการกำจัดแมลง คือ การใช้ใบเสเดานำไปปักไว้ตามมุมไร่นา จะทำให้พวกเพลี้ยแมลงหนีหมด

ในปี พ.ศ. 2532 ศูนย์พัฒนาชนบทผสมผสาน (CBIRD) ได้เข้ามาส่งเสริมสนับสนุนให้เกษตรกรชุมชนบ้านลิมทองได้ทำการเกษตร เช่น เลี้ยงหมู ปลูก ให้อยุ่มทุนทำการเกษตร จ้างแรงงานคนในชุมชนขุดสระน้ำ โดยให้ค่าจ้างเป็นไข่ไก่ เป็นข้าวสาร ปลาสด เพื่อบริโภคในชุมชนมองเห็นคุณค่าแต่ทรัพยากรและการสร้างพื้นที่แหล่งอาหารให้เกิดขึ้นภายในชุมชน

ประชาชนบ้านลิมทองมีภาวะหนี้สินเพิ่มขึ้น จึงอยากจะทำให้ความรู้และความคิด ชวนคุยให้ประชาชนได้มองเห็นความสำคัญของพึ่งพาตนเอง โดยมีการจัดตั้งกองทุนข้าวเริ่มต้น 33 ถึง เพื่อให้ประชาชนในหมู่บ้านได้กู้ยืมไปกินภายในครัวเรือน

การทำนาของชุมชนบ้านลิมทองในยุคเริ่มต้นมีการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง ได้แก่ ข้าวกะหมั้น ดอกแพง ข้าวเปื้อนน้ำ ข้าวขาวดอกแห้ง ข้าวจีบ ข้าวกระโทก ข้าวชาปอ ข้าวพญาชม ข้าวมะลิหางอน ข้าวม้า ข้าวไร่ใบ ข้าวขาวเศรษฐี ข้าวสอย เป็นต้น ผลผลิตที่ได้ก็นำไปขายที่โรงสีบ้านจะบวก โดยมีการบรรทุกใส่เกวียน ขายในราคากระสอบละ 150 บาท นอกจากการนำไปจำหน่ายแล้วชาวบ้านก็นำไปแปรรูปข้าว ได้แก่ ทำขนมจีน ทำหมี่ สาโท เหล้าป่า ขนมตาล ขนมฟักบัว และขนมครก เป็นต้น ซึ่งการดำรงชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ยังให้ความสำคัญกับธรรมชาติอยู่ แม้จะมีการใช้ปุ๋ยเคมีบ้าง คนในชุมชนอาศัยความหลากหลายและความสมบูรณ์ของระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตแบบพอเพียง เวลาเจ็บป่วยก็ใช้สมุนไพรจากป่า และแพทย์แผนไทยในการรักษาเป็นสังคมแบบเอื้ออาทร แบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เน้นการผลิตเพื่อบริโภคเป็นส่วนใหญ่ จึงเป็นผลทำให้ชุมชนบ้านลิมทองในยุคก่อตั้งมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์

5.1.4.2 ยุคเปลี่ยนแปลงเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร (พ.ศ. 2540-2550)

ในปี พ.ศ. 2540 เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากมีวิธีการเปลี่ยนแปลงการทำนา ทำไร่ ทำสวนอย่างเห็นได้ชัด มีการนำรถไถนาเดินตามมาใช้แทนแรงงานควาย เริ่มมีการใช้สารเคมี ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้ามาใช้ในการทำการเกษตรเพิ่มมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมแหล่งอาหารทางธรรมชาติลดลง สภาพดินที่เคยอุดมสมบูรณ์กลับแข็งกระด้าง ดินเค็ม พืชไม่เจริญเติบโต สารเคมีปนเปื้อนในน้ำสำหรับอุปโภคบริโภค ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกรมากขึ้น การประกอบอาชีพของคนส่วนใหญ่ในช่วงเวลาดังกล่าว ทำนา ทำไร่ ได้แก่ ปลูกอ้อย ปลูกมัน

สำปะหลัง ข้าวโพด อาชีพรองได้แก่ เลี้ยงสัตว์ รับจ้างในภาคเกษตรในชุมชน และเป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม

มีหน่วยงานทางราชการมาส่งเสริมสนับสนุน ได้แก่ สำนักงานเกษตรอำเภอนางรอง กรมพัฒนาที่ดิน ธนาคารเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ได้เข้ามาให้ความรู้ในการลด ละ เลิก การใช้สารเคมี ให้กู้ยืมเงินในดอกเบี้ยที่ถูก จนทำให้เกษตรกรบางคนได้เป็นลูกค้าธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัด คือ การปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองได้สูญหายไปจากชุมชน เนื่องจากได้มีการส่งเสริมให้มีการปลูกข้าวตามความต้องการของตลาด จึงส่งผลกระทบต่อข้าวพันธุ์พื้นเมืองอย่างเห็นได้ชัด เหลือเพียง ข้าวจีบ ข้าวเหลืองปลาชิว ข้าวมะลิแดง เป็นต้น การทำเกษตรกรรม เน้นการเพาะปลูกเพื่อการขาย จึงก่อให้เกิดภาวะหนี้ตามมา เนื่องจากประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจในการผลิต ในที่สุดประชาชนก็เป็นหนี้สินเนื่องจากไปกู้เงินมาทำการเพาะปลูก จนหลายคนเริ่มอพยพเข้าไปเป็นขายแรงงานต่างถิ่น การทำงานก่อสร้าง ชั้บแท็กซี ทาบของขาย รับจ้างทั่วไป หรือไปรับจ้างต่างจังหวัด บางคนประสบผลสำเร็จ ได้เงินมากมายร่ำรวย แต่บางครอบครัวก็เสียไร่นา จนกลายเป็นปัญหาของชุมชนในที่สุด

5.1.4.3 ยุคทำเกษตรแบบพึ่งพาตนเอง (2551 - ปัจจุบัน)

จากที่ชุมชนได้มีการปรับเปลี่ยนการทำนา ทำไร่ ทำสวน โดยการนำสารเคมี ยาฆ่าหญ้า มาใช้ในการเพาะปลูกมากขึ้น จนได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศตามหัวไร่ปลายนา จนได้มีสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร เข้ามาส่งเสริมการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ เพื่อให้เกษตรกรได้เห็นความสำคัญกับการพึ่งพาตนเองใช้ศาสตร์พระราชานำมาพัฒนาตนเอง ซึ่งเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นระบบเกษตรกรรมที่เน้นการแก้ไขปัญหาภัยแล้งที่ทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำ และไม่มีความมั่นคงทางด้านอาหารของเกษตรกรโดยแบ่งเป็น 3 ชั้น คือ

ชั้นที่ 1 เน้นเรื่องการจัดการน้ำเพื่อสร้างผลผลิตและอาหารให้เพียงพอต่อการบริโภคในครอบครัว ทั้งพืชและสัตว์

ชั้นที่ 2 เป็นการรวมกลุ่มของเกษตรกรในการผลิต การตลาด การจัดสวัสดิการ การศึกษา การรวมกับองค์กรภายนอก เพื่อขยายกิจการของกลุ่ม

ชั้นที่ 3 การร่วมมือกับแหล่งเงินทุนและพลังงานตั้งบริการโรงสี ร้านค้าสหกรณ์ ช่วยกันลงทุน พัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นการสร้างงานและสร้างอาชีพเสริมให้กับเกษตรกร

พ.ศ. 2551 ได้มีการชุดคลอง 80 พรรษา และโครงการแก้มลิงของโคคา โคล่า มาช่วยในการสร้างสระในการเก็บกักน้ำเพื่อการเกษตร โดยให้ทั้งงบประมาณ การส่งเสริมความรู้ในการศึกษาดูงาน การให้อุปกรณ์ทางการเกษตร เช่น ท่อ PVC บั๊มน้ำ ท่อน้ำหยด เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้มีสำนักงานเกษตรอำเภอนางรอง ได้เข้ามาให้ความรู้ในการลด ละ เลิกการใช้สารเคมี โดยมุ่งเน้นการปลูกพืชหมุนเวียน บั๊พหมัก บั๊พชีวภาพ ในการปรับปรุงสภาพดินให้เหมาะแก่การเพาะปลูก

5.1.5 การบริหารจัดการกลุ่มชาวอินทรีบ้านลิมทอง

ในปี พ.ศ. 2552 ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรอำเภอ ได้มาส่งเสริมให้เกษตรกรได้ปลูกเมล็ดพันธุ์ข้าว และทำการส่งเสริมการปลูกข้าวอินทรีย์ นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานศูนย์วิจัยพันธุ์ข้าวจังหวัดนครราชสีมา ได้มาสนับสนุนส่งเสริมทั้งด้านพันธุ์ข้าว ความรู้ด้านการเพาะปลูก ตลอดจนงบประมาณในการศึกษาดูงานจากพื้นที่ต้นแบบ ในช่วงแรก ๆ มีการเริ่มก่อตั้งกลุ่มจากบุคคลที่สนใจจำนวน 10 คน โดยมีทางมูลนิธิไทยคมได้มาให้การสนับสนุนการก่อตั้งเป็นโรงสีข้าวชุมชน เพื่อให้ประชาชนได้มีการนำข้าวที่ปลูกมาแปรรูปและส่งขายให้กับทางมูลนิธิไทยคมเป็นประจำทุกปี แต่ปัจจุบันผลการจากการสนทนาพูดคุยกับสมาชิก พบว่า ทางกลุ่มผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ยังไม่สามารถขยายกลุ่มได้ เนื่องจากยังขาดความรู้ความเข้าใจ และยังไม่เห็นถึงความสำคัญของการทำข้าวอินทรีย์ เนื่องจากหลายคนทำแล้วก็ต้องขายในโรงสีทั่วไปในราคาเดียวกัน ไม่มีตลาดรองรับที่ชัดเจน จึงทำให้ไม่สามารถขยายกลุ่มได้ ในปัจจุบันกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์กำลังเผชิญกับปัญหาต่างๆ คือ (1) ปัญหาด้านการตลาด พบว่า การผลิตข้าวอินทรีย์ไม่มีตลาดรองรับที่ชัดเจน เพราะปัจจุบันมีสมาชิก จำนวน 13 ครัวเรือน ได้มีการปรับเปลี่ยนการเพาะปลูกจากเคมีมาเป็นอินทรีย์ระยะเวลา 3-5 ปี เป็นที่เรียบร้อยแล้ว และสมาชิกบางคนก็มีใบรับรองจากกรมการข้าวว่าผ่านการตรวจมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ และสมาชิกบางคนก็ได้ใบรับรอง GAP (Good Agricultural Practices) การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี แต่ยังไม่เห็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาส่งเสริม หรือมาให้ความรู้เกี่ยวกับการนำผลผลิตไปขายในตลาดเฉพาะ (2) การบริหารจัดการกลุ่มที่เข้มแข็ง พบว่า ปัจจุบันยังไม่มีการประชุมที่ชัดเจน แม้ว่าจะมีการส่งเสริมให้เกษตรกรเกิดการรวมกลุ่ม แต่การรวมกลุ่มชาวอินทรีย์บ้านลิมทอง ยังมีปัญหาการบริหารจัดการกลุ่มหลายอย่าง เช่น ปัญหาการขาดการมีส่วนร่วมของสมาชิกส่วนใหญ่เป็นการบริหารจัดการเพียงคนเดียว มีการจัดโครงการการทำงานเป็นกลุ่ม แต่ไม่มีการประชุม ระดมสมอง การตรวจสอบการเงินและบัญชี (3) การขยายกลุ่มที่ชัดเจนพบว่า ยังไม่มีการขยายกลุ่ม มีเพียงการตั้งกลุ่มขึ้นมาใหม่เพียงเท่านั้น ส่วนใหญ่เป็นการทดลองทำ หรือ ทำเพื่อกินภายในครัวเรือน แต่ยังไม่มีการทำขายอย่างจริงจัง เนื่องจากมีปัญหาด้านสภาพแวดล้อมบริเวณใกล้เคียงยังใช้เคมี ในปัจจุบันมีสมาชิกกลุ่ม 17 คน

5.1.6 แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจังหวัดบุรีรัมย์ โดยการจัดให้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ข้าวพื้นเมืองบ้านลิมทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ไปศึกษาดูงาน ณ พุทธสถานศีรชะอโศก ตำบลกระแซง อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ เพื่อนำความรู้กลับมาใช้ในการเกษตรอินทรีย์และพัฒนากลุ่ม สาเหตุของการเลือกสถานที่พุทธสถานศีรชะอโศก คือ องค์ความรู้จากพุทธสถานศีรชะอโศก ตำบลกระแซง อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นชุมชนที่ใช้วิถีชีวิตแบบเรียบง่าย ที่ยึดมั่นในหลักคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่รับประทานเนื้อสัตว์ รับประทานแต่มังสวิวัตินี้ ซึ่งความโดดเด่นของพุทธสถานศีรชะอโศก คือ (1) ด้านจิตใจ เป็นจิตใจที่มีธรรม แบ่งปันเพื่อนร่วมโลก มีการอยู่อาศัย

แบบสันโดษ ไม่พุ่มเฟือย (2) แบบแผนการผลิต เป็นการผลิตที่เน้นการบริโภคภายในครัวเรือน เน้นการปลูกที่หลากหลาย เลือแบ่งปัน (3) การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ ชุมชนศีระชะอโศกมีการให้ความรู้แก่บุคคลที่สนใจที่จะเน้นการพึ่งพาตนเอง เนื่องจากชุมชนศีระชะอโศกมีระบบการผลิตตั้งแต่สร้างความเข้าใจของระบบพืชทุกชนิด (4) การอบรมและถ่ายทอดความรู้แก่ประชาชนทั่วไป พุทธสถานศีระชะอโศกเป็นแห่งให้ความรู้การเกษตรที่ดี เนื่องจากชาวอโศกทั้งหมดรับประทานมังสวิรัต เป็นอาหาร ไม่รับประทานเนื้อสัตว์ จึงทำให้ชาวอโศกต้องผลิตพืชผักที่สะอาดปลอดภัยไร้สารพิษ ซึ่งเน้นการฝึกอบรมให้เกษตรกรเข้าใจการนำทุกอย่างที่อยู่รอบตัว หรือ ที่เรียกว่าขยะนำมากลับมาใช้ใหม่ จึงได้มีการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการทำกิจกรรมไร้สารพิษ การผลิตปุ๋ยคุณภาพสูง ให้กับประชาชนที่สนใจ หลักสูตร 2 คืน 3 วัน เป็นหลักสูตรที่ทำให้เกษตรกรได้เกิดการเรียนรู้และปรับเปลี่ยนแนวคิด คือ 1 เทพ 8 เชียน ได้แก่ (1) 1 เทพ คือ การทำจุลินทรีย์ป่า (IMO) (2) การทำปุ๋ยหมักจากอินทรีย์วัตถุ (OM) (3) น้ำหมักปลา (A.M. 2) (เชียน 2) (4) น้ำหมักแม่ (จากยอดของผัก) (A.M. 3) (เชียน 3) (5) การทำน้ำหมักจาวปลวก (เชียน 4) (6) น้ำหมักพ่อ : ใช้ผลไม้สุก (เชียน 5) (7) น้ำหมักนมข้นหวาน (เชียน 6) (8) แบททีเรียสังเคราะห์แสง (เชียน 7) (9) จ้าวเจ๋ง (เชียน 8)

5.1.7 รูปแบบการสร้างความเข้มแข็งในการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง

5.1.7.1 ศักยภาพของกลุ่มบ้านลิมทอง เกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์บ้านลิมทองมีจุดแข็ง คือ มีเครื่องสีข้าวขนาดเล็กสามารถทำการสีข้าวให้กับสมาชิกในหมู่บ้านได้ มีอาคารสถานที่เป็นขนาดใหญ่ และขนาดกลางสามารถทำกิจกรรมเกี่ยวกับการแป็กข้าวเพื่อการจำหน่ายได้ มีเครื่องแป็กข้าวสุญญากาศ มีพัดลมเป่า ซึ่งใช้ในกระบวนการสีข้าวทำให้แยกเศษละอองหรือสิ่งเจือปนออกจากข้าว มีกลุ่มคนที่มีสนใจและความตั้งใจทำเกษตรอินทรีย์ 14 คน โดยมี 2 คน ที่ผ่าน GAP ได้แก่ นางสนธิทิพย์นางรอง และนายเสนอ บุญกองชาติ กลุ่มกำลังจะขอประมาณ 13 คน ข้าวที่ปลูกได้แก่ ข้าวจีบ ข้าวหอมนิล ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ข้าวเหลืองปลาชิว ข้าวมะลิแดง มีหน่วยงานที่มีศักยภาพมาสนับสนุน ได้แก่ เกษตรอำเภอบึงสามพัน และศูนย์วิจัยข้าวนครราชสีมา (อำเภอนครราชสีมา) มีกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 200,000 บาท มีถังฉางเก็บข้าว มีผลผลิต คือ มีข้าวหอมมะลิ ข้าวมะลิแดง ข้าวจีบ เหลืองปลาชิว ข้าวหอมนิล และข้าวไรซ์เบอร์รี่

5.1.7.2 การสร้างกลุ่มข้าวพันธุ์พื้นเมือง ชุมชนบ้านลิมทองมีการจัดตั้งกลุ่มใหม่มีสมาชิก 17 คน มีการจัดตั้งประธานกลุ่ม รองประธาน ฝ่ายการเงิน ฝ่ายการผลิต และฝ่ายการตลาด ในการดำเนินงานของกลุ่มมีกติกาควบคุม สมาชิกต้องทำตามกติกา ถ้าฝ่าฝืนกติกา มีบทลงโทษ ในแต่ละเดือนมีการประชุมเดือนละครั้ง เก็บค่าสมาชิก 100 บาท มีการระดมทุนไม่เกิน 500 บาท มีผลิตภัณฑ์ที่มีโลโก้ของกลุ่ม

5.1.7.3 รูปแบบการปลูกข้าวพื้นเมืองของกลุ่มคือ สมาชิกทำการผลิตข้าวหอมมะลิ 105 ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ข้าวมะลิแดง มะลินิลสุรินทร์ ข้าวเหลืองปลาชิว ข้าวกริม ข้าวจีบ หอมนิล

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ผลการวิจัยที่พบควรนำไปประยุกต์ใช้ดังนี้

5.2.1.1 การจัดดำเนินงานของกลุ่มควรมีการประชุมทบทวนและซักซ้อมความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งกลุ่ม

5.2.1.2 ควรจัดเตรียมสถานที่หรือห้องต่าง ๆ เพื่อดำเนินงานก่อนที่จะได้ผลผลิตจากข้าว เพื่อเป็นสัดส่วนและสะดวกในการดำเนินงาน

5.2.2.3 ควรจัดกิจกรรมที่เสริมสร้างความรักและความสามัคคีของกลุ่ม เพื่อรองรับการขยายตัวของกลุ่ม

5.2.2.4 เมื่อดำเนินงานเป็นระยะเวลา 6 เดือนผ่านไป ควรมีการประเมินผลงานรายงานและประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนได้รับทราบ เพื่อให้ชุมชนเกิดความสนใจและเข้าร่วมในกิจกรรม

5.2.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาพบว่าควรทำวิจัยต่อในเรื่องดังต่อไปนี้

5.2.2.1 ควรทำการวิจัยการพัฒนาผลิตภัณฑ์ข้าวพันธุ์พื้นเมืองเพื่อยกระดับเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมสู่การท่องเที่ยวเชิงกีฬา

5.2.2.2 ควรศึกษาเส้นทางการตลาดของข้าวพันธุ์พื้นเมืองสู่อาเซียน

5.2.2.3 ควรศึกษาชุดการเรียนรู้การผลิตข้าวอินทรีย์ต้นแบบ

ภาคผนวก ก
รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

1. นายสมควร ขำวงศ์ (อดีตผู้ใหญ่บ้าน) บ้านเลขที่ 12 หมู่ 4 บ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ โทร.
2. นางจรียา พระงาม (ผู้ใหญ่บ้าน) บ้านเลขที่ 124 หมู่ 4 บ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ โทร. 0929067554
3. นางหัน จันทร์เทศ (ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน) อายุ 54 ปี บ้านเลขที่ 70 หมู่ 4 บ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ โทร. 0929067554
4. นายไพรัตน์ แสงรัมย์ อายุ 51 ปี บ้านเลขที่ 97 หมู่ 4 บ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ โทร.
5. นายแวง ทวีชาติ อายุ 69 ปี บ้านเลขที่ 44 หมู่ 4 บ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
6. นางปสุตา พยายาม อายุ 45 ปี บ้านเลขที่ 43/65 อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
7. นางพุดา ทองคำ อายุ 46 ปี บ้านเลขที่ 159 หมู่ 4 บ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

ภาคผนวก ข
รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่ม

รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่ม
เรื่อง แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็ง

1. นายสมควร ขำวงศ์ (อดีตผู้ใหญ่บ้าน)
2. นางจรรยา พระงาม (ผู้ใหญ่บ้าน)
3. นายไพรัตน์ แสงรัมย์
4. นายแวง ทวีชาติ
5. นายวิน กรงกระโทก
6. นางเฉลา ทองคำ
7. นายวีระฉัตร ทองคำ
8. นางสาวญานี อินกกพันธ์
9. นายบุญแสน แก้วกุล
10. นายทงศ์ ขำวงศ์
11. นางวรรณศรี เนตรกุล
12. นางสนิท ทิพย์นางรอง

ภาคผนวก ค

ภาพกิจกรรมการไปศึกษาดูงาน

ภาพที่ 1 ฟังบรรยายที่ พุทธสถานศิระขอโศก ตำบลกระแซง อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ

ภาพที่ 2 ศึกษาดูงานผลิตภัณฑ์จากน้ำหมัก

ภาพที่ 3 กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านลิมทองฟังการบรรยาย

ภาพที่ 4 ฟังการบรรยายเกษตรปลอดสารจากท่านอาจารย์บุญรุ่ง สีดำ

ภาพที่ 5 การตรวจสอบสภาพดินจากเครื่องมือ

ภาพที่ 6 การปฏิบัติทำปุ๋ยหมัก OM

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมพัฒนาชุมชน, กองอาสาสมัครและผู้นำท้องถิ่น. (2542). **ยุทธศาสตร์การพัฒนาอาสาสมัครและองค์กรชุมชน**. ใน เอกสารประกอบการสัมมนาองค์การเครือข่ายงานพัฒนาชุมชน (หน้า 12-28). กรุงเทพมหานคร : กองอาสาสมัครและผู้นำท้องถิ่น กรมพัฒนาชุมชน.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2540). **องค์กรชุมชน กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม**. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- กำธร อุดชา. (2554). **รูปแบบและปัจจัยการเสริมสร้างความเข้มแข็งของผู้ด้อยโอกาสด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน : ศึกษากรณีเทศบาลตำบลโนนสะอาด จังหวัดหนองบัวลำภู**. วิทยานิพนธ์ ร.ป.ม. (การปกครองท้องถิ่น). ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- โกมินทร์ กุลเวชกิจ. (2558). **รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจโดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของบ้านดอนตูม ต.ป่าสังข์ อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด**. วิทยานิพนธ์ ปร.ด. (ยุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิภาค). มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ครรชิต พุทธโกษา. (2554). **คู่มือการสร้างต้นแบบชุมชนแห่งการเรียนรู้**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- เจริญ เหล่าธรรมทัศน์. (2557). **ยอดส่งออกข้าวไทยร่วงอันดับ 3 ของโลกติดต่อกัน 2 ปี**. เดลินิวส์ออนไลน์, ลงวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2557.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2541). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เฉลียว บุรีภักดี. (2545). **หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตการจัดการและการประเมินโครงการชุดวิชาการวิจัยชุมชน**. กรุงเทพฯ : เอส อาร์ พรินติ้งแมสโปรดักส์.
- ชลัส จงสีบพันธ์. (2546). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารท้องถิ่น**. ใน การบริหารงานท้องถิ่น. (หน้า 309-350). นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ทิพวรรณ สิทธิรังสรรค์. (2542). **ปุ๋ยหมัก ดินหมัก และปุ๋ยน้ำชีวภาพ เพื่อการปรับปรุงดินโดยวิธีเกษตรธรรมชาติ**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- นิติภูมิ เนาวรัตน์. (2557). **จำนำข้าว การต่อสู้ทางชนชั้นในไทย**. ไทยรัฐออนไลน์วันจันทร์ที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2557.
- ปราณี จินาบุญ. (2554). **แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของพัฒนาการ: ศึกษากรณีการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 8**. วิทยานิพนธ์ บธ.ม. (บริหารรัฐกิจ). นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ปาริชาติ วัลย์เสถียร, พระมหาสุทิตย์ อบอูน, สหัทธยา วิเศษ, จันทนา เบญจทรัพย์ และชลกาญจน์ ฮาชันนารี. (2543). **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- พาลาภ สิงหเสนี, ถวิลวดี บุรีกุล, อรวรรณ เกตุเจริญ, หงษ์ทิพิชา โปษยานนท์, ศศิธร แจ่มถาวร, ศุภฤทัย เชิญขวัญมา และคนอื่นๆ. (2545). **การมีส่วนร่วมเพื่อคุณภาพชีวิตของชุมชนและการพัฒนาที่ยั่งยืน : กรณีศึกษาการแก้ปัญหาสารพิษในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรโสภณ.
- พิริยา เล็กพลอย. (2557). **แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางธุรกิจให้แก่เกษตรกรผู้ปลูกยางพารา อำเภอตาบ่ จังหวัดเลย.** วิทยานิพนธ์ บธ.ม. (บริหารธุรกิจ). เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- พีรสุด ศรีธวัช ฌ. อยุธยา. (2541). **องค์ประกอบเชิงระบบและปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน.** วิทยานิพนธ์ วท.ม. (การพัฒนารัฐวิสาหกิจ). กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สมใจ ศรีเนตร. (2555). **การเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชน ของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์.** นครปฐม : มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- สมเดช สิทธิพงศ์พิทยา. (2544). **การมีส่วนร่วมของชาวบ้านผู้ยากจนในโครงการพัฒนาชนบท.** นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. (2540). **การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์การชาวบ้าน.** ขอนแก่น : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2551). **มหัศจรรย์พันธุ์ข้าวพื้นบ้านคุณค่าทางโภชนาการของสายพันธุ์ข้าวท้องถิ่น.** กรุงเทพฯ : มหกรรมสมุนไพรมหาชาติครั้งที่ 5 ข้าวไทยชีวิตไทยชีวิตโลกระหว่างวันที่ 3-7 กันยายน 2551 ณ อิมแพค เมืองทองธานี.
- สุรพล ทองมีค่า. (2554, มกราคม – มิถุนายน). “**ชวนากับการสูญหายของพันธุ์ข้าวพื้นเมือง,**” *วารสารวิชาการข้าว*. 5 (1) : 31.
- เสถียร ฉันทะ. (2554). **ความหลากหลายพันธุ์ข้าวพื้นเมืองและการอนุรักษ์ของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย.** ดุษฎีนิพนธ์ ปร.ด. (ความหลากหลายทางชีวภาพ). มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- อมรฤทธิ เอมะปาน. (2543). **กลยุทธ์การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิชิตการพิมพ์.
- อดิน รพีพัฒน์. (2547). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การศึกษานโยบายสาธารณสุข.
- อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอ่ำ. (2541). **การพัฒนาเครื่องวัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย.** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อภิญา กังสนารักษ์. (2544). **รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมในองค์กรที่มีประสิทธิภาพ.** ระดับครุของสถาบันอุดมศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Milbrath, L. W., & Goel, M. L. (1977). **Political participation ; How and why do people get involved in politics.** (2nd ed.). Chicago : Rand McNally.
- Huntington, S. P., & Dominguez, J. I. (1975). “Political development”. In F. I. Greenstein & N. W. Polsby (Eds.), **Handbook of political sciences.** (pp. 1-114). Boston : Addison Wesley.